

PRAŽSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Sociální práce jako prevence rizikového chování u dětí na základní škole

Lenka Hradecká

Diplomová práce

Studijní program: Sociální práce se zaměřením na komunikaci
a aplikovanou psychoterapii (NMgr.)

Vedoucí práce: PhDr. Hana Hejná

Praha 2024

Prague College of Psychosocial Studies

**Social work as a prevention of risky behavior
among children in elementary school**

Lenka Hradecká

Diploma Thesis

Supervisor: PhDr. Hana Hejná

Praha 2024

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

V Praze dne 30. 3. 2023

.....

Lenka Hradecká

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí této diplomové práce PhDr. Haně Hejné, především za trpělivost a cenné rady. Rovněž bych chtěla poděkovat všem školám a jejich vedení, které mi umožnily výzkumné šetření realizovat. Také chci poděkovat účastníkům, kteří se zúčastnili šetření a poskytli data potřebná k jeho realizaci.

Anotace:

Diplomová práce se zabývá problematikou sociální práce a prevence rizikového chování u dětí na základní škole. Teoretická část práce je věnována různým aspektům prevence rizikového chování, druhům nejčastějšího rizikového chování a také se zaměřuje na to, jak děti a mládež tráví svůj volný čas. Nepřehlíží ani význam sociální práce v kontextu volného času a současné výzvy, kterým čelíme v této oblasti z pohledu sociální práce, sociální výchovy a legislativního uchopení sociálního pracovníka ve školství. V empirické části je pozornost zaměřena na kvantitativní průzkum pomocí dotazníkového šetření a jeho vyhodnocení.

Klíčová slova: sociální práce, sociální pracovník, prevence rizikového chování, výchova, volný čas dětí a mládeže, aktuální výzvy ve volném čase

Abstract:

This thesis addresses the issues of social work and prevention of risky behavior among children in primary schools. The theoretical part of the text focuses on various aspects of risky behavior prevention, types of most common risky behaviors, and also examines how children and youth spend their free time. It also highlights the significance of social work in the context of free time and the current challenges we face in this area from the perspective of social work, social education, and the legislative framework for social workers in education. The empirical part of the thesis concentrates on quantitative research through questionnaire surveys and the evaluation.

Keywords: social work, social worker, prevention of risky behavior, education, leisure time of children and youth, current challenges in leisure time

Obsah

Úvod	10
1 Prevence rizikového chování.....	13
1.1 Prevence rizikového chování u dětí	14
1.2 Primární prevence	15
1.3 Sekundární prevence	16
1.4 Terciární prevence	17
2 Rizikové chování u dětí.....	19
2.1 Záškoláctví.....	20
2.2 Závislosti dětí.....	21
2.3 Kriminalita a delikvence	22
2.4 Šikana ve škole	23
2.5 Média jako spouštěč rizikového chování	25
3 Volný čas dětí a mládeže.....	27
3.1 Charakteristika volnočasových činností dětí ve školských a mimoškolských zařízeních ..	28
3.2 Specifika volnočasových činností dětí.....	31
3.3 Školská výchovně-vzdělávací zařízení	33
3.4 Organizace poskytující volnočasové aktivity pro děti	34
4 Sociální práce a volný čas.....	36
4.1 Úloha sociálního pracovníka ve školské a mimoškolské činnosti	37
4.2 Osobnost a působení sociálního pracovníka ve volném čase	41
4.3 Legislativa sociálních pracovníků ve školství	44
4.4 Poradenství ve volném čase	46
4.5 Animátor a animační činnost ve volném čase.....	47
5 Aktuální výzvy ve volném čase z pohledu sociální práce	50
5.1 Vliv masmédií na volný čas dětí.....	51

5.2 Rodiče a jejich zájem o volnočasové aktivity dětí.....	52
5.4 Vliv společnosti a školního prostředí.....	53
5.4 Dobrovolnictví ve volnočasových aktivitách.....	54
6 Praktická část.....	56
6.1 Cíl průzkumu	56
6.2 Výzkumný problém a hypotézy	57
6.3 Výzkumný vzorek a jeho charakteristika.....	57
6.4 Metodologie průzkumu.....	58
6.5 Analýza a vyhodnocení dat.....	59
6.6 Ověření hypotéz.....	77
7 Diskuze.....	86
Závěr	90
Seznam použité literatury	92
Seznam příloh.....	96
Přílohy.....	97
Příloha č. 1: Informovaný souhlas	97
Příloha č. 2: Dotazník	99
Bibliografické údaje.....	104

Motto

Jestliže děti žijí obklopeny kritikou,
naučí se odsuzovat.

Jestliže děti žijí obklopeny nepřátelstvím,
naučí se bojovat.

Jestliže děti žijí obklopeny lítostí,
naučí se litovat samy sebe.

Jestliže děti žijí obklopeny podporou,
naučí se mít důvěru.

Jestliže děti žijí obklopeny chválou,
naučí se oceňovat.

Jestliže děti žijí obklopeny poctivostí a upřímností,
naučí se, co je pravda a spravedlnost.

Jestliže děti žijí v bezpečí,
naučí se důvěřovat sobě i ostatním.

Jestliže děti žijí obklopeny klidem,
naučí se pokoji mysli.

V čem žijí naše děti?

D. L. Nolteová

Úvod

Sociální práce v souvislosti s prevencí rizikového chování u dětí je velmi diskutovaným tématem nejen v oblasti teoretické, ale stále častěji se s tímto tématem setkáváme v praxi. Děti patří mezi ty nejzranitelnější a nejvíce ovlivnitelné skupiny v naší společnosti. V dnešní době se musíme vypořádat s mnoha novými výzvami a krizemi, jako je pandemie koronaviru, ekonomická nestabilita, ekologické problémy, technologický pokrok a s tím související rizika kybernetických útoků, a nesmí se zapomenout ani na geopolitické napětí nebo rostoucí chudobu.

Tyto události mají vliv na duševní zdraví nejen dospělých, ale také dětí a mladistvých. Může se to projevit různými způsoby, včetně stoupající frekvence rizikového chování. Školy a rodiče jsou často přetížení a nemají dostatečné zdroje ani čas adekvátně reagovat na tyto potřeby.

Sociální pracovníci ve školství mohou hrát klíčovou roli při podpoře dětí v těžkých obdobích. Jejich odbornost, flexibilita, schopnost naslouchat a reagovat na individuální potřeby dětí může být prospěšná při pomoci jim překonat obtížné situace. Jejich úloha spočívá v poskytování emocionální podpory, poradenství a navigaci prostředím, které může být pro děti matoucí a náročné. Důležité je, aby tato pomoc byla poskytována s ohledem na specifické potřeby každého dítěte a aby se snažila předcházet rizikovému chování a podporovat jeho zdravý rozvoj.

Sociální pracovníci ve školství působí v různých oblastech, vyhledávají žáky ze sociálně znevýhodňujícího, zanedbávajícího či ohrožujícího prostředí. Žákům, kteří se nacházejí v tíživé situaci, poskytují individuální pomoc a podporu a výchovně pracují se všemi žáky a třídními kolektivy. Ve škole realizují preventivní a intervenční programy, podílí se na odhalování a řešení šikany, v případě potřeby vykonávají krizovou intervenci. Plánují a organizují různé školní akce a projekty. Spolupracují na zlepšení vztahů mezi žáky a cíleně ovlivňují klima školy a třídního kolektivu. Pomáhají pedagogickým pracovníkům předcházet syndromu vyhoření atd.

V práci jsem se zaměřila zejména na školní a mimoškolní činnost a její působení z pohledu sociální práce. Soustředila jsme se také na to, jak děti využívají svůj volný čas a proč může být volný čas dětí součástí sociální práce. Popsala jsem potřebu zavedení sociálního pracovníka do školní a mimoškolní činnosti.

V diplomové práci jsem se záměrně zaměřila na věkové období dětí od 9 do 13 let neboli střední školní věk. V tomto období se začíná měnit dětský kolektiv, význam vrstevníků je stále větší, vrstevníci postupně nahrazují rodinu. Dochází k rozvoji v sociální oblasti, kdy se děti začínají chovat jinak doma než ve škole, vytvářejí si své vlastní normy chování, mezi vrstevníky dochází k potřebě seberealizace, která se může projevit kooperací nebo i soupeření mezi vrstevníky.

Formuje se i identita dítěte, která je ze značné části spoluurčována názory, postoji a hodnocením jiných lidí. Toto období je optimální pro cílené působení vytváření si návyků prospěšných zdraví. (Vágnerová, 2000)

Dle mého názoru představuje toto věkové období nejdůležitější potenciál pro možné formování dětí, k přijetí hodnot a chování, které jsou považovány za žádoucí či „správné“. Dá se s nimi adekvátně komunikovat na určité úrovni, dokáží pochopit principy prevence, umí určit co je správné a co ne a také jsou velmi tvárné. Ve své praxi se setkávám s tím, že konzumní způsob života dětí, neaktivní podílení se na různorodých aktivitách, ale také pasivní trávení volného času se stalo trendem dnešní doby. Jelikož se v profesním životě věnuji práci s dětmi a mládeží, rozhodla jsem se toto téma uchopit z pohledu sociální práce, která má v dané oblasti nezastupitelné místo. Také bych chtěla poukázat na to, jak je důležité neopomenout další nepedagogické pracovníky jako jsou: dobrovolníci, sociální pracovníci, animátoři, kteří se věnují volnočasovým aktivitám s dětmi a mládeží a tím předcházejí nežádoucím společenským jevům.

K sociální práci neodmyslitelně patří i práce s dětmi a rodinou. Prostřednictvím sociální práce lze včas zabránit různým problémům v rodině. Dle mého názoru, by se sociální práce měla stát součástí agendy každé školy a sociální pracovník by měl svými kompetencemi předcházet a pomáhat rodinám snadněji překonat problémy nejen ve škole. Sociální pracovník by mohl být nejen koordinátorem školních a mimoškolních aktivit, mohl by organizovat různé preventivní programy a zapojovat se aktivně do komunikace mezi školou a jinými subjekty i za pomoci zlepšení prevence rizikového chování.

V teoretické části práce se snažím popsat prevenci rizikového chování u dětí a jejich druhy, jak se projevuje rizikové chování u dětí, a jaké může mít dopady. Také se zaměřuji na adekvátní možnosti využívání volného času, poukazuji na problémy a specifika aktivit ve volném čase, popisují zařízení a organizace zabývající se využíváním volného času. Další část je věnovaná sociální práci a volnému času, kde popisují činnost sociálního pracovníka ve školní a mimoškolní činnosti, jak je důležité, aby sociální pracovník navázal vhodný vztah se svým klientem, jaké má kompetence a role. Další část je věnovaná oblasti poradenství a animační činnosti ve volném čase. V neposlední řadě se věnuji aktuálním výzvám z pohledu sociální práce, jak velký vliv mají masmédiá na volný čas dětí, jaký vliv má rodina na trávení volného času a dobrovolnictví ve volnočasových aktivitách, kde upozorňuji, jak je důležité zapojit mladé dobrovolníky, kteří mají věkově blízko k dětem.

Hlavním posláním práce je poukázat na nezastupitelnou roli sociální práce a propojenost s volnočasovými aktivitami a na aktuální výzvy ve volném čase z pohledu sociální práce.

V praktické části jsem zpracovala kvantitativní průzkum chování dětí a jejich rodičů v oblasti volného času pomocí dotazníkového šetření. Výzkum byl prováděn na dvou základních školách, v Praze a dvou základních školách v Olomouckém kraji. Cílem práce bylo zjistit jaké je zapojení dětí do mimoškolních kroužků a aktivit, jaký je vztah dětí a rodičů ve vztahu k jejich volnočasovým aktivitám. Dále jsem chtěla zjistit jaký je rozsah užívání chytrých telefonů a počítačů mezi dětmi. V neposlední řadě jsem zjišťovala, jestli děti znají pojem školní sociální pracovník a jeho náplň práce, zda děti mají přístup k návykovým látkám a jaký je výskyt rizikového chování v této věkové kategorii.

Cílem práce je poukázat na to, jak důležité je pro děti trávit volný čas smysluplně a jak je nezbytné propojit sociální práci a trávení volného času dětí jako prevenci rizikového chování.

1 Prevence rizikového chování

Preventivní opatření se obecně zaměřují na podporu a udržení optimálního tělesného, psychického a sociálního stavu člověka. Hovoříme-li obecně o prevenci, tak můžeme konstatovat, že prevence obsahuje širokou škálu intervencí a je předmětem zájmu různých odborníků. Ve všech oblastech narůstá význam prevence, neboť předcházet negativním jevům je mnohem efektivnější, než je odstraňovat (O'Loughlin, 2016).

Existuje několik obecných skupin teorií rizikového chování:

- **Biologicko-psychologické:** Tyto teorie zkoumají spojitost mezi chováním a různými biologickými a psychologickými faktory, jako je tělesná stavba, genetika, enzymy a hormony. Například, teorie rozeného zločince se zaměřuje na genetické predispozice k delikvenci, zatímco oligofrenie, porucha intelektu, může být také považována za faktor přispívající k rizikovému chování.
- **Sociálně-psychologické:** Tyto teorie se soustředí na sociální učení, temperamentové a osobnostní charakteristiky a kognitivní styly jedince. Zaměřují se na to, jak sociální prostředí a interakce ovlivňují vývoj rizikového chování. Například, teorie sociálního učení se zabývá tím, jak lidé získávají chování prostřednictvím pozorování a napodobování.
- **Sociologické:** Tyto teorie zdůrazňují sociální a kulturní kontexty, které formují rizikové chování jednotlivců či skupin. Zahrnují koncepty jako je anomie, která popisuje oslabení uznávání společenských norem a morálních hodnot, teorie delikventního prostředí, která se zaměřuje na vliv prostředí na chování jedince, a teorie kulturního přenosu, která se zabývá přenosem chování a hodnot mezi generacemi (Fisher, Škoda, 2009).

Hovoříme-li o prevenci rizikového chování, je nutné uvést, že prevence rizikového chování se zabývá množstvím zúčastněných subjektů. Existuje také několik definic a chápání pojmu prevence, což lze vysvětlit rozmanitostí přístupů k řešení dané problematiky vyplývající z rozdílných cílů, zaměření, obsahů činností a působnosti jednotlivých zúčastněných subjektů. V současnosti si pod výrazem rizikové chování můžeme představit (Openshaw, 2008):

1. soubor takových jevů ve společnosti, které vykazují znaky deviace (tj. odchylky od normy) a zároveň jsou společensky nežádoucí.
2. soubor a systematickou nauku několika vědních disciplín, zejména sociologie, sociální práce, kriminologie a sociální pedagogiky, jehož předmětem zkoumání jsou deviantní, společensky škodlivé jevy ve společnosti.

1.1 Prevence rizikového chování u dětí

Sociální práce jako praktická činnost a pomáhající profese usiluje o prevenci a eliminaci rizikového chování ve společnosti, přičemž předmětem jejího zájmu jsou z hlediska systémového přístupu (Giddens, 2013):

- jednotlivec, rodina, skupina nebo komunita, kteří vykazují deviantní a společensky nežádoucí chování;
- jednotlivec, rodina, skupina, komunita, jejichž život, důstojnost nebo integrita jsou důsledky takového chování postiženy;
- společenské prostředí, ve kterém se dané chování vyskytuje.

Nejvíce se o prevenci rizikového chování u dětí hovoří ve spojitosti s prostorem ve volném čase, v odpoledních hodinách, kdy přijdou ze školy a nejsou pod dohledem učitelů, vychovatelů a možná ani rodičů. Děti a mládež lze obecně zařadit mezi nejohroženější a nejrizikovější skupiny obyvatelstva, právě proto by se měla do popředí dostat co nejúčinnější prevence, která má nezastupitelné místo při řešení problémů rizikového chování (Hewstone, Stroebe, 2016).

Sociální prevence se zaměřuje na vytváření příznivých společenských podmínek v oblasti ekonomické, sociální, kulturní, výchovně vzdělávací, v oblasti zaměstnanosti, předpokladů pro využití volného času, zvyšování životní úrovně, duchovního rozvoje apod. Cíle sociální prevence spočívají v nabízení efektivní pomoci pro občany se zdravotním znevýhodněním, preventivní činnosti orientované na jedince se společensko-ekonomickými problémy a preventivní působení pro občany v nepříznivých sociálních situacích (Moss, 2011)

Hlavním smyslem výchovy v oblasti sociální prevence je pomoc člověku, rodinám, skupinám při zvládnutí obtížných společenských situací, formování sociálních návyků, získávání společenské integrace jedince, rodiny. Sociální prevenci rizikového chování chápeme jako vytváření sociálních podmínek na základě potřeb, hodnot, možností a norem sociálního systému, které mají systémový a současně individuální vliv na předcházení, vznik, prohlubování či zánik různých druhů rizikového chování (Hewstone, Stroebe, 2016).

Zaměření sociální prevence je tak široké, proto charakteristickým znakem koncepčních řešení sociální prevence je jejich provázanost na systémová opatření a řešení v oblasti rizikového chování na meziresortní úrovni. Sociální prevenci je proto třeba vnímat i v širších souvislostech, a přitom zohledňovat propojení na koncepční opatření a koncepční záměry (Openshaw, 2008).

Při vytváření preventivních programů je klíčové zaměřit se na specifické faktory, které ovlivňují vznik rizikového chování. Richard Jessor koncem 20. století navrhl teorii problémového chování, která se zaměřuje na interakci mezi osobností jedince a prostředím, ve kterém žije. Podle této teorie je rizikové chování důsledkem této interakce. Jessor rozděluje faktory ovlivňující vznik rizikového chování do pěti systémů: biologický, vnímaný environmentální, sociální, osobnostní a chování. Dle jeho teorie dojde s největší pravděpodobností k rizikovému chování, když dítě, prochází náročným stresovým obdobím a jeho rodiče nemají pevnou kontrolu nad jeho trávením volného času, na něhož má okolí negativní vliv a jehož přátelé či rodina se sami rizikově chovají (Miovský, 2010).

1.2 Primární prevence

Primární prevenci rozumíme intervencí ještě před tím, než se problém objeví. Jde o působení dříve, než se naruší vnější vztahy nebo vnitřní rovnováha duševního nebo somatického zdraví. Primární prevence je určena pro všechny, bez rozdílu věku. Volnočasové aktivity také patří pod primární prevenci rizikového chování. Děti jsou aktivitami motivovány k činnosti a ke správným postojům (Openshaw, 2008).

Primární prevence je zahrnuta i do programů sociální, školní, zdravotní, populační a rodinné politiky státu, profesionální přípravy na budoucí povolání, využívání volného času apod. Za základ primární prevence se považuje působení na výchovu a usměrňování v rodině, což je do značné míry podmíněno vzory a stylem výchovy v rodině. Mezi důležité metody patří (Hewstone, Stroebe, 2016):

- působení prostřednictvím osvěty, vzdělávání a výchovy,
- využívání forem jako jsou besedy, přednášky, volnočasové aktivity,
- působení prostřednictvím masmédií,
- doprovodné aktivity v kultuře, sportovní a zdravotní a jiné oblasti.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů popisuje dvě formy primární prevence z hlediska její efektivity:

- Efektivní primární prevence – spočívá v kontinuálních a komplexních programech, interaktivních aktivitách ve skupinách, a vytváření pozitivního prostředí pro učení a komunikaci. Zaměřuje se na rozvoj sociálních a emočních dovedností, konstruktivní

zvládání konfliktů a odmítání škodlivých látek a aktivit. Tento přístup klade důraz na dlouhodobost, aktivní zapojení účastníků a uvědomělost.

- Neúčinná primární prevence – zahrnuje pouhé poučování a citové apely, které neberou v úvahu individuální potřeby a názory žáků. Jednorázové akce, jako například přednášky nebo sledování filmů, nemají dlouhodobý účinek. Stigmatizace a ignorování osobních postojů studentů mohou vést k odporu a nedůvěře vůči preventivním opatřením. Důležitá je interaktivita a respektování názorů žáků, spíše než striktní politika nulové tolerance. Aktivity jako návštěvy kulturních památek by měly být pouze doplňkem k diskusím a interaktivním skupinovým aktivitám, nikoli hlavním nástrojem prevence (MŠMT, 2010).

1.3 Sekundární prevence

Sekundární prevence reprezentuje včasnou intervenci a screening, je zaměřena na bezprostředně ohrožené jedince nebo skupiny. Formuje prostor pro činnost odborníků z řad pracovníků nejen v sociální oblasti, ale také ve zdravotnictví a školství. Tato prevence má eliminovat vznik nebo zhoršování poruch společenského a duševního vývoje či zdravotních problémů (Bendl, 2015).

Sekundární prevence se zaměřuje i na rizikové životní situace. Po vytipování rizikových skupin na základě screeningu se na ně programově a cíleně působí tak, aby se riziko vzniku ohrožení dětí snížilo na minimum (Bělík et al., 2017).

Sekundární prevence probíhá často i ve školství i když jsou školy primárně zaměřené na primární prevenci. Školy často mají svou vytvořenou databázi důležitých kontaktů na příslušné regionální specializované instituce a odborníky. Tyto kontakty kdykoli v případě nutnosti poskytuje, popřípadě zprostředkovává svým studentům a jejich zákonným zástupcům, pedagogickým i nepedagogickým odborníků a jiným školám. (Smutková, 2007).

Mezi specializované instituce patří:

- Státní instituce - tzv. ze zákona pomáhající instituce, jsou instituce tvořící oficiální řetězec pomoci školám, tyto instituce jsou školám k dispozici pro spolupráci při řešení rizikového chování a nesmí odmítnout pomoc na žádost školy. Zahrnují pedagogicko-psychologické poradny, poradny pro děti a mládež, krizová centra, střediska preventivně-výchovné péče, kontaktní centra, linky telefonické pomoci, kurátoři, detoxifikační centra (Bendl, 2004).
- Nestátní neziskové organizace (NNO) - představují v systému práce s dětmi a mládeží významný prvek. Mají podobu různých občanských sdružení, společností, svazů, klubů, hnutí, spolků a odborných organizací. Svou působností pokrývají zejména ty oblasti,

na které nemá státní sektor dostatek kapacit, nejsou však jeho doplňkem. Školám mohou nabídnout osvětovou činnost v oblasti prevence a potírání rizikového chování, výcvik žáků zaměřený na sociální dovednosti. Dále mohou nabídnout i různé učební a jiné materiály týkající se projevů, příčin, prevence a řešení určitého typu rizikového chování. (Bendl, 2003) Příkladem (NNO) sekundární prevence je: Centrum LOCIKA, Dům tří přání, z.ú., Prev-Centrum Praha, Česká asociace školních metodiků prevence, aj.

1.4 Terciární prevence

Zabránění zhoršování stavu již objevených problémů nebo poruch a eliminaci jejich recidiv se věnuje terciární prevence. Jde o prevenci v rámci determinování důsledků, příčin a projevů dané poruchy, jevu nebo problému. Terciární prevence se uplatňuje tehdy, pokud selhala primární i sekundární prevence. Cílovou skupinou jsou jedinci, kteří mají jasně pojmenovaný a existující problém. Jsou hrozbou nejen pro sebe, ale i nejbližší okolí a představují významné riziko i pro svou rodinu a nejbližší okolí. Smyslem terciární prevence je resocializace a začlenění jedinců do společnosti (Bendl, 2015).

Po selhání primární a sekundární prevence nastupuje terciární prevence, která má za úkol eliminovat zhoršení stavu již vzniklých problémů a poruch. Jejím úkolem je zajistit, aby se dítěti více neublížovalo a minimalizovaly se vzniklé důsledky. Cílem terciární prevence je vhodnou léčbou a péčí zmírnit následky, které byly způsobeny nevhodným zacházením dítěte, pokusit se najít nebo zlepšit podmínky pro další vývoj. Tato resocializace může zahrnovat sociální a rodinné poradenství, sociální intervence, rekvalifikace mladistvých nebo alternativní formy trestu. Je zaměřena na ty, u nichž se již negativní jev projevil, například mladistvého delikventa, který spáchal trestný čin. (Bělík et al., 2017).

V terciární prevenci se často zaměřujeme na koncept „harm reduction“, což představuje snižování negativních důsledků již existujícímu rizikovému chování. Tento přístup zdůrazňuje nenátlakový a neodsuzující přístup, který poskytuje pomoc jednotlivcům nebo komunitám. Jeho cílem je poskytnout podporu rizikovým jedincům, kteří jsou ve společnosti zranitelní, a minimalizovat následky jejich konfliktů se společností (Miovský, 2010).

Mezi instituce, které se touto prevencí zabývají, patří probační a mediační služba, výchovné ústavy, oddělení sociálně-právní ochrany, státní zastupitelství, policie a občanská sdružení provádějící probační programy. Práce s mladistvými pachateli trestných činů v rámci terciární prevence je extrémně náročná a vyžaduje vynikající komunikační schopnosti, specializaci a vysokou odolnost vůči zátěži u profesionálů, kteří s takovými jedinci pracují. Tato práce je

obtížná i proto, že nelze očekávat zaručené úspěchy. Důležité je si uvědomit, že chování mladistvých je ovlivňováno mnoha faktory, a ne každý pachatel trestného činu dokáže dosáhnout úspěšné resocializace. I když očekávání jsou možná skromná, můžeme se aspoň spolehnout na pokrok u těch, kteří mají motivaci k pozitivní změně nebo jsou stále ovlivnitelní výchovně, zejména mladiství a děti. V těchto situacích mohou probační a resocializační programy představovat vhodný a účinný prostředek prevence kriminality a mají potenciál v resocializaci a v podstatném snížení recidivy trestné činnosti nejen dětí a mládeže. Nicméně je zásadní, jak jsou tyto programy utvářeny, kdo je řídí a jaké si klade cíle (Matoušek, Matoušková, 2011).

2 Rizikové chování u dětí

Při vhodném pedagogickém ovlivňování volného času, zvláště to platí při výchově a vzdělávání mládeže v době mimo vyučování, je pedagog významnou osobností pro oblast výchovného působení. Takové ovlivňování volného času je jednou z účinných forem prevence takových problémů, jako jsou záškoláctví, závislosti, kriminalita, užívání drog apod. (Bělík et al., 2017).

Každý pracovník pedagogickém i nepedagogickém prostředí by měl dbát na to, aby prevence rizikového chování u žáků byla prováděna systematicky a komplexně, tj. zahrnovala všechny oblasti školního života, které se týkají prevence rizikového chování u žáků kam spadá:

- Rozvoj psychosociálních dovedností – soběstačnost, autonomie, zachování důstojnosti, sebereflexe, uspokojení z mezilidských vztahů, sociální a kulturní integrace, podpora tvořivosti, schopnost respektovat a sdílet různé kultury a hodnoty
- Podpora existence – osobní péče, volba zdravého životního stylu, nezávislost, vytyčení si cílů a plánů do budoucna, víra v budoucnost a smysl života
- Podpora sounáležitosti – pochopení sebe sama jako součásti životního prostředí a společnosti, pocit bezpečí ve školním a městském prostředí, ocenění a respekt od ostatních, budování přátelství a sociálních vztahů, schopnost vyhledat pomoc a podporu
- Podpora adaptability – dávat na sebe a svůj zevnějšek pozor, aktivní účast ve sportovních a rekreačních aktivitách, interakce s lidmi a využívání volného času, plánování budoucí kariéry, odvaha řešit problémy a povědomí o právních otázkách (MSK, Odbor školství, mládeže a sportu 2010).

Ve výchově mimo vyučování jde mimo jiné i o převýchovu a o postupné, ale zásadní odstraňování nesprávných, výchovně nežádoucích návyků. Cílem takového přístupu je vychovávat z mladých lidí pevné osobnosti, silné jedince, kteří se dokáží správně zařadit do života (Pávková, 2014).

K nejčastěji se vyskytujícím nežádoucím aktivitám dětí a mládeže lze zařadit:

- sebezničující a sebepoškozující činnosti (závislost na kouření, drogách, prostituce, alkohol, sebevražda apod.),
- delikvenci a trestnou činnost,
- aktivity související s členstvím v různých extremistických skupinách (Elichová, 2017)

Mezi nejrozšířenější rizikové chování v posledních letech patří zneužívání alkoholu, drogové a jiné závislosti, násilí směřované proti jedinci či skupině osob včetně projevů extremismu, různých druhů šikany, násilí v rodině, zneužívání internetu, sociálních sítí, prostituce, bezdomovectví (Fischer, Škoda, 2014).

2.1 Záškoláctví

Termínem „záškolák“ označujeme žáka, který nemá pro absenci ve škole žádný pádný (legální) důvod. Jde o přešůpek, kdy žák úmyslně opomíjí docházku do školy. Tento čin je považován za porušení školních pravidel a zároveň jako narušení školského zákona, který stanovil povinnost školní docházky. Často se tento problém váže k dalším formám rizikového chování, které negativně ovlivňují individuální rozvoj dotyčného.

Rozlišuje se několik forem tohoto chování:

- Právě záškoláctví – žák se do školy nechodí, přestože rodiče věří, že tam chodí.
- Záškoláctví s vědomím rodičů – zde jsou rodiče aktivně zapojeni, buď proto, že mají negativní postoj ke škole, nebo jsou příliš slabí v disciplinování dítěte a je zde závislost na pomoci a podpoře dítěte v domácnosti.
- Záškoláctví s klamáním rodičů – některé děti dokáží rodiče přesvědčit o svých zdravotních potížích, aby mohly zůstat doma, a rodiče pak jejich absenci omlouvají. Tento typ záškoláctví je obtížně odhalitelný
- Útěky ze školy – žáci přijdou do školy, nechají si zapsat přítomnost a pak na několik hodin odejdou. Někdy zůstanou v budově školy nebo ji krátce opustí.
- Odmítání školy – někteří žáci mají psychické obtíže spojené se školou, jako je strach z šikany, školní fobie nebo deprese, což jim činí obtíže s docházkou do školy (Kyriacou, 2004).

Zde jsou doporučené postupy při pro pracovníky ve školství při zjištění záškoláctví:

- Brzké odhalení – čím dříve je záškoláctví odhaleno, tím lépe pro dítě. Je důležité věnovat dostatek času analýze případu a spojit se s rodiči a případně s psychologem.
- Změna neúnosné školní situace – pokud je záškoláctví důsledkem neúnosné školní situace, je třeba vyvolat změnu a naplánovat dlouhodobá opatření, aby se podobná situace neopakovala.
- Spolupráce s odborníky – pokud se záškoláctví šíří a existuje podezření na hrozbu závislostí, je důležité spolupracovat s pedagogicko-psychologickou poradnou a dalšími odborníky.
- Vyvodit postavení žáka v kolektivu – je důležité naučit se číst, jaké postavení má problémový žák ve třídním kolektivu. Pokud se bojí svěřit učitelům nebo rodičům, je vhodné ho předat do péče psychologa.

- Podpora návratu do třídy – učitel by měl pomoci dítěti při návratu do třídy, doprovodit ho při prvním vstupu do kolektivu a nezmiňovat se o předchozím problému. Je důležité se domluvit s rodiči na těsném kontaktu, aby bylo případné další záškoláctví včas odhaleno.
- Zamyslet se nad vlastními pocity – učitel by se měl zamyslet nad svými pocity ve vztahu k problémovému žákovi, smazat předchozí špatné zkušenosti, zbavit se předsudků a postavit všechny žáky na stejnou úroveň (Lazarová, 2008).

Definovat záškoláctví se může na první pohled zdát velmi jednoduché, nicméně je poměrně komplikované charakterizovat chování takových souborů kategorií, které by jednoznačně stanovily, zda konkrétní případ máme pokládat za záškoláctví či nikoliv. Statistiky naznačují, že je velmi těžké určit reálný rozsah problému. Musíme brát v potaz závažnost jednotlivých případů. Pokud budeme za záškoláka pokládat každého, kdo během školního roku vynechal minimálně jednu vyučovací hodinu, pak bychom mohli mít dojem, že se jedná o jakousi „celostátní epidemii“ (Martínek, 2015).

2.2 Závislosti dětí

V dnešní době začínají děti a mládež ve velmi nízkém věku s kouřením, alkoholem a také s užíváním některých drog. Alkoholiky se stávají často osoby, které v dětství trpěly poruchami chování, psychiatrickým onemocněním, osoby s mentální retardací, osoby spojené s kriminalitou nebo osoby, u kterých alespoň jeden z rodičů byl sám alkoholikem. Skutečnost je však taková, že stále více lidí konzumuje alkoholické nápoje a stále častěji je to v kategorii mladších věkových skupin, tedy studující mládeže. (Bělík et al., 2017).

První zkušenosti s alkoholem se u dětí objevují v období mezi 11 až 13 lety. Často se jedná o události spojené s rodinnými oslavami nebo událostmi, při kterých jsou dětem dovolené ochutnat množství alkoholu. V tomto věku se obvykle jedná o výjimečné pití. Podíl pravidelných konzumentů alkoholu se s věkem zvyšuje, přičemž ve věku 15 let pravidelně pije pivo asi jedna třetina chlapců a jedna pětina dívek. Mezi dětmi školního věku je pivo nejčastěji konzumovaným alkoholickým nápojem, následovaný vínem a destiláty. Rizikové formy pití alkoholu, jako je nadměrné pití při jedné příležitosti nebo opilost, se obvykle objevují až ve věku 15 let. Tyto poznatky naznačují, že vlivy rodiny, vrstevníků a blízkého sociálního prostředí významně ovlivňují chování dětí školního věku (MSK, Odbor školství, mládeže a sportu 2010).

Co se týká dětí a jejich zkušeností s cigaretami, Zkušenost s kouřením cigaret má alespoň jednou v životě 16 % českých školáků ve věku 11–15 let. Podle statistiky roste zájem o tabák s věkem: mezi 11letými je podíl kuřáků nízký a častěji začínají experimentovat chlapci. U starších dětí se

pak počet kuřáků zvyšuje a rozdíl mezi oběma pohlavími se srovnává. Ve věku 13 let kouří cigaretu 13,5 % chlapců a dívek, zatímco ve věku 15 let má zkušenost s kouřením cigaret alespoň jednou 31 % českých dětí. Pravidelné kouření mezi dětmi ve věku 11–15 let není příliš časté. Okolo 8 % školáků ve věku 15 let si každý týden zapálí cigaretu a 5 % z nich kouří denně. Porovnání s předchozími léty naznačuje pokles popularity kouření tabáku. Podíl pravidelných i každodenních kuřáků od roku 2002 výrazně poklesl. Tehdy si cigaretu týdně zapalovala přibližně třetina deváťáků. Snížení na 8 % reportovaných v roce 2022 je příznakem velmi pozitivního trendu, který je pozorovatelný i v ostatních sledovaných zemích. Časy se mění, a s nimi se mění i návyky a preference. V dnešní době se mezi mladistvými rozmáhá kouření elektronických cigaret, známé také jako vaping – proces inhalace páry obsahující různé látky. Tuto alternativu k tradičním cigaretám vyzkoušelo 19 % dětí ve věku 11–15 let, což je vyšší podíl než u klasických cigaret (16 %). Je důležité si uvědomit, že většina lidí, kteří vyzkoušeli vaping, současně kouří i tradiční cigarety. Pravidelně (alespoň jednou týdně) vaping praktikuje o něco více školáků, u 15letých je to každý desátý. Každý den si dá vapo zhruba stejně deváťáků, jako kouří klasický tabák (5 %). Nicméně v případě vapování je patrný rozdíl mezi chlapci (3,7 %) a dívkami (5,5 %) (Zdravá generace, 2022).

2.3 Kriminalita a delikvence

Kriminalitou označujeme porušování společností přijaté normy. Kriminálním chováním označujeme takové chování, které je v rozporu s platnými zákony. Kriminalita je jev, který ohrožuje, resp. přímo porušuje základní hodnoty ve společnosti, práva a svobody jednotlivce (Matoušek, Matoušková, 2011).

Kriminalitou je jednání, které je trestným činem. Jinou protispolečenskou činností je jednání, které je přestupkem nebo jiným správným deliktem. Za jinou protispolečenskou činnost se považuje i jednání, které není přestupkem nebo jiným správným deliktem, ale působí negativně na společnost (Martínek, 2015).

Z pohledu kultury můžeme mluvit o různých trendech. Pokud jde o děti a mladé lidi, trend vstřebávání kultury hovoří za vše. Dítě, které nemá dostatečný zájem projevený od dospělého, je vystavováno riziku přesycení se asociálními sklony, protože zlo a násilí prezentované např. v televizi může považovat za legitimní vzorec prosazování lidských potřeb. Dále se může stát, že se snadno jedinec se uchýlí k lidem, u kterých pocituje ocenění, k disociální skupině, která je skutečným ohrožením pro nezralého, nesamostatného a labilního rizikového pubescenta či adolescenta, s čímž je spjata i problematika vrstevnických skupin a subkultury mládeže (Matoušek, Matoušková, 2011).

Postavení mládeže v současné společnosti se vyznačuje zvýšenými nároky na osobnost více než v minulosti. Je to dáno především způsobem současného života, který je orientován více na konzum, snižováním významu hodnot společnosti nad potřebami jednotlivce, degradování morálky a morálních zásad, jakož i společensky chráněných zájmů. Výrazný vliv na současnou mladou generaci mají nepochybně i moderní technologie, které jim umožňují bezmezně a bez kontroly přijímat značné množství informací i s negativním obsahem (Martínek, 2015).

Často se stávají ve škole ve vyšších ročnících provinění vůči školnímu řádu – většina mladistvých, kteří se později dopouštěli vážných deliktů, v minulosti nerespektovali vnitřní řád školy, od určité doby chodili do školy jen občas, nebo nechodili vůbec. Na školní docházku, jako jeden z nejdůležitějších podnětů pro delikventní činnost, úzce navazuje toulání, útky ze školy a od rodičů. Lze říci, že toulání je samo o sobě svévolné a nevhodné pro vyplnění volného času, postupně se prolíná i s vyučovacím časem, trvá do pozdních nočních hodin a pomalu přerůstá v útek. Útky ze školy jsou zvláštním problémem, vycházejí z nedostatečné přípravy na vyučování, z konfliktů mezi žáky a z nevyřešených nebo nesprávně řešených konfliktů mezi žáky a učiteli, útek od rodičů vyvolává touha po úniku (Matoušek, Matoušková, 2011).

Vznik kriminality mládeže ovlivňují různé faktory. Kromě osobnostních předpokladů jsou faktory působícími na vznik asociálního a antisociálního chování i negativní působení ze strany sociálního prostředí, tedy rodiny, školy, vrstevníků, ale i nevhodně využitý volný čas (Martínek, 2015).

Mladí lidé si zakládají různé partie a gangy s kriminálním programem, kteří se mezi sebou dobře znají, vyrůstají na jednom sídlišti. I tyto skupiny se mohou vymykat standardnímu chování, provádět kriminální činy a vymykat se běžným společenským normám a dopouštějí se rizikového chování hlavně v době svého volna, tedy ve volném čase (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.4 Šikana ve škole

Šikanování představuje vážný problém v různých školách. Je to těžko identifikovatelný problém a je složité jej řešit. Jeho důsledkem je patologie sociálních vztahů mezi žáky. Šikanování ohrožuje celé prostředí tím, že způsobuje:

- narušené vztahy mezi žáky a špatnou atmosféru ve třídách, které jsou pak špatným pracovním prostředím pro učitele,
- nezájem učitelů o práci ve špatném pracovním prostředí, absentující zanícení a motivaci mezi učiteli, špatné vztahy vedení a učitelů,

- oslabení vzdělávacích výsledků žáků,
- slabé školní výsledky žáků, špatná image školy, a ne zrovna nejlepší veřejné mínění nemotivují ani rodiče potencionálních žáků školy a škola tak přichází o žáky,
- nedostatečný počet žáků způsobí nedostatek finančních prostředků na provoz školy (Fischer, Škoda, 2014).

Jedním z preventivních aktivit proti šikaně je škola v přírodě. Velmi silné momenty a podněty na budování školního klimatu a prevence šikanování, jako je propojování mladších a starších žáků rozličných ročníků. Přičemž se nedoporučují věkově blízké ročníky, ideální je alespoň dvouletý rozdíl, maximálně tři třídy (Janošová et al., 2016).

Aktivity, které spojují žáky prohlubují zodpovědnost žáků vzájemně za sebe, aktivity se sociálním zaměřením aktivují v dětské duši novou dimenzi chápání vztahů. Děti jsou neformálně spojeny během daných aktivit. Bezbřehé ubližování je velmi obtížně realizovatelné. Čím více jsou v daných aktivitách žáci zapojeni a cíleně propojeni, tím je větší jistota, že si nebudou chtít ubližovat a budou schopni postarat se vzájemně jeden o druhého (Fischer, Škoda, 2014).

Není možné vybudovat dobré třídní klima postavené pouze na práci mezi lavicemi. Mimoškolní aktivity nabízejí možnost projevit se a ukáží mnohé věci, které se během vyučování neprojeví. Žák a učitel se mohou vzájemně blíže poznávat, vidět řešení nových a krizových situací, které běžně ve škole nevzniknou (Janošová et al., 2016).

S rozvojem sociálních sítí a snadné dostupnosti internetu, dochází ke stále častější formě kyberšikany. Kyberšikana je forma šikany, která se odehrává prostřednictvím digitálních zařízení, jako jsou mobilní telefony, počítače a tablety atd. Často se vyskytuje na sociálních sítích, ale může se objevit i prostřednictvím textových zpráv. Tato forma šikany zahrnuje posílání, publikování nebo sdílení negativního, škodlivého nebo nepravdivého obsahu o jiné osobě (Spitzer, 2016).

Mezi projevy kyberšikany patří pomluvy, zastrašování, vyhrožování, ponižování a jiné formy hanobení. Další formou může být pořizování a sdílení fotografií, videí nebo zvukových záznamů za účelem poškození pověsti dané osoby. Opakované obtěžování formou zpráv, volání a nepřetržitého kontaktování je také považováno za kyberšikanu. Tento problém je v dnešní době velmi aktuální a může mít vážné důsledky pro oběti (Spitzer, 2016).

2.5 Média jako spouštěč rizikového chování

V polovině dvacátého století žil člověk ještě tzv. nezprostředkovanou zkušeností. V uplynulých padesáti letech však lidé tuto zvláštní společenskou zkušenost postupně ztrácejí – ta je nahrazována zkušeností sdílenou. Obsah, který nám prezentuje televize i internet mnohdy známe pouze zprostředkovaně. Děti často netuší, co je to fyzická bolest, ale mají o ní určité vědomosti a vědí, jak ji jinému přivodit. Víceméně dennodenně jsou děti svědky surovosti na našich obrazovkách, slyší informace např. ohledně válečných konfliktů, bývají často vystaveny dezinformacím apod. Není proto divu, že si mnohdy vytvářejí zkreslenou realitu, která nereflexuje skutečnost. Média tak potenciálně mohou negativně ovlivňovat děti. Mezi nejvýznamnější aspekty řadíme nelátkové návykové závislosti, kdy se dospívající jedinec obsedantně váže k internetu a sociálním sítím, popř. mobilu, jakož i přílišné sledování televize. Patologický vztah k internetu a počítačům splňuje diagnostická kritéria látkové i nelátkové závislosti (Chopra, 2012, Janošová et al., 2016).

Základní formy kyberšikany:

- Kyberstalking je nežádoucí sledování a obtěžování někoho pomocí internetu a dalších digitálních technologií. Pachatel může sledovat oběť online, neustále ji kontaktovat a posílat jí nevyžádané zprávy nebo materiály přes e-maily, sociální sítě, chatovací aplikace nebo jiné online platformy. Tato forma obtěžování může mít vážné důsledky, jako je porušení soukromí, psychologický stres, úzkost, deprese, a dokonce i fyzické násilí. Kyberstalking může postihnout lidi všech věkových skupin a může způsobit trvalé trauma. V mnoha zemích je považován za trestný čin.
- Happy Slapping je forma útoku, při které skupina lidí napadá nevinnou oběť a zaznamenává to na kameru či mobilní telefon. Video s útokem se poté šíří prostřednictvím sociálních sítí nebo jiných online platforem. Často se jedná o fyzické napadení, kopání nebo ponižování oběti s cílem vytvořit situaci, která je "veselá" a sdílitelná online. Tento druh násilí je dnes obecně odsuzován jako nebezpečný a nemorální, a v mnoha zemích je považován za trestný čin.
- Sexting zahrnuje odesílání sexuálních zpráv, fotografií nebo videí pomocí mobilních telefonů, internetu nebo jiných elektronických zařízení. Tyto obsahy se často vyměňují mezi partnery ve vztahu, ale mohou být také zneužity k šíření bez souhlasu druhé strany nebo k vydírání. Sexting nese riziko, že materiál může být zveřejněn, obtížně smazatelný a pachatelé mohou být trestně stíháni za jeho šíření. (Eckertová, Dočekal, 2013).

- Kybegrooming zahrnuje manipulaci dětí dospělými prostřednictvím moderních technologií a komunikace s cílem získat důvěru dítěte, a nakonec ho sexuálně zneužít. Útočníci mohou být velmi trpěliví a budovat vztah s obětí po několik měsíců, než se pokusí o osobní setkání. Tento druh zneužívání se trestá a často zahrnuje extrémní pornografii nebo dětskou pornografii (Spitzer, 2016).

3 Volný čas dětí a mládeže

Na první pohled jednoduché slovní spojení – volný čas a na druhé straně velmi složité téma z pohledu pracovníka ve volném čase. Děti a mládež se s volným časem setkávají každý den, ať už vědomě nebo nevědomě. Pro lepší přehled toho, co je vlastně volný čas, je třeba jej náležitě definovat.

Volným časem se obecně rozumí doba odpočinku, relaxace a zábavy. Podstatnou součástí volného času jsou zájmové činnosti – kroužky a koníčky. Řadíme zde také čas věnovaný cestě za zájmovou činností, čekání u pokladny apod. (Kaplánek, 2005).

Volný čas se chápe také jako prostor, kde se může uplatnit každý jedinec, je to svět nenucené aktivity. Míra aktivity ve volném čase hovoří o hodnotách, které člověk upřednostňuje. Mezi hlavní znaky volného času patří (Pávková, 2014):

- doba svobodné volby činností – jedinec dělá to, co ho baví, a ne to, co mu někdo nařídí
- dané aktivity jsou pro jedince příjemné, přinášejí mu potěšení a radost
- tyto aktivity dávají jedinci příležitost k relaxaci, odpočinku a načerpání sil a napomáhají k osobnímu rozvoji.

Na druhé straně máme během dne i povinnosti, se kterými se setkáváme také dennodenně, ať už jsme dětmi nebo dospělými. Děti mají také své povinnosti, které musí během dne splnit. Dospělí by si měli umět na rozdíl od dětí rozdělit svůj den tak, aby stihli i povinnosti a aby měli i volný čas pro sebe a rodinu. Děti často nevnímají, co patří do volného času a co je jejich povinností. Každodenní rutinou se to však umějí naučit (Kaplánek, 2005).

Mezi základní pojmy v rámci volného času patří i výchova mimo vyučování, mimotřídní výchova a mimoškolní výchova. V každém případě jsou to na první pohled velmi podobné pojmy, ale nemůžeme je označit za synonyma (Pávková, 2014):

K zásadám efektivního volného času patří (Hájek a kol., 2011):

- pravidelnost podání,
- znalost reality společenského života,
- provázanost a aplikovatelnost cílů,
- utváření vlastního obrazu světa.

Výchova mimo vyučování se vztahuje k jednotlivcům, kteří chodí do školy, takže jsou vyučováni. Jedná se zde o žáky základních a střední škol. Zahrnuje dobrovolné volnočasové aktivity a určité povinnosti – ve školním klubu, v domově mládeže, v dětském domově. Jedná se o činnosti, které jsou důležité pro součást každého dne. Patří sem povinnosti související se školou, ale i sebeobslužné návyky. Na rozdíl od výchovy mimo vyučování, mimotřídní výchova zahrnuje aktivity školy mimo rámec školního vyučování – výlety, besedy, soutěže. A poslední pojem je mimoškolní výchova, kterou realizují jiné subjekty než škola, např. střediska volného času, občanská sdružení apod. (Pávková, 2014).

3.1 Charakteristika volnočasových činnosti dětí ve školských a mimoškolních zařízeních

Dětství je obdobím od narození do přibližně patnácti let. Jedná se přitom o období, ve kterém se rozhoduje o celé osobnosti, kdy se formují základy života člověka. Můžeme však poznamenat, že dětství každého jedince je determinováno okolním prostředím a společností. Dítě sice ještě nemá ve společnosti patřičné místo, ale vztah k ní se buduje zprostředkovaně, zejména skrze rodinu, školu, obce apod. Socializační proces v období dětství je ukončen v momentě, kdy dítě opustí základní školu (Kraus, 2014).

Významný podíl na zájmových činnostech dětí mají základní školy. Kromě vyučování nabízejí také širokou škálu volnočasových aktivit pro své žáky. Většinou jsou to aktivity, které vycházejí z personálních kapacit a možností školy. V rámci škol nabízejí volnočasové aktivity a kroužky pro děti a mládež i základní umělecké školy a jazykové školy a jiné organizace či soukromé subjekty. Zájmové aktivity mají mezi ostatními volnočasovými činnostmi výsadní postavení. Můžeme je chápat jako cílevědomé vytváření, uspokojení a rozvíjení zájmů a současně schopností. V průběhu zájmových aktivit dochází také k uspokojování významných potřeb, např. seberealizace, společenské kontakty, pohyb apod. (Pávková, 2014).

Mezi pravidelné zájmové útvary podle zaměření můžeme zařadit (Pávková, 2014, Masarik, 2002):

- zájmové kroužky (malá skupina, členové mají společný zájem),
- soubory (esteticko-výchovná orientace, řadíme zde např. veřejná vystoupení),
- kluby (mají spíše volnou strukturu),
- oddíly (tělovýchovná orientace, součást většího celku),
- kurzy (ohraničená délka trvání, cílem je nabídnout osvojení konkrétních vědomostí).

Z pedagogického hlediska je významné považovat možnost výběru rozličných činností ve volném čase. Člověka v kterémkoliv věku je žádoucí upozornit na eventuality, které nabízí volný čas a současně je vhodné jej směřovat k plnohodnotnému trávení volného času. Výchova ve volném čase má volnější povahu. Charakteristická je pestrost jejích forem s důrazem na možnosti aktivního zapojení každého jedince (Masarik, 2022).

U dětí mladšího školního věku rozvíjí sportovní aktivita i sociální citění. V mladším školním věku se dítě zajímá o hry, sportovní aktivitu, zvířata, literaturu, přírodu, techniku a počítače. Bohatší mezilidské vztahy a nové vztahy k učitelům a vrstevníkům se projevují v referenčních skupinách – školní třída, zájmový útvar apod. Vliv neformální sociální skupiny se kombinuje s různorodostí nabízených podnětů (Hájek et al., 2011).

Výsledky výzkumů z oblasti sociologie člení volnočasové činnosti na dvojí zaměření:

- stimulace vlastního vnitřního života, pocitu a nálady,
- komunikace s druhými lidmi.

Z toho vyplývá, že lidé chtějí ve volném čase prožívat i vztahy s druhými, ale také stimulující zážitky (Tůma, 2018).

Na základních školách realizují kroužkovou činnost zejména učitelé. Vedení kroužkové činnosti na škole má pro žáky mnoho pozitivních výhod. Žáci jsou v prostředí, které znají s učiteli, které dennodenně setkávají. Za klady a výhody ve školách můžeme považovat (Bendl, 2015, Pávková, 2014):

- tvoří určitý systém, jehož fungování je dlouhodobě ověřeno,
- v zařízeních jsou jasně určeny požadavky kvalifikovaných zaměstnanců,
- jsou jasně stanovené způsoby metodického řízení, možnosti celoživotního vzdělávání,
- jsou definována kritéria pro evaluaci práce učitelů, jejich činnosti jsou podrobeny kontrole,
- existují legislativní normy – zákony, vyhlášky, které stanovují rámec fungování zařízení,
- konkrétní zařízení mají definované funkce, cíle, obsah činností, metody a formy práce i specifické požadavky pro realizaci výchovy,
- zařízení mají svou historii, tradice, jsou v povědomí veřejnosti,
- nejhlavnější ekonomické požadavky jsou státem uhrazeny, učitelé jsou státními zaměstnanci.

Školní zařízení se na zájmovém vzdělávání setkávají i s mnoha problémy (Pávková, 2014):

- výchova ve volném čase, v době mimo vyučování zůstává stále nedoceněná,
- zařízení se potýkají s ekonomickými problémy, prostředí a prostory pro jejich vybavení je v některých případech nevyhovující
- vychovatelé a pedagogové řeší řadu problémů, zejména výchovných. Ukazuje se, že realizovat aktivní zájmy dětí je stále horší v situacích, kde se nabízejí možnosti k pasivní zábavě,
- náročná práce pedagogů není dostatečně oceněna. Požadavky na jejich vysokoškolské vzdělávání je realizováno jen částečně.

Jelikož pod pojmem volný čas rozumíme dobu, kdy člověk sám rozhoduje, jak s ní může naložit, z tohoto důvodu i selekce volnočasových činností projevuje jeho identitu, zájmy, touhy a priority. Ve volném čase jedinec prožívá svobodu bytosti a neměl by být determinován výrobními procesy a školou či zájmovými skupinami. Z obsahové orientace a dané struktury můžeme rozlišovat mezi organizovanými nabídkami volnočasových zařízení a zařízení s otevřenou nabídkou neformální práce s dětmi. Zájmové činnosti dětí bývají rozděleny v rámci výchovy mimo vyučování do dvou skupin (Kraus, 2014):

- pravidelná zájmová činnost – kroužky, soubory, oddíly, kluby
- příležitostná zájmová činnost – exkurze, besedy, expedice, olympiády, soutěže a jiné.

I výchova mimo vyučování má své specifické znaky, na které je třeba myslet při výběru činností ve volném čase (Bendl, 2015):

- výchova ve volném čase má relativně autonomní charakter, který vychází z potřeb, zájmů a schopností žáků,
- musí být dodržena dobrovolnost při výběru činností,
- realizace činností je charakteristická pro volný čas – je potřebná pestrost, zajímavost, aktivity mají mít rekreační a odpočinkový charakter
- při výběru aktivit by měla být zachována svobodná vůle a volný výběr volnočasových činností.

Výchova ve volném čase mimo vyučování poskytuje příležitost vést děti k racionálnímu využívání jejich volného času, přičemž by měly být formovány jejich zájmy, uspokojovat a kultivovat potřeby, rozvíjet jejich specifické schopnosti a upevňovat morální vlastnosti (Pávková, 2014).

3.2 Specifika volnočasových činností dětí

Volný čas je velmi důležitý pro zdravý vývoj dětí a mládeže. Patří do jeho každodenního režimu. Volnočasové zájmy a oblast výchovy ve volném čase dětí a mládeže mají své specifické požadavky (Pávková, 2014):

- požadavek pedagogického ovlivňování volného času,
- požadavek dobrovolnosti,
- požadavky jednoty a specifčnosti vyučování a výchovy mimo vyučování,
- požadavky aktivity,
- požadavky seberealizace,
- požadavky pestrosti a přitažlivosti,
- požadavky zajímavosti a zájmového zaměření,
- požadavky odpočinkového a rekreačního zaměření,
- požadavky citlivosti a citovosti,
- požadavky sociálního kontaktu.

Mezi základní požadavky patří také pedagogické ovlivňování volného času a dobrovolnost (Pávková, 2014).

Při realizaci volnočasových činností bychom neměli zapomínat na potřeby, které mají nejen děti, ale také dospělý člověk. Na vrcholu jsou právě potřeby, které realizují volnočasové aktivity.

Obrázek 1 Maslowova pyramida potřeb
Zdroj: Filosofie-uspechu.cz (2022)

V současnosti je vysoký nárůst volného času (viz tabulka č. 1) v porovnání s minulostí. Děti mají více volného času než v minulosti. S rostoucím rozsahem volného času vznikají také různá rizika a nebezpečí. Některé nabídky ve volném čase jsou málo inspirující a vyvolávají spíše nudu než aktivitu. Toto riziko přispívá k tomu, že už od dětského věku se nevytváří podněty pro smysluplné činnosti, dítě neobjeví své možnosti, nerozvine schopnosti a kompetence, je ohrožena jeho hodnotová orientace i obraz o sobě, se kterým souvisí i vědomí vlastní hodnoty a sebeúcta (Pávková, 2014).

K nárůstu celoživotního fondu volného času nastal nárůst v průběhu 20. století. Volný čas zaujal v lidském životě své trvalé místo. Volný čas se stal součástí každého dne ve všech věkových kategoriích od útlého dětství až po stáří. Setkáváme se s aktivitami, kterým se věnují i senioři, dokonce existují i programy, kde se mohou ve volném čase zapojit celé rodiny a různé věkové kategorie (Moss, 2011).

Při realizaci ve volném čase se mají dané činnosti vztahovat na hlavní druhy zaměstnání v době mimo vyučování, přičemž musí být respektovány jednotlivé položky náplně volného času a zdravého denního řádu dětí:

- k aktivnímu odpočinku a relaxaci,
- k uspokojení a rozvíjení různých zájmů dětí,
- na rozvoj jejich schopností a talentů,
- na rozptýlení, hry a zábavy,
- k provádění prací veřejně prospěšného charakteru (Pávková, 2014).

3.3 Školská výchovně-vzdělávací zařízení

Zařízení volného času mají své nezastupitelné místo pro děti a mládež. Jejich funkce a výchovné působení ovlivňuje pozitivně děti po vyučování. Proto je důležité zaměřit se na taková zařízení a vybrat zaměření pro dítě, které vyhovuje potřebám dítěte ve volném čase. Většina dětí má spoustu možností, jak využít svůj volný čas a jaké zařízení si vybere. Zejména děti ve městě mají několik možností pro aktivní využití volného času po vyučování. Dnešní možnosti pro děti a mládež jsou velmi široké, od sportovních přes umělecké či hudební (Moss, 2011, Pávková, 2014).

Výchova mimo vyučování je výchovně vzdělávací činnost mimo vyučovací dobu, kterou uskutečňují školní, mimoškolní a kulturně-osvětové zařízení, zájmové organizace apod. Pracovníci výchovy mimo vyučování se starají o rozvoj individuálních zájmů dětí a mládeže. Výchova mimo vyučování se neomezuje jen na zájmovou činnost, ale využívá všech výchovných příležitostí (Pávková, 2014).

Za školní výchovně-vzdělávací zařízení se podle zákona č.561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) považují nejruznější školní kluby dětí, školní střediska zájmové činnosti a centra volného času.

V zařízeních volného času pracují různí zaměstnanci. Nacházejí se zde kvalifikovaní pracovníci, nekvalifikovaní pracovníci i jiní zaměstnanci. S dětmi pracují v zařízeních volného času nejčastěji pedagogičtí pracovníci, které nazýváme také pedagogové volného času. V zařízeních volného času pracují i vychovatelé. Centra volného času pořádají kromě pravidelné kroužkové činnosti i jiné akce během školního roku. Vychovatelé nebo pedagogové volného času jsou pedagogičtí zaměstnanci, kteří realizují výchovu ve volném čase, v době mimo vyučování. Ve střediscích volného času se uplatňují zejména pedagogové volného času. Na rozdíl od toho vychovatele můžeme potkat ve školních klubech, domovech mládeže apod. (Pávková, 2014).

Školní střediska zájmové činnosti a centra volného času vytvářejí podmínky, organizují, zabezpečují výchovně-vzdělávací, zájmovou, rekreační a sportovní činnost pro děti, mládež a dospělé v průběhu celého kalendářního roku. Při činnostech kladou důraz zejména na:

- nové formy spolupráce mládeže s místní samosprávou,
- práci s informacemi pro děti a mládež ve volném čase,
- vytváření předpokladů pro aktivní spolupráci všech subjektů, které se zabývají problematikou volného času dětí a mládeže v obci a kraji v zájmu účinného naplňování místní politiky ve vztahu k dětem a mládeži,

- realizaci programů a projektů orientovaných na prevenci a ochranu dětí a mládeže před rizikovým chováním a potlačování jeho vlivů,
- neformální vzdělávání dětí a mládeže (msmt.cz, 2022).

Základní umělecké školy (dále jen ZUŠ) poskytují základní umělecké vzdělání podle vyhlášky č. 71/2005 Sb., o základním uměleckém vzdělávání, připravují ke studiu oborů vzdělávání uměleckého zaměření ve středních školách a v konzervatořích; připravují také ke studiu na vysokých školách s pedagogickým nebo uměleckým zaměřením. V ZUŠ se mohou zřizovat hudební, výtvarné, taneční a literárně-dramatické obory nebo některé z nich. Jiné umělecké obory může škola zřídit pouze po souhlasu ministerstva školství. Jednotlivé umělecké obory lze členit na konkrétní oddělení.

Zařízení volného času mají poskytovat aktivní využívání volného času. Ve školním klubu po vyučování má převládat zejména odpočinková a relaxační činnost. Škola vyžaduje během vyučování zejména soustředění a cílenou pozornost během vyučování. Proto je nezbytné po vyučování realizovat odpočinkové a relaxační činnosti (Kelly, 2020).

3.4 Organizace poskytující volnočasové aktivity pro děti

Občanská sdružení dětí a mládeže mají nemalý podíl na aktivním využívání volného času a formování mladého člověka vedle škol a školských zařízení. Nevládání, neziskové organizace významnou měrou doplňují a obohacují výchovnou úlohu rodiny, vzdělávací a výchovnou funkci školy. Také umožňují dětem a mládeži rozvíjet přirozeným způsobem jejich schopnosti, talent, a přitom je připravují na budoucí život, svojí činností participují na vytváření občanské společnosti (Moss, 2011).

Kromě školy a rodiny vyplňují volný čas pro děti i tato zařízení a organizace (Pávková, 2014, Kelly, 2020):

Kulturní zařízení mají významnou úlohu v ovlivňování volného času dětí a mládeže. Jejich posláním je napomáhat ke snižování negramotnosti, poskytovat příležitosti ke vzdělávání pro všechny děti a mládež bez ohledu na jejich pohlaví a prostředí, ze kterého pocházejí. Při naplnění těchto úkolů plní důležitou funkci např. knihovny. Mezi kulturní zařízení, která podporují efektivní využívání volného času dětí a mládeže, patří dále muzea a galerie. Volnému času dětí a mládeže se věnují také základní umělecké školy, jazykové školy, občanská sdružení, církve a náboženská společenství. Kromě výchovných zařízení se volným časem zabývají i komerční organizace (cestovní kanceláře, bary, restaurace, zábavní střediska, herny apod.)

Občanská sdružení či spolky představují vedle škol a školských zařízení důležitý prvek ve vytváření nabídek pro aktivní využívání volného času a formování mladého člověka. Tyto instituce tvoří tzv. třetí sektor a jejich vznik a existenci upravuje zákon číslo 89/2012 Sb., Občanského zákoníku. Posílení účasti dětí a mládeže na spolurozhodování je zároveň posílením jejich participace na společenském životě a mladí lidé se takto mohou stát aktivními účastníky sociálních změn ve svém okolí. Aktivní působení dětí a mládeže v dětských organizacích je nejefektivnější formou výchovy k demokracii a aktivnímu občanství. Nevládní (nezisková) občanská sdružení svou činností významnou měrou doplňují a obohacují výchovnou úlohu rodiny, resp. vzdělávací a výchovnou funkci školy. Umožňují dětem a mládeži prostřednictvím neformálního vzdělávání rozvíjet přirozeným způsobem jejich schopnosti, talent, a přitom je připravují na budoucí život. Svou činností také zásadním způsobem participují na vytváření občanské společnosti (Kelly, 2020).

Mezi zařízení, která se zabývají volnočasovými aktivitami, jsou i různá taneční studia, sportovní kluby, neziskové organizace. V jednotlivých zařízeních mohou dané činnosti mít i formu členství. Výchovnou činnost v těchto zařízeních obecně představuje (Munger, 2011):

- pravidelná zájmová činnost (např. kroužky, soubory, kurzy, kluby),
- příležitostné, jednorázové akce (např. kulturní akce, soutěže, exkurze),
- individuální přístup zejména ve vztahu k zdravotně postiženým a talentovaným dětem a mládeži,
- rekreační aktivity (např. zájezdy, výlety),
- prázdninové aktivity (např. různé formy letních táborů).

Vychovávat děti a mládež mimo vyučování, ukázat jim, jak mají pomáhat, darovat, podělit se a spolupracovat, být zodpovědný, to vše je na rodičích, pedagozích a vychovatelích. I když si někdy myslíme, že je obtížné vychovávat děti v době mimo vyučování, trvanlivost této výchovy je dlouhodobá a nejefektivnější (Matoušek, Křišťan, 2013).

Volný čas je určen pro všechny děti bez rozdílu. Je otázkou časových a finančních možností, jak a kde děti tráví svůj volný čas. Organizace, které poskytují volnočasové aktivity, by měly natolik motivovat děti, které je navštěvují, aby tam děti chodily během celého školního roku (Munger, 2011).

4 Sociální práce a volný čas

O volném čase můžeme mluvit z různých pohledů – biologických, fyzikálních, zdravotně-hygienických, filozofických, hospodářských, společenských, psychologických i pedagogických. Z toho vyplývá, že otázkami volného času se zabývají filozofové, ekonomové, sociologové, psychologové, pedagogové a v praxi lékaři, sociální pracovníci, kulturně-osvětoví pracovníci, tělovýchovní pracovníci apod. O důležitosti volného času vypovídá i to, že právo dítěte na volný čas je zakotveno v Úmluvě o právech dítěte přijaté Organizací spojených národů v r. 1989.

Volný čas představuje časový úsek, ve kterém se člověk účastní činností z vlastní vůle, a které mu přinášejí zážitky, uspokojení a odpočinek. Jeho adekvátní a kvalitní využívání posiluje mezilidské vztahy a přispívá k fyzickému i psychickému zdraví. Lze předpokládat, že odpočatý člověk zvládne podávat lepší pracovní výkony než ten, který se cítí unaveně a bez energie. K hlavním funkcím volného času patří odpočinek, kde se myslí celková regenerace člověka. Ať už se jedná o formu pasivní (např. čtení knihy) či aktivní (např. sportovní aktivita). Další funkcí je zábava, v tomto případě se hlavně myslí obnovení a načerpání motivace a duševních sil. V neposlední řadě nám volný čas pomáhá rozvíjet osobnost a učit se nové věci (Procházka, 2014).

Jednou z forem práce, která probíhá ve volném čase, ale má významný přesah také do sociální pedagogiky a sociální práce, je streetwork. Podle webu streetwork.cz (2022) tato metoda spočívá v provádění sociální práce na ulici, v parku, nádraží, tedy v přirozeném prostředí cílové skupiny. Cílovou skupinou jsou jedinci, kteří potřebují sociální poradenství a pomoc.

Cíle sociální práce ve volném čase se soustřeďují na:

- jednotlivcům a skupinám pomáhají při prožívání volného času. Sem patří metodická, didaktická, poradenská, výchovně-socializační, pomoc směrem k seberealizaci),
- management volného času (pro volnočasové aktivity vytvářet organizační podmínky).

Sociální práce vnímá volný čas jako integrovaný čas života, ve kterém vidí prostor pro možnosti změny a pro rozvoj jednotlivce, jeho okolí a volnočasová sociální práce se snaží o dosažení takové sociální kompetence, která vede k budování vztahů a odbourání sociálních bariér. Sociální práci v oblasti volného času můžeme chápat na úrovni:

- individuální práce s klientem,
- skupinové práce s klientskou skupinou,
- komunitní sociální práce,
- makrosociální práce zaměřené na změnu systému.

4.1 Úloha sociálního pracovníka ve školské a mimoškolské činnosti

Školní sociální práce u nás nemá příliš dlouhou tradici. Oblast působení sociálního pracovníka na školách je hlavně ve stadiu teorie a počet sociálních pracovníků na školách je minimální, přičemž momentální společenské problémy, rizikové chování dětí, problémy v rodinách, finance na různé mimoškolní aktivity pro znevýhodněné děti a děti se sociálně slabších rodin by často mohl řešit právě sociální pracovník na škole - ať už v oblasti komunikace se sociálně slabšími rodinami nebo využívání poradenství pro žáky a rodiče, získávání financí na dotace pro znevýhodněné děti apod. Jelikož škola má zajistit zejména výchovu a vzdělávání, odborná práce sociálního pracovníka by měla určitě uplatnění v rámci školy.

Školní sociální práce má mnoha západních zemích dlouhou tradici, u nás je stále ještě poměrně neznámá. Škola, hned po rodině, je místo, kde dítě tráví většinu času od svých šesti do přibližně osmnácti let života. Primárním úkolem školy jako instituce je vychovávat a vzdělávat žáky a studenty. Škola mnohdy rozhoduje o způsobu trávení volného času a o budoucím životě dětí. Ve společnosti se stále mění společenské a hospodářské podmínky, z čehož pramení i vyšší nároky na vzdělání, kvalifikaci, odbornost, ale i na osobnostní kvality jedinců vstupujících do samostatného života a častokrát mají i vážný negativní dopad na celé rodiny, proto by škola coby sekundární výchovně vzdělávací instituce měla být schopna nabídnout vedle vzdělávání a výchovy i odbornou sociální pomoc nejen dětem, ale také jejich rodinám, zaměstnancům školy a dalším zainteresovaným stranám. Sociální práce reprezentují jednu z možných alternativ poskytování sociálních služeb na půdě školy. Sociální práce by se tak ve škole mohla stát komunikačním prvkem mezi školou, rodinou a odbornými institucemi (Gulová, 2011)

Snad už v každé škole se učitelé setkali s drogami, šikanováním, záškoláctvím a jinými druhy rizikového chování. Nárůst rizikového chování lze připsat také nedostatečnému zájmu rodičů o volnočasové aktivity, resp. aktivity a činnosti, které děti vykonávají mimo školu. Ani kompetence učitelům vždy nesahají do odbornosti, kterou by mohlo ve škole zastřešit působení sociálního pracovníka (Urban, 2018).

Příprava sociálních pracovníků na práci ve škole musí zahrnovat odbornou přípravu v oblastech kulturní rozmanitosti, teorie systémů, sociální spravedlnosti, hodnocení rizik a intervencí. Školní sociální pracovníci musí umět poskytnout odborné konzultace, zajistit spolupráci a provádět klinické intervenční strategie pro řešení potřeb žáků v souvislosti s jejich duševním zdravím. Pracovat na odstranění bariér v učení žáků, které mohly vzniknout jako důsledek chudoby, nedostatečné zdravotní péče či násilí. Předmětem školní sociální práce jsou problémy dětí a žáků ve školním prostředí vyplývající z jejich sociálních a kulturních specifik. Jejím cílem je zmírnit

nebo odstranit sociální i kulturní bariéry dětí a žáků a zvýšit kvalitu výchovně vzdělávacích podmínek. Školní sociální pracovník pracuje se školou (vedením školy, učiteli, odbornými zaměstnanci) a rodinou (rodiči a jejich dětmi) (Elichová, 2017).

Úkolem sociálního pracovníka ve škole by mělo být seznámení pedagogického sboru a ostatních zaměstnanců školy a rodičů s činností sociálního pracovníka a pozvat všechny na spolupráci. Důležitými kroky sociálního pracovníka ve škole jsou (Gulová, 2011):

- nezbytná tvorba sítě s poradenskými institucemi, spolupráce s psychologem, lékařem a dalšími institucemi, které mají být nápomocny při řešení sociálních problémů klientů – vypracování a distribuování informačních letáků do zmíněných institucí, či vyhotovení informační nástěnky v prostorách školy,
- vytváření preventivních aktivit, v intervenci, evidenci a v komunikaci,
- v rámci primární prevence se věnovat žákům během třídnických hodin, suplovaných hodin či během přestávek, a to prostřednictvím rozhovorů nebo aktivit či her zaměřených na budování prosociálního chování, které mají vést žáky spíše ke vzájemné spolupráci než k soutěživosti, k úctě k sobě navzájem,
- vypracování plánu preventivních aktivit ve spolupráci s učiteli,
- nabídnout všem dětem i ze sociálně znevýhodněného prostředí možnost dobře využít volný čas a rozvíjet své schopnosti a dovednosti.

V rámci prevence ve škole, ať už primární, sekundární nebo terciární, má sociální pracovník důležité místo. Primární prevence zahrnuje také vyhledávací činnost zaměřenou na včasné odhalení náznaků rizikového chování u žáků, přičemž značnou pozornost je třeba věnovat i rodině žáka. Důležité je zmapování rodiny dětí, které se nacházejí v sociální nouzi a poskytnout jim poradenství či pomoc při vyřizování nejrůznějších příspěvků (na stravu, školní pomůcky, uplatnění nároku na dávku v hmotné nouzi a jiné) (Kraus, 2014).

Sekundární prevence je orientována na podchycení žáka nacházejícího se v rizikovém prostředí nebo situaci a v rámci terciární prevence se soustředí na zabránění prohlubování nebo opakování rizikového chování, a to i prostřednictvím individuální práce s rizikovým žákem, jejímž cílem je přivést žáka k uvědomění si vlastních schopností, k vyhodnocování svých výsledků a k převzetí odpovědnosti za své činy; ke zvládnutí sociálních úkolů ve třídě, k uvědomění si hodnoty úspěchu a radosti, přičemž se vždy snažíme získat rodiče žáka pro spolupráci se školou. K sekundární prevenci patří také návštěva rodiny spolu s třídní učitelkou. Je to čas k vzájemnému poznávání se a navázání spolupráce. Efektivnost takového přístupu se pak odráží ve změně často negativního nebo lhostejného postoje rodičů ke škole k postoji

otevřenosti a zájmu o společné výchovné působení. Do oblasti práce s rodinou žáků spadá také poradenství pro rodiče a žáky školy, kteří mají ve své rodině člena se závislostí na návykových látkách (Gulová, 2011).

Spolupráce učitele se sociálním pracovníkem by měla směřovat k lepší komunikaci a spolupráci nejen se samotnými dětmi, ale rovněž s jejich rodinou. Přítomnost sociálních pracovníků ve školách by měla zabezpečit individuální a profesionální přístup při řešení sociálních i vzdělávacích problémů. Sociální pracovník ve školním vzdělávání by měl kromě jiných činností zajišťovat především komunikaci s rodiči a s veřejnými a státními institucemi. Spolupráce učitele a sociálního pracovníka by se mohla stát jedním z více nástrojů pomoci řešit sociální, výchovné a vzdělávací problémy žáků (Kraus, 2014).

Mezi další úkoly sociálního pracovníka ve škole patří konzultační hodiny pro rodiče, kteří potřebují odbornou pomoc. Na školách by se mohla stát sociální práce velkým přínosem při eliminaci negativních a stimulaci pozitivních jevů v tomto prostředí a při posílení rodiny jako primární výchovné institucí, která spolu se školou vytvoří jednotnou výchovnou komunitu (Elichová, 2017).

Sociální pracovník ve škole:

- je určen pro žáky a rodiče, pro učitele a zaměstnance školy,
- poskytuje poradenství rodičům a pedagogům při řešení sociálních a výchovných potíží,
- zajišťuje kontakt s jinými odborníky,
- organizuje preventivní aktivity na různá témata: sebepoznání, budování vztahů, prosociální cítění, vzájemná úcta, svoboda, pokora, dobrovolnictví,
- mapuje prostředí ve škole a klima, které tam panuje,
- zaměřuje se na individuální a skupinovou práci se žáky,
- mapuje okolí školy, zaměřuje se na potenciální prodejce návykových látek

Vališová a kol. (2011) uvádí následující kompetence učitele:

Učitel učí žáky a rozvíjí jejich znalosti a schopnosti. Vybírá základní a rozvíjející učivo v souladu cíli výchovy a vzdělávání, přičemž zohledňuje potřeby žáků. Ve třídě vytváří pozitivní klima a využívá vhodné strategie a nové metody a formy, které podporují učení, personální a sociální rozvoj žáků. Stanovuje kritéria pro hodnocení žáků a při hodnocení žáků bere v úvahu individuální odlišnosti, personální a sociální způsobilosti žáka. Zohledňuje ve vzdělávání individuální specifika žáků a sociokulturní prostředí žáků a rodiny. Rozpoznává znaky rizikového chování a poruchy chování žáků a promptně reaguje na ně za spolupráce s odborníky na předmětnou problematiku. Realizuje tvůrčí projekty s ohledem na školní vzdělávací program a individuální potřeby žáků. Komunikuje se žáky, rodiči a rodinou. Komunikuje se sociálními partnery a spolupracuje se zákonnými zástupci žáků a s veřejností. Vede žáky k dodržování hygienických zásad, zásad bezpečné práce, k dodržování hygienických, dopravních, požárních a jiných předpisů a pokynů příslušných orgánů. Spolupracuje s ostatními zaměstnanci školy, s třídním učitelem a výchovným poradcem.

Výrost a kol. (2019) pro porovnání uvádí kompetence sociálního pracovníka:

Sociální pracovník monitoruje stav sociálních potřeb ve svém regionu a pomáhá lidem v nouzi. Poskytuje odborné činnosti: poradenství, krizovou intervenci, terénní práci, resocializaci a sociální rehabilitaci, terapii, výcvik, organizování, vyjednávání a zastupování směřující k obnově a zlepšení psychosociálních schopností klientů. Mapuje lokalitu, například obce, ve které vykonává lokální sociální práci – sbírá demografické údaje, analyzuje potřeby občanů lokality jako podkladů pro přípravu akčních lokálních plánů zaměřených na sociální inkluzi. Ve spolupráci například se starostou obce stanovuje priority při řešení problémů dané lokality spolu s odhadovaným časovým plánem. Pracuje s komunitou v jejím přirozeném sociálním prostředí a navrhuje konkrétnímu klientovi způsoby řešení jeho sociální situace a pomáhá mu při řešení jeho problémů. Realizuje různé aktivity s cílem zamezit vzniku, resp. prohloubení krizových situací v rodině. Zprostředkovává a realizuje aktivity a opatření zaměřená na předcházení a řešení sociálního vyloučení a sociální derivace, včetně vzdělávacích a podpůrných aktivit v oblasti zdraví, vzdělávání, zaměstnanosti, bydlení, občanských práv a povinností a podobně. Komunikuje s klienty, úřady a státními institucemi a vede osobní karty jednotlivých klientů. Inicjuje efektivní změny v oblasti sociální politiky na místní, lokální, regionální a celostátní úrovni. Podporuje potenciál klienta přebírat zodpovědnost za sebe a své okolí.

Kromě sociální práce ve škole se může sociální pracovník uplatnit i v rámci práce ve volném čase, i v jiných typech rezidenční a semi-rezidenční péče o děti. Sem řadíme např. internátní domovy dětí a mládeže, diagnostická centra, léčebně-výchovná sanatoria apod. Volnočasová práce bývá obvykle začleněna do režimové péče. Zároveň zde plní kromě rekreační i korektivně terapeutickou funkci.

Sociální pracovník má své role také v mimoškolních činnostech. Jeho úloha v dané oblasti se může soustředit na následující cíle (Výrost et al., 2019):

- podpora změny ve způsobu života a se zacházením s volným časem s klienty ve směru od pasivity k aktivitě,
- podpora změny ve způsobu života klientů od konzumního života k tvořivosti,
- vytváření a organizování podmínek k aktivnímu trávení volného času,
- zprostředkování zdrojů a nabídek, motivování, aktivizování a převádění klientů ve volném čase.

Sociální pracovník může klientovi ve volném čase nabídnout jiné pohledy, normy a jiné vidění světa. Cílem volnočasové sociální práce není výchova v tradičním slova smyslu, ale jde o rozvoj komunikace a komunikativního jednání, ve kterém jsou nabídnuty alternativy realizace volného času i tím i alternativy jiných hodnotových modelů. (Elichová, 2017).

4.2 Osobnost a působení sociálního pracovníka ve volném čase

Pracovníci ve volném čase musí brát v úvahu to, že vývoj člověka se v průběhu života mění, stejně tak se mění jeho postavení ve společnosti, vztahy k jednotlivcům i společenským skupinám. Důležité je uvážit míru samostatnosti dítěte i jeho navázanost na rodinu, potřebu být mezi vrstevníky, schopnost navazovat vztahy apod. (Pávková, 2014).

Mezi sociálním pracovníkem a jeho klientem (dítětem) se vytvářejí vztahy. Je důležité, aby tyto vztahy měly pozitivní charakter, přizpůsobit se věku dítěte a být k němu kamarádsky, aby i dítě mělo pocit jistoty a bezpečí v něm (Kraus, 2014).

Specifickou formou volnočasových aktivit jsou takové aktivity, které se zaměřují na klientské skupiny sociální práce. Některé formy může sociální pracovník iniciovat, nabízet, případně povzbuzuje sociálního klienta k tomu, aby utvářel a řídil své volnočasové činnosti. K dalším činnostem ve volném čase můžeme zařadit pro sociálního pracovníka vytváření, organizování, případně přetváření možností a zdrojů v sociálním prostředí klienta tak, aby byly funkční.

Tím se sociální pracovník stává tím, kdo zprostředkovává různé alternativy realizace volného času. Mezi základní okruh sociální práce ve volném čase patří otázka, proč a jak pracovat s klienty v jejich volném čase, tak, aby bylo podporováno jejich sociální fungování a integrace. Tímto se volnočasové aktivity stávají prostředkem sociální prevence, jakož i prostředkem sociální diagnostiky a sociální terapie. Ve volnočasových aktivitách by si měl být sociální pracovník vědomi specifičnosti dané klientské skupiny, přiměřenosti volnočasové nabídky a rizik, která může nepřiměřená, případně hlediska procesu nevhodná vedená aktivita vyvolat u dané klientské skupiny během sociální terapie (Pávková, 2014).

Kvalita vztahu mezi vychovávanými jedinci a pracovníkem je zvláště významná v podmínkách výchovy ve volném čase. Účast na volnočasových činnostech je dobrovolná, a to předpokládá pozitivní vztahy a emoce, přirozenou autoritou pedagoga (Pávková, 2014).

Sociální pracovník by měl umět i pro menší skupiny dětí ve volném čase získat dostupnější zdroje případně síť organizací, které poskytují strukturovanější aktivity pro děti. Spolupráce s různými institucemi může vést k organizaci společných akcí a k aktivní participaci dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí nebo s jiným omezením (Kraus, 2014).

Znaky osobnosti pracovníka ve volném čase můžeme rozčlenit do několika kategorií:

1. kategorie – obecná charakteristika – tělesná zdatnost, dobrý zdravotní stav, oblast psychiky, motivace k práci, náležitá úroveň pozornosti, citovosti.
2. kategorie – aspekty, které pokládáme za velmi žádoucí pro efektivní vykonávání každé pedagogické profese – kladný vztah k lidem, dětem, komunikativnost, schopnost vcítit se do druhých, patřičné měřítko dominantnosti.
3. kategorie – podmínky ve volném čase jsou specifické. Platí hlavní požadavek dobrovolné účasti dětí na poskytovaných volnočasových činnostech, ale i požadavky pestrosti a přitažlivosti aktivit. Z těchto skutečností pramení i specifické požadavky na osobnost pracovníka ve volném čase. Jeho osobnost by měla být kvalitní, vyrovnaná a příslušným vzděláním. (Pávková, 2014).

Struktura organizovaných činností ve volném čase se mění v závislosti na formě a způsobu práce. Pedagog či sociální pracovník ve volném čase by měl rozumět procesům, které nese zvolená forma práce a procesům skupinové dynamiky. Organizátor volnočasových aktivit pro klientské skupiny sociální práce by měl mít kromě dramaturgických zásad osvojeny i dovednosti efektivní komunikace, dovednosti vedení lidí a týmů, schopnosti motivace a aktivizace (Elichová, 2017).

Charakteristické rysy pro sociálního pracovníka ve volném čase vychází z teoretického kontextu problematiky. Při práci s klientem si uvědomuje sociokulturní kontext svého klienta a také osobnostní specifika. Při práci má osvojené základní metody volnočasové práce a umí je vhodně používat.

Dovednosti, které by měl mít sociální pracovník ve volném čase, jsou následující:

- efektivní komunikace – aktivní poslech, kladení otázek, vedení rozhovoru apod.
- oblast motivace, doprovázení a podpora klientů
- oblast manažerských dovedností
- schopnost tvůrčího předávání poznatků a informací,
- schopnost týmové spolupráce (Pávková, 2014).

Sociální pracovník může pracovat ve volném čase v různých rolích ať už je to role aktivního, autentického účastníka aktivity nebo je to některá z dalších rolí (Urban, 2018):

1. role diagnostika – sociální pracovník zkoumá a zjišťuje a také rozpoznává potřeby a zájmy klientů a momentální úroveň rozvoje intelektuální, volnočasové a emoční stránky klientovy osobnosti. Diagnostika by přitom měla zohledňovat sociálně-psychologické hledisko a specifika vztahu k různým aktivitám a zájmovým činnostem ve volném čase.
2. role stimulátora a animátora – pracovník stimuluje a posiluje sebevědomí, sebedůvěru, seberealizaci klientů, podněcuje a oživuje osobnostní rozvoj v emocionální, sensoricko-motorické, kognitivní a fantazijně-kreativní rovině.
3. role satisfaktora – pracovník se snaží iniciovat takový proces, při kterém dominují příjemné pocity ze samotných činností, i z práce ve skupině.
4. role koordinátora a integrátora – pokud pracovník vytvoří projekt, je za něj zodpovědný, stejně jako za program a strukturu a průběh volnočasových aktivit. Pracovník musí umět zvládat teoretické a koncepční otázky, organizaci a řídicí procesy.

Střediska volného času patří také k typům volnočasových zařízení, ve kterých může pracovat i sociální pracovník. Střediska volného času nabízejí různé aktivity pravidelné i nepravidelné. Patří pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (Procházka, 2012).

Mezi psychické vlastnosti pedagoga volného času patří (Urban, 2018):

- temperamentní – zdárnost, stabilita, tolerance, přizpůsobivost,
 - emocionální – láska a úcta, zanícení pro povolání,
 - volní – asertivita, sebedůvěra, touha po vzdělávání,
 - intelektuální – mentální potence
- charakterové – empatické, sociální vlastnosti.

Sociální pracovník by v centru volného času mohl pracovat v různých rolích. Mezi jeho role patří role plánovače a stratéga efektivní volnočasové práce, role propagátora v oblasti marketingu, vedení kampaní, role manažera, který zajišťuje výcvik a výuku, role koordinátora řízení práce, role organizátora zájmové činnosti zaměřené na sociální rozvoj komunity, role poradce pro volný čas a sociální problémy dětí. V rámci poradenského systému a systému sociální péče se může uplatnit sociální pracovník jako organizátor volnočasových aktivit pro děti s disociálním vývojem a jinými handicapami v centrech výchovné a psychologické prevence, v krizových centrech a jiných nízkoprahových zařízeních (Procházka, 2012).

4.3 Legislativa sociálních pracovníků ve školství

V současné legislativě v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ve znění pozdějších předpisů, není sociální pracovník ve školách oficiálně uznán jako pracovní pozice. Přesto jsou v resortu školství zaměstnáni sociální pracovníci, kteří se zaměřují zejména na pomoc žákům a jejich rodinám v hmotné a sociální nouzi. Důležitou součástí jejich práce je také dluhové poradenství.

Prevence rizikových jevů ve školách je další důležitou oblastí činnosti škol. Základní školy vypracovávají tzv. Minimální preventivní program (MPP), který je náročnou a komplexní intervencí. I když je zodpovědnost za tento program svěřena školnímu metodikovi prevence, v jeho tvorbě a realizaci se zapojují všichni pedagogičtí pracovníci.

Zkušenosti ze Slovenska ukazují, že sociální pracovníci zaměstnaní ve školách značně přispívají ke snížení počtu rizikového chování žáků. Sociální pracovník ve školách hraje klíčovou roli v poskytování pomoci žákům. Jejich práce zahrnuje sociálně-právní poradenství, pomoc při řešení sociálních problémů, realizaci sociálních šetření a určení potřeb klientů. Jejich úsilí směřuje k snížení počtu deliktů mezi žáky, prevenci záškoláctví, eliminaci šikany a zlepšení celkového prostředí ve škole.

I z těchto důvodů se postupně jejich okruh v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ve znění pozdějších předpisů, rozšiřuje. V návaznosti na tento zákon je pak možné financování jednotlivých povolání a pracovních pozic.

Proto je pro rozvoj školské sociální práce důležitá právě změna tohoto zákona. Ukazuje se totiž, že dílčí úprava v legislativě není dostatečným stimulem pro rozvoj sociální práce ve školách. Příkladem je vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve znění pozdějších předpisů, která v § 3 odst. 2 uvádí, že poradenská zařízení poskytují poradenské služby prostřednictvím pedagogických a sociálních pracovníků jejichž činnost je stanovena v příloze č. 4 této vyhlášky.

Příloha č. 4 tedy vymezuje nejen standardní činnosti psychologa, speciálního pedagoga a metodika prevence v pedagogicko-psychologické poradně, ale i sociálního pracovníka ve školských poradenských zařízeních. Podle této přílohy vyhlášky má sociální pracovník ve školských poradenských zařízeních vymezené široké pole působnosti od sociálně-právního poradenství a sociálních intervencí, realizace sociálních šetření a zjišťování potřeb klienta, podílení se na stanovení návrhu podpůrných opatření až po spolupráci v multidisciplinárním týmu. Stručná analýza školské legislativy ukazuje, že již v současnosti jsou stanoveny podmínky pro výkon sociální práce ve školských poradenských zařízeních. Je otázkou, zda není potřebné vytvořit i legislativní (a tím i finanční) podmínky pro ustavení pracovní pozice školních sociálních pracovníků.

Pro prosazení zavedení pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole jsou dále potřeba i výzkumné evidence. Důležitá je výzkumná reflexe kompetencí jednotlivých povolání a pracovních pozic ve školství ve vztahu k potřebám žáků a při naplňování funkcí školy.

Neméně důležité je iniciování širší odborné mezioborové diskuse o potřebnosti pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole. Pro rozvoj školské sociální práce je potřebné budovat personální kapacity například zařazením problematiky školské sociální práce do kvalifikačního vzdělávání budoucích sociálních pracovníků.

Usilovat o prosazení pracovní pozice v českém školství znamená „běh na dlouhou trať“. Zahraniční zkušenosti pak referují o efektivitě činnosti sociálních pracovníků ve školách při dosahování vyšší školské úspěšnosti žáků.

Je třeba si uvědomit, že žáci přicházejí do školy z různých sociálních a rodinných prostředí, a proto je důležité, aby škola byla připravena poskytnout jim odpovídající podporu. Sociální pracovníci ve školách mohou hrát klíčovou roli při zajištění této podpory a přispět tak ke zlepšení školního prostředí a úspěchu žáků. (Matulayová, 2017).

4.4 Poradenství ve volném čase

Sociální práce může najít své uplatnění také v poradenství v oblasti volného času. Jedná se o individuální poradenství, které vede klienta v našem případě žáka k vhodnému výběru aktivity, motivuje jej a doprovází ve volném čase. Při individuálním poradenství může vést dialog, ve kterém tematizujeme volný čas jako specifickou hodnotu, která má svůj vlastní smysl. Poradenství může vést k poskytnutí jiného pohledu a alternativy pro volný čas a volnočasové aktivity. Tuto skutečnost si musí sociální pracovník uvědomit a musí znát rodinné pozadí, zvyky, vliv subkultury, přičemž záleží na tom, zda jde o volnočasové poradenství v rámci režimu rezidence, ve které péči klient je, nebo o situace mimo pevný režim (Kelly, 2020).

Při poradenství se nejedná o realizaci volnočasových aktivit, ale o upozornění na různé možnosti a alternativy, které má klient k dispozici. Poradce zprostředkovává zdroje. Jedná se o volnočasové poradenství během všedních dnů, víkendů, svátků apod. K této práci poradce patří i odborně-metodická pomoc kolegům v konkrétních projektech (Gulová, 2011).

Poradenští pracovníci mají k dispozici širokou škálu metod a postupů, jejichž vhodný výběr může napomoci efektivnímu zvládnutí poradenského procesu a snížení zátěže klienta. Mezi tyto metody patří:

- Práce s informacemi: Poskytnutí klientovi potřebné informace, případně delegování, kdy je klient předán kompetentnějšímu odborníkovi.
- Objasnění: Klient komunikuje svůj problém a poradce mu pomáhá zmapovat, pochopit a odhalit jeho situaci.
- Ventilace: Klient potřebuje s někým promluvit o svém problému, aniž by bylo nutné hledat řešení.
- Povzbuzení a podpora: Poskytnutí podpory klientovi, který projevuje tenzi nebo nejistotu, což ovlivňuje další průběh konzultace.
- Interpretace: Poradce doplňuje souvislosti v klientově problematice.
- Trénink a modelové situace: Využívání hraní rolí k působení na behaviorální složku osobnosti.
- Relaxační techniky: Uvolňování tělesného a psychického napětí pomocí dechových cvičení nebo jiných relaxačních metod.
- Konfrontace: Citlivé upozornění klienta na rozpory v jeho tvrzeních.

- Reflexe: Poradce přeformuluje klientovy odpovědi a nasměruje klienta k nahlédnutí na svou situaci.
- Rozvoj copingových mechanismů: Pomoc klientovi při zvládnání zátěže.

Tímto způsobem mohou poradenští pracovníci lépe reagovat na potřeby klientů a efektivně jim pomoci v jejich problémech (Procházka a kol., 2014)

Kyriacou (2005) navrhuje podporovat žáky v komunikaci tím, že klademe otevřené otázky, ale zároveň respektujeme jejich rozhodnutí, pokud sdílet něco nechtějí. Upozorňuje také na důležitost ticha jako prostoru pro přemýšlení, který bychom měli respektovat. Je důležité brát v úvahu schopnost žáka zvládat náročné situace a ptát se ho, jakou formu podpory by uvítal. Neměli bychom nutit žáka projevovat emoce, ale zároveň také normalizovat emoce, které prožívá. Pokud se necítíme jistě v dané situaci, měli bychom se poradit s kolegy nebo směřovat záležitost k někomu s větší kompetencí.

4.5 Animátor a animační činnost ve volném čase

Animace je jedním z výchovných postupů, který se v rámci pedagogického ovlivňování volného času úspěšně uplatňuje. Mezi hlavní znak výchovného postupu v animaci je nedirektivnost, tj. méně zákazů, příkazů. V animaci je důležité povzbuzení vlastní aktivity vychovávaných. Přístup v animaci poskytuje dostatek prostoru pro osobní svobodu, zároveň však vymezuje pravidla chování po vzájemné dohodě (Pávková, 2014).

Animátor volného času pracuje se skupinou lidí – od nejútlejšího věku až po seniory. Pracuje tehdy, když ostatní odpočívají. Jeho hlavním úkolem je přímá práce s lidmi a na situace, které vzniknou během jeho práce, musí ihned reagovat, přičemž vždy musí mít připraveny různé alternativy na dané aktivity. Základním posláním animátora volnočasových aktivit je práce s lidmi. Působí nejen v oblasti výchovy a vzdělávání, ale svým působením může zasahovat i do oblasti poradenství, terapie a reedukace. Je to psychicky náročná služba, jejíž podstatou je přímý kontakt s lidmi (Kaplánek, 2013).

Na některých fakultách je studijní obor animátor volného času. Tento název vyjadřuje převzatý název vedoucího dobrovolníka v práci s dětmi a mládeží, který u nás vyjadřuje následující pozice: vedoucí, aktivita v oblasti rekreace, táborů, setkání apod., pracovníka v oblasti volného času v práci s dětmi a mládeží v křesťanských sdruženích, které se opírají o metodiku ze zahraničí. V pedagogice volného času jsou zahrnuty různé oblasti výchovy prostřednictvím

volnočasových aktivit v oddechových, rekreačních, zájmových, společenských, vzdělávacích pracovních a jiných činnostech (Pávková, 2014).

Děti na tento přístup reagují velmi dobře, protože se dennodenně setkávají s direktivním přístupem. Během animačních činností jsou aktivně zapojováni do přípravy a realizace. Tento přístup je velmi oblíbený mezi dětmi (Kaplánek, 2013).

Animace se realizuje zejména v cestovním ruchu, v centrech volného času, v soukromém sektoru, v sociálně-kulturních zařízeních apod. Úloha animační skupiny je následující (Kaplánek, 2013):

- umožňuje jednotlivci, aby objevil sám sebe (sebereflexe),
- zapojení jednotlivce do života skupiny a širší společnosti (socializace),
- podílení se jednotlivců na realizaci skupinových cílů (každý jeden účastník se účastní realizace cílů),
- prožívání vztahů s ostatními lidmi při respektování jejich osobnosti (asertivita, empatie),
- pomoc s najedením si vlastního místa ve světě (sebeidentifikace).

Animátor je člověk, který vytváří podmínky a výzvy pro určenou skupinu a zábavnou formou je vtahuje do dané aktivity. Daný program musí mít připravený předem, přičemž aktivity se někdy může během realizace i změnit podle vývoje dané hry. Animátor využívá zejména tvořivost při dosahování daného cíle. Člověk, který přichází k animátorovi volnočasových aktivit jako k odborníkovi, touží po naplnění vlastních potřeb a očekává, že mu poskytne dostatek informací a prostoru pro jejich naplnění převážně v jemu blízké skupině lidí. Tento život ve skupině, popřípadě individuálně chce prožívat v co nejvyšší kvalitě a plnosti. Právě toto je výzvou pro každého animátora volnočasových aktivit jako odborníka, aby učinil vše, co je v jeho silách pro uspokojení těchto požadavků. Tady by se měla ukázat jeho vysoká profesionalita. Animátor volnočasových aktivit, podobně jako jiní odborníci poskytující služby lidem nebo jednotlivcům, vždy poskytuje své služby v kontextu nějaké organizační struktury. K takovým organizacím mohou patřit farnosti, školy, centra volného času, domovy sociálních služeb, různé charitativní organizace a centra, neziskové organizace apod. Většina z nich má své specifické úkoly a animátor volnočasových aktivit musí dobře porozumět jejich fungování (Pávková, 2014).

Trávení volného času a dobrá organizace volného času u nás zatím nepatří mezi priority organizací poskytujících služby lidem a lidské činnosti obecně, ale má jistě velmi významné místo v životě každého člověka a mnoha organizací. Animátor potřebuje pro svou činnost dostatečnou míru podpory organizace, ve které pracuje (Kaplánek, 2013).

5 Aktuální výzvy ve volném čase z pohledu sociální práce

Současná sociální práce čelí mnoha výzvám. Jednou z výzev je i volný čas. Na jedné straně nedostatek volného času z pohledu rodičů a přehnané požadavky rodičů na vyplnění každé minuty svých dětí, na druhé straně děti, které si už neumí hrát, protože jsou pod vlivem různých vymožeností dnešní doby – počítače, tablety, telefony apod. Velký vliv na volný čas mají dobrovolníci. Často se mladí lidé zapojují do dobrovolnických aktivit a tím pomáhají i sobě i okolí. Velkým tématem je rozvoj masmédií na jedné straně a neúmyslnou zaneprázdněností rodičů a jejich zájem o volnočasové aktivity dětí. Mezi problémovou část patří neorganizované aktivity, které na rozdíl od organizovaných aktivit probíhají bez supervize dospělého, jasně dané struktury a cílů. Mohou zahrnovat velké množství času a mají často sociální charakter. Z hlediska vývoje a zdravého dospívání jsou některé z nich považovány spíše za rizikové (Oropesa at. al, 2014).

K neorganizovaným volnočasovým aktivitám patří např. setkávání s přáteli, hraní her na počítači, tabletu či smartphonu, pobyty na sociálních sítích, četba, procházky apod. Účast na neorganizovaných aktivitách zaměřených na vrstevníky, jakými jsou pravidelné poflakování, návštěvy nákupních center za účelem zábavy a večerního setkávání s přáteli, je spojeno s častějším výskytem kouření, konzumací alkoholu, předčasným pohlavním stykem, či horšími výsledky ve škole, přičemž uvedené spojení neorganizovaných volnočasových aktivit s uvedeným rizikovým chováním platí bez ohledu na věk, pohlaví či socioekonomický status (Badura, 2018).

Podstatnou součástí neorganizovaného volného času je pobyt před obrazovkou počítače, tabletu, smartphonu atd. což může být zejména ve večerních hodinách rizikovým faktorem pro nekvalitní spánek, děti a mládež by měly redukovat pobyt před obrazovkou ve večerních hodinách na minimum. Lissak (2018) ve svém systematickém přehledu uvádí, že nadměrné používání digitálních médií dětmi a dospívajícími se jeví jako hlavní faktor, který může bránit zdravé psychofyziologické odolnosti, přičemž negativní dopady nadměrně strávené doby u obrazovky dělí do tří kategorií:

- Účinky na fyzické zdraví: špatný spánek, rizikové faktory vzniku kardiovaskulárních onemocnění (např. vysoký krevní tlak, obezita, ...) špatná regulace stresu, zhoršený zrak, snížená hustota kostí.

- Psychologické důsledky: internalizující a externalizující problémy chování, depresivní příznaky, sebevražedné sklony související s nekvalitním spánkem vyvolaným časem stráveným před obrazovkou, závislosti na digitálních technologiích, riziko antisociálního chování a snížení prosociálního chování.
- Psychoneurologické účinky: snížení sociálního zvládnání, výskyt podobného chování jako při výskytu závislosti na návykových látkách, strukturální změny mozku související s kognitivní kontrolou a emoční regulací (Hamřík, 2022).

5.1 Vliv masmédií na volný čas dětí

Moderní technologie jsou běžnou součástí každého dne a stávají se také každodenní součástí dětí. Jejich vliv na dětskou psychiku může mít negativní dopad. Děti se často stávají závislé na internetu, telefonu a počítači již v útlém věku. Výzkumy zaměřené na vliv násilí v médiích na dětskou populaci zjistily, že

- během jedné hodiny se divákovi nabízí 5-10 násilných scén představených jako příjemné nebo prospěšné,
- ve 3. - 5. roku života dítěte hrozí, že pokud bude sledovat televizní pořad, kde vystupuje agresor, ztotožní se s ním,
- teprve v 6. roce dítě dokáže rozlišit, co je reálné a fantazijní,
- sledování televize zaměstná dítě natolik, že nemá čas pro reálné osoby a stává se závislým,
- sledování TV odčerpává emocionální energii, dítě přestává mít zájem o lidi,
- při častém sledování násilí dítě ztrácí kontrolu nad svými agresivními pudy, a tak dochází k morálnímu otupování (Buckley, 2021).

Běžným výchovným činitelem v rodinách je v současné době televize, počítač, smartphone, který výrazně ovlivňuje rodinný život. Televizi, internet i mobilní telefon lze také použít jako výchovný činitel – správná volba programu může být obohacující, dokonce pokud si po sledování programu najdeme v rodině čas na diskusi o daném programu nebo internetové stránce, může to mít pozitivní vliv na všechny členy diskuse. Negativa přicházejí tehdy, když televize, počítač, mobilní telefon nahrazují rodiče nebo ovlivňují volný čas dětí a mládeže. Nežádoucí je, pokud děti a mládež sledují televizi sami bez rodičů – pravým předpokladem správného využití médií – televize ve výchově je právě společné sledování televize.

Při využívání médií je rovněž důležité, aby média nebyla hlavním využíváním aktivit ve volném čase. Nejen děti, ale i dospělí by na tuto skutečnost měli myslet. Sledování televize a používání internetu by mělo být jen doplňkovou aktivitou během dne, nemělo by se jednat o jediný způsob trávení volného času (Gulsah, 2018).

5.2 Rodiče a jejich zájem o volnočasové aktivity dětí

Rodina je místem, kde dítě získává jistotu, lásku a porozumění. Je místem, kde se uspokojují rozličné potřeby. V rodině se dítě potýká s každodenní rutinou. Rodiče ukazují dětem od útlého věku, jak hospodařit s časem. Rodiče tráví s dětmi spoustu času – chodí s dětmi do přírody, sportují, vyrábějí, vaří apod. Právě tehdy se rodič stává pro dítě vzorem. Je pro něj nezbytné vidět rodiče při různorodých činnostech, které vykonávají společně. (Kraus, 2014).

Rodiče patří k té skupině lidí, kteří by měli působit na dítě pozitivně a být jeho příkladným vzorem. Oni sami by měli vědět, jak mají hospodařit s volným časem, nepodceňovat ho a stejně ani nepřeceňovat. Dobrým vzorem pro děti jsou rodiče, kteří si umějí rovnoměrně rozložit pracovní čas a volný čas s dětmi. Děti by měly vidět, že plnění povinností a volný čas jsou přirozenou součástí života (Pávková, 2014).

Má-li matka i otec své koníčky, kterým se věnuje, je to pro dítě velká výhoda. Vnímá to jako součást života svých rodičů. Důležité jsou i společné volné chvíle s rodinou, kde by měli rodiče dbát na to, aby tento čas vycházel z potřeb všech členů rodiny a aby každý člen byl spokojen. Rodina je také instituce, která by měla pamatovat na rekreaci, relaxaci, zábavu. Aktivity tohoto typu se týkají všech členů rodiny, ale pro děti mají samozřejmě význam největší. Jako rodina plní tuto funkci, projeví se například v tom, do jaké míry tráví všichni členové rodiny spolu svůj volný čas, jakým zájmovým činnostem se věnují, jakým způsobem prožívají spolu dovolenou apod. (Kraus, 2014).

Společné prožívání volného času je důležité pro utváření dobrých rodinných vztahů. Je ale přitom nutné, aby se všichni členové rodiny na těchto činnostech mohli podílet. Tyto činnosti by měly odpovídat věku, možnostem a zájmům a zaměřit se na všechny rodinné příslušníky. Není však zapotřebí, abychom veškerý volný čas trávili společně. Každý člen rodiny by měl mít také svůj osobní prostor, kdy tráví čas i mimo rodinu (Pávková, 2014).

V souvislosti s volným časem dětí musí rodiče zvážit, jaké činnosti jsou pro dítě potřebné, zda vycházejí z jeho vnitřního zájmu a čemu se bude věnovat. Při vybírání mimoškolní činnosti

je třeba, aby byl rodič aktivním a zajímal se o kroužky svého dítěte a účastnil se různých vystoupení, prezentací, vernisáží spojených s danou mimoškolní činností dítěte (Kraus, 2014).

V kulturně-výchovné oblasti rodinného prostředí se odrážejí podmínky rodiny především v:

- hodnotové orientaci a vzdělání rodičů,
- životním stylu, především v souvislosti s využíváním volného času – zájmová činnost, míra a způsob využívání masmédií, cestování apod.
- míře pedagogického rodinného prostředí (Kraus, 2014).

Nezbytné k mimoškolní činnosti je i materiální zabezpečení kroužků – od nákupu vybavení potřebného pro kroužek až po dopravu a dozor na zájmovou činnost. Je přitom třeba dbát na to, že volnočasové aktivity jsou dobrovolné (Pávková, 2014).

5.4 Vliv společnosti a školního prostředí

Jednou ze specifik člověka je, že je přirozeně společenský tvor. Pro většinu dětí představuje vstup do školy významný mezník. Zvláště v první třídě se často stane, že učitelé na chvíli vytlačí rodiče z prvního místa v hierarchii důležitých osob v očích dítěte. V této fázi jsou děti často fascinovány svým učitelem, který se stává pro ně hlavní autoritou. Jejich neomezená důvěra otevírá dveře pedagogickému působení, avšak ne všichni pedagogové si tuto příležitost uvědomují a mnozí ji zanedbávají. Pokud je pedagog dostatečně citlivý, může tuto situaci využít k nepřímému ovlivňování dítěte skrze jeho blízké osoby, přátele a referenční skupiny, které mu jsou důležité a se kterými se identifikuje. Vliv celkového klimatu třídy na interakci učitel — žák je vždy velký. Prakticky každý žák v té, či jiné míře, je jím ovlivněn a vnitřně respektuje, nebo aspoň vnímá souhrnné postoje svých spolužáků. Kvalita vzájemné komunikace je výrazně ovlivněna. Nicméně, je také důležité, jak probíhá tato komunikace v daném sociokulturním kontextu. Vnímání atmosféry třídy může být subjektivní záležitostí.

Pokud si pedagog přeje dosáhnout efektivitu svého výukového působení, měl by využít těchto možností k přípravě svých studentů na společenskou realitu. Za prvé, klíčovým předpokladem úspěšné výchovy je pravdivost. Dobrá znalost sociálních realit a kulturního kontextu, jimž jsou děti vystaveny od útlého věku, je základem pro jakoukoli pedagogickou činnost, která si klade za cíl dosáhnout skutečných výsledků. Pokud pedagog nedostatečně zná tyto reality, hrozí, že jeho úsilí bude marné, neboť zkušenosti dětí mohou být v rozporu se slovy pedagoga. V takové situaci budou děti více důvěřovat svým vlastním zkušenostem než učiteli, což může otrást jejich důvěrou v autoritu pedagoga a vést k negativnímu postoji vůči jeho pedagogickému působení (Pelikán, 1995).

Druhým závěrem, který lze vyvodit, je ten, že pedagog by měl žáky vést k vytvoření vlastního obrazu světa, ve kterém žijí, a k porozumění svému místu v něm. To zahrnuje racionalizaci a integraci poznatků o světě a jejich subjektivní zpracování do celkovějšího osobního konceptu. Tímto způsobem budou lidé lépe vybaveni k zvládnání situací, do nichž se dostávají, a ke konstruktivní reakci na ně. Dochází tak k menší náchylnosti k stresu a vyšší nervové stabilitě. Aktuální vzdělávací systém se často zaměřuje na jednotlivé předměty a neposkytuje dostatečné možnosti k integraci poznatků, která je klíčová nejen pro sociální integraci, ale také pro širší porozumění souvislostem a vytváření myšlenkových konceptů, které překračují hranice jednotlivých disciplín. Snahy o vytvoření integrovaných předmětů na některých typech škol jsou krokem správným směrem, ale je třeba dále hledat nová řešení, která by umožnila širší integraci poznatků a napomohla formování komplexního a integrovaného obrazu světa u každého žáka (Pelikán, 1995).

Dobrá znalost sociokulturního prostředí žáka umožňuje pedagogovi využití pozitivních vlivů, které přispívají k žádoucímu formování osobnosti žáka. Dokonce v řadě případů může přímo, nebo nepřímo tyto vlivy dobrý pedagog ovlivnit (využití interaktivních forem inscenace, která je žáky akceptována a má pozitivní aspekty, podobně přečtené knihy, shlédnutého filmu, ale i prožitku mimo školu apod., nebo spolupráce s rodiči, trenérem, vedoucím kolektivu dětské organizace, nebo kroužku, vhodná práce se sociální skupinou žáků ve třídě, nebo jiné dětské, nebo mládežnické komunitě apod.). Zejména poslední možnosti právě proto, že vhodný pedagogický vstup do interakce jedince s vrstevnickou sociální skupinou může být velice efektivní. Naproti tomu vliv negativních aspektů reality může pedagog dostatečně eliminovat buď přímým zásahem (pokud je to v jeho možnostech — rodina, spolužáci atd.), nebo psychickou přípravou žáků na vyrovnání se zejména se stresujícími faktory, které mohou výrazně negativně ovlivnit psychiku žáka (Pelikán, 1995).

5.4 Dobrovolnictví ve volnočasových aktivitách

Dobrovolnictví s dětmi realizují různé věkové kategorie. Velmi důležité je zapojit do dobrovolnických činností mladé lidi, kteří věkově mají nejbližší dětem a umí se snáze přizpůsobit této věkové skupině. Jako cenný příspěvek k rozvoji společnosti můžeme vidět zapojení mladých lidí do dobrovolnických aktivit. Přitom dobrovolnictví slouží také jako nástroj pro zvyšování osobního potenciálu mladých lidí, posiluje solidaritu a jejich míru angažovanosti na životě společnosti na různých úrovních. Mladým lidem přispívá dobrovolnictví i při dalším zaměstnání a jsou atraktivnější na trhu právě. Ze statistik vyplývá,

že největší oblastí působení mladých dobrovolníků je oblast sociálních služeb pro různé cílové skupiny. Druhou nejčastější oblastí působení mládeže jsou dětské a mládežnické organizace, kde je mládež významně častěji aktivní (Borus, 2011).

Dobrovolníci pomáhají také při pořádání různých kulturních, sportovních a jiných společenských akcí. Můžeme je vidět i ve výchově a vzdělávání, při práci s menšinami, pomáhají nemocným, starým lidem, zdravotně postiženým nebo chudým. Při dobrovolnických činnostech pomáhají svými odbornými znalostmi, manuální prací nebo jednoduše přítomností a přátelstvím. Dobrovolníci zvyšují svou práci kvalitu života ve svém okolí a přispívají k dosažení pozitivní změny při řešení společenských problémů. Nabízíme-li mladým lidem možnost využít svůj volný čas formou dobrovolnické práce, potlačujeme tím u nich možný rozvoj negativních rysů, často vyúsťující do sociálně-patologického chování. Zároveň tím rozvíjíme pocit smysluplnosti a užitečnosti. Těmito činnostmi vystupuje dobrovolnictví jako součást sociální prevence (Řádová, 2012).

Dobrovolnictví by mělo být více propagováno na školách. Volný čas využitý dobrovolnickými aktivitami vnímáme jako faktor pozitivní životní orientace, aktivního využívání volného času a zdravotního způsobu života mladých lidí. Mladí lidé by měli dobrovolnické aktivity vnímat jako způsob posílení veřejného zájmu a jako prostředek ke zvyšování dovedností a znalostí na cestě vlastního profesionálního růstu. I dobrovolná činnost může být významným specifickým nástrojem výchovy a dalšího vzdělávání mladých lidí. Získávání praktických zkušeností, osobní získání znalostí mají nemalý význam pro formování osobnosti člověka. Dobrovolnická činnost může být i dobrou přípravou pro další odborné studium. Dobrovolnická činnost se chápe jako jedna z forem výchovy (Borus, 2011).

6 Praktická část

V praktické části jsem chtěla zjistit, jak na vybraných školách v postcovidové době tráví děti svůj volný čas, a prozkoumat jejich zapojení do mimoškolních aktivit, jelikož děti by měly svůj volný čas využívat smysluplně s vrstevníky. Dále jsem se zaměřila na vztah dětí s rodiči, a co by na něm případně změnilo. Pozornost jsem věnovala i zjištění rozsahu používání mobilního zařízení a počítače.

Zajímala jsem se i o to, zda děti znají, či někdy slyšely o pojmu školní sociální pracovník a jeho pracovní náplni, jelikož školní sociální pracovník by mohl ve škole pomoci sociálně slabším žákům při výběru nejlepší alternativy ve volném čase, předcházet páchání nežádoucích jevů ve škole a mimo školu a upozorňovat na případná preventivní opatření v rámci volného času dětí. Pro společnost je výhodnější a efektivnější, může-li předcházet negativním společenským jevům, než když už má napravovat případné škody a poskytovat finance na reedukaci. Na závěr jsem chtěla zjistit, jak velký mají děti přístup k látkovým návykovým látkám a jaký je výskyt rizikového chování ve věku 9-13 let.

Proto jsem si jako metodologii výzkumu vybrala kvantitativní výzkum pomocí dotazníkového šetření. Dotazníkové šetření obsahovalo 20 otázek, z toho jedna otázka byla uzavřená, sedmnáct otázek bylo polootevřených a dvě otázky byly otevřené. Výzkum byl prováděn na čtyřech základních školách, dvě školy byly v Praze a dvě v Olomouckém kraji.

Cílem práce bylo zjistit jaké je zapojení dětí do mimoškolních kroužků a aktivit, jaký je vztah dětí a rodičů ve vztahu k jejich volnočasovým aktivitám, dále jsem chtěla zjistit jaký je rozsah užívání mobilního zařízení a počítače mezi dětmi, jestli děti znají pojem školní sociální pracovník a jeho náplň práce a zda děti mají přístup k návykovým látkám a jaký je výskyt rizikového chování v této věkové kategorii.

6.1 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu bylo zmapovat aktuální situaci a získat ucelený pohled na volnočasové aktivity dětí ve škole a mimo ni, a to včetně jejich preferencí, jaké mají děti ve zvolené věkové kategorii vztahy s rodiči, zda znají pojem školní sociální pracovník a jeho náplň práce a v neposlední řadě jejich přístup k látkovým návykovým látkám a rizikovému chování. Při vyhotovení dotazníku a praktické části práce jsem vycházela z výše uvedených teoretických poznatků.

6.2 Výzkumný problém a hypotézy

Hypotéza je tvrzení, které je vždy formulováno v oznamovací větě, která vychází z našich představ o tom, jaké spojení existuje mezi dvěma faktory. Můžeme ji chápat jako tvrzení, které chceme prověřit v průběhu výzkumu. V závěru pak hodnotíme, zda jsme tuto domněnku potvrdili nebo vyvrátili na základě získaných dat. Hypotéza nám tak poskytuje rámec, jak lépe porozumět vzájemnému vztahu mezi sledovanými proměnnými (Gavora, 2000)

Výzkumné hypotézy byly stanoveny na základě prostudované odborné literatury. Pro zodpovězení výzkumného problému je nutné vymezit cíl výzkumného šetření. Pro průzkum byly stanoveny 4 hypotézy, z toho 1 hlavní hypotéza a 3 vedlejší hypotézy z výše uvedených cílů ve znění:

- Hlavní hypotéza: Předpokládám, že děti, které jsou zapojeny do více volnočasových aktivit, budou mít lepší vztahy s rodiči než děti, které se zapojují méně či vůbec.
- Hypotéza 1: Předpokládám, že děti z pražských základních škol budou mít vyšší pravděpodobnost přístupu k návykovým látkám, než děti z olomouckých škol.
- Hypotéza 2: Předpokládám, že děti, které užívají více než 2 hodiny denně mobilní zařízení nebo počítač budou mít větší zkušenosti s návykovými látkami a rizikovým chováním.
- Hypotéza 3: Předpokládám, že 20 % dětí ve věku pod 11 let bude mít neomezený přístup k sociálním sítím.

6.3 Výzkumný vzorek a jeho charakteristika

Výzkumný vzorek tvořili žáci prvního a druhého stupně na vybraných čtyřech základních školách. Dvě základní školy se nacházely v Olomouckém kraji a dvě v Praze. Děti byly záměrně vybrány ve věku 9-13 let. V tomto období se začíná měnit dětský kolektiv, význam vrstevníků je stále větší, vrstevníci postupně nahrazují rodinu. Dochází k rozvoji v sociální oblasti, kdy se děti začínají chovat jinak doma než ve škole, vytvářejí si své vlastní normy chování, mezi vrstevníky dochází k potřebě seberealizace, která se může projevit kooperací nebo i soupeření mezi vrstevníky. Formuje se i identita dítěte, která je ze značné části spoluurčována názory, postoji a hodnocením jiných lidí. Toto období je optimální pro cílené působení vytváření si návyků prospěšných zdraví (Vágnerová, 2000).

Celkem se průzkumu zúčastnilo 213 respondentů. Respondenti byli vybráni dle věkového zařazení. Sběr dat pro výsledky kvantitativního výzkumu byl realizován pomocí dotazníkového

šetření. V dotaznících jsem musela sestavovat otázky tak, aby byly vhodné a pochopitelné pro daný věk. Část dotazníků byla distribuována v tištěné podobě. Brzy se však ukázala časová náročnost tohoto přístupu, proto byl zbytek dotazníků do škol distribuován v elektronické formě. Využila jsem nástroje VypInTo. Dotazník byl zcela anonymní.

Při realizaci průzkumu byli nápomocní rodiče, kteří předem dostali od třídních učitelek na základě schválení vedoucích pracovníků daných škol tištěný informovaný souhlas s dotazníkovým šetření, na jehož vyplnění a odevzdání měli 14 dnů. Dětem od rodičů, kteří udělili informovaný souhlas k dotazníkovému šetření byl rozdan na třídnické hodině třídní učitelkou dotazník a následně třídní učitelé dětí ze zmíněných základních škol dohlížely na vyplňování dotazníků. Pokud se objevily nějaké nejasnosti, třídní učitelé dle mých předem komunikovaných instrukcí tyto objasnili, aby došlo k co největší návratnosti správně vyplněných dotazníků. Dotazníky jsem rozdávala na začátku října 2023. Dotazníky v elektronické podobě jsem dotyčným třídním učitelům dětí poslala pomocí elektronické pošty na konci října 2023. Průzkumu se zúčastnilo 102 chlapců a 111 dívek ve věku 9-13 let. Návratnost správně vyplněných dotazníků bylo 100 %, tedy ze 213 vyplněných dotazníků se správně vyplněné vrátilo 213 dotazníků. Dané výsledky jsem zpracovala, vyhodnotila a graficky znázornila.

6.4 Metodologie průzkumu

Před samotným průzkumem jsem si nastudovala odbornou literaturu a jiné dokumenty k danému tématu, sestavila jsem dotazník a následně požádala základní školy o spolupráci.

Hlavní metodou průzkumu byla dotazníková metoda. Celkem jsem sestavila do dotazníku 20 otázek, z toho jedna otázka byla uzavřená, sedmá otázek bylo polootevřených a dvě otázky byly otevřené. Otázky byly cíleně zaměřeny do následujících skupin:

- Pohlaví, věk, bydliště – 1. až 3. otázka
- Samostatnost při výběru volnočasových aktivit, počet hodin věnovaný aktivitám, jaké aktivity jsou nejoblíbenější, a zda dochází samostatně do aktivit – 4. až 7. otázka
- Spokojenost s trávením volného času, oblíbené místo - 8. a 9. otázka
- Vztah s rodiči, co na vztahu s rodiči zlepšit - 10. a 11. otázka
- Znalost pojmu školní sociální pracovník a jeho náplň práce - 12. a 13. otázka
- Počet hodin na mobilních zařízeních, počítačích a užívání sociálních sítí- 14 a 15. otázka

- Přístup k návykovým látkám, jejich vyzkoušení, dostupnost, motivace k vyzkoušení – 16. až .19 otázka
- Otázka č. 20 zjišťovala zkušenosti s rizikovým chováním

Vyplnění dotazníku trvalo respondentům cca 15 minut. Kompletní dotazník je uveden jako příloha číslo 1.

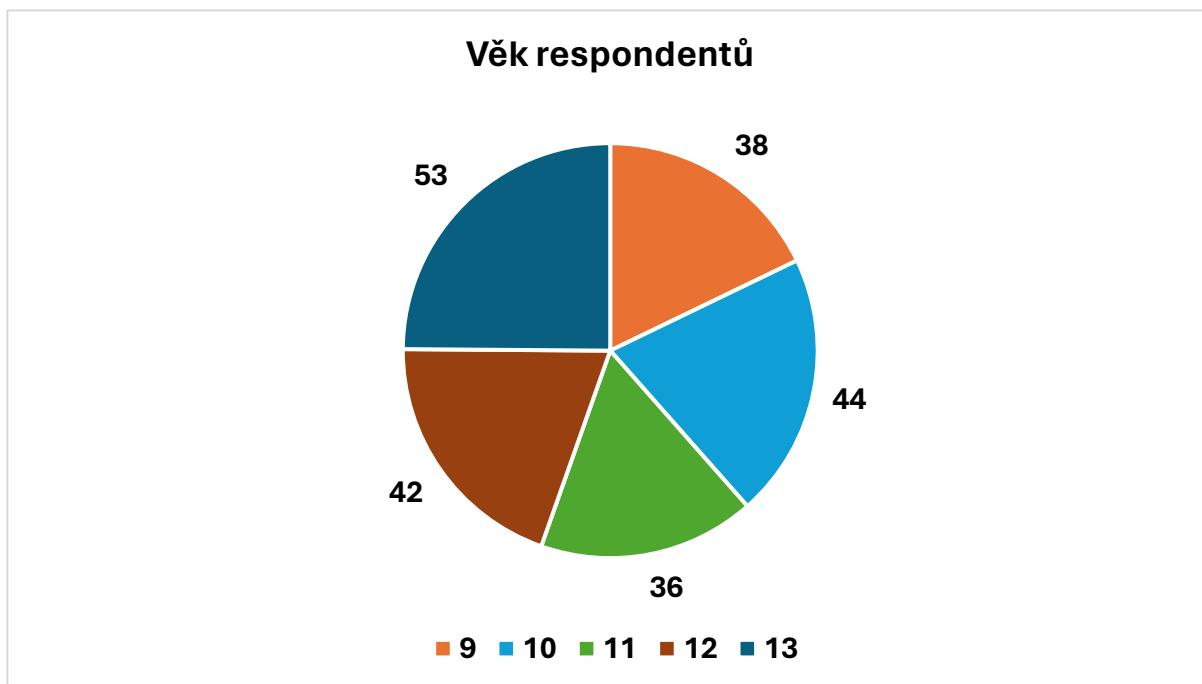
6.5 Analýza a vyhodnocení dat

Tato část práce je zaměřená na komplexní vyhodnocení výzkumného šetření, které se člení na vyhodnocení dotazníkového šetření a následně i na vyhodnocení předem stanovených výzkumných otázek.

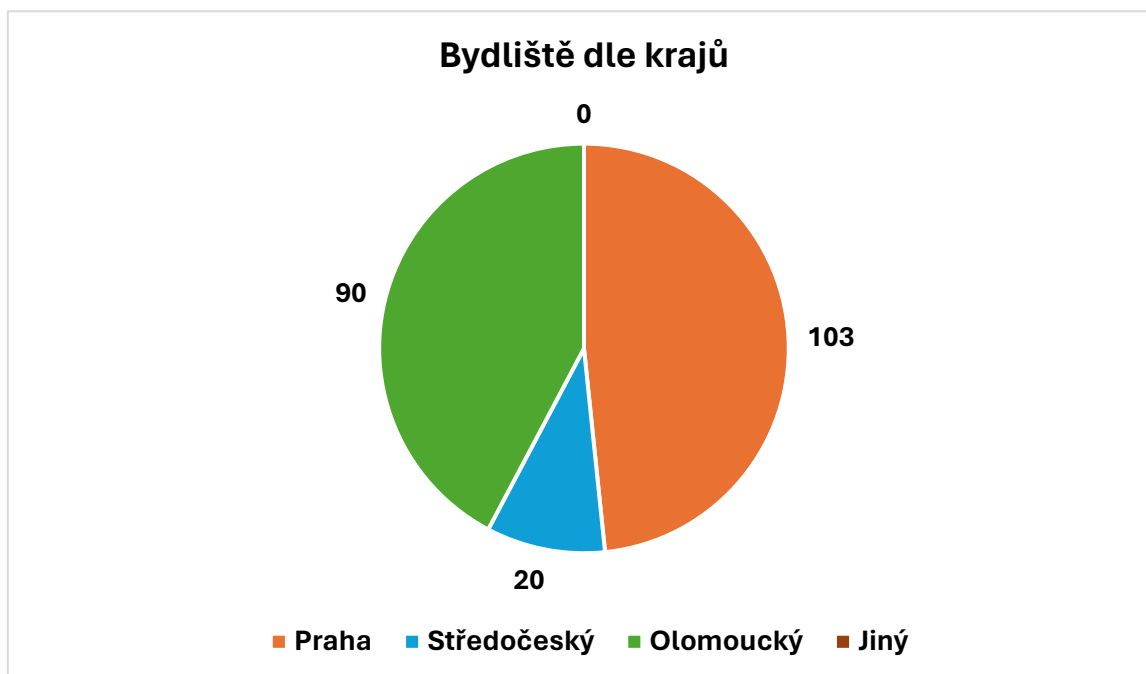
Otázky č. 1, 2 a 3 zjišťující pohlaví, věk, bydliště dle krajů respondentů:

Z celkového počtu 213 respondentů jich 111 uvedlo, že je ženského pohlaví a 102 respondentů uvedlo, že je mužského pohlaví.

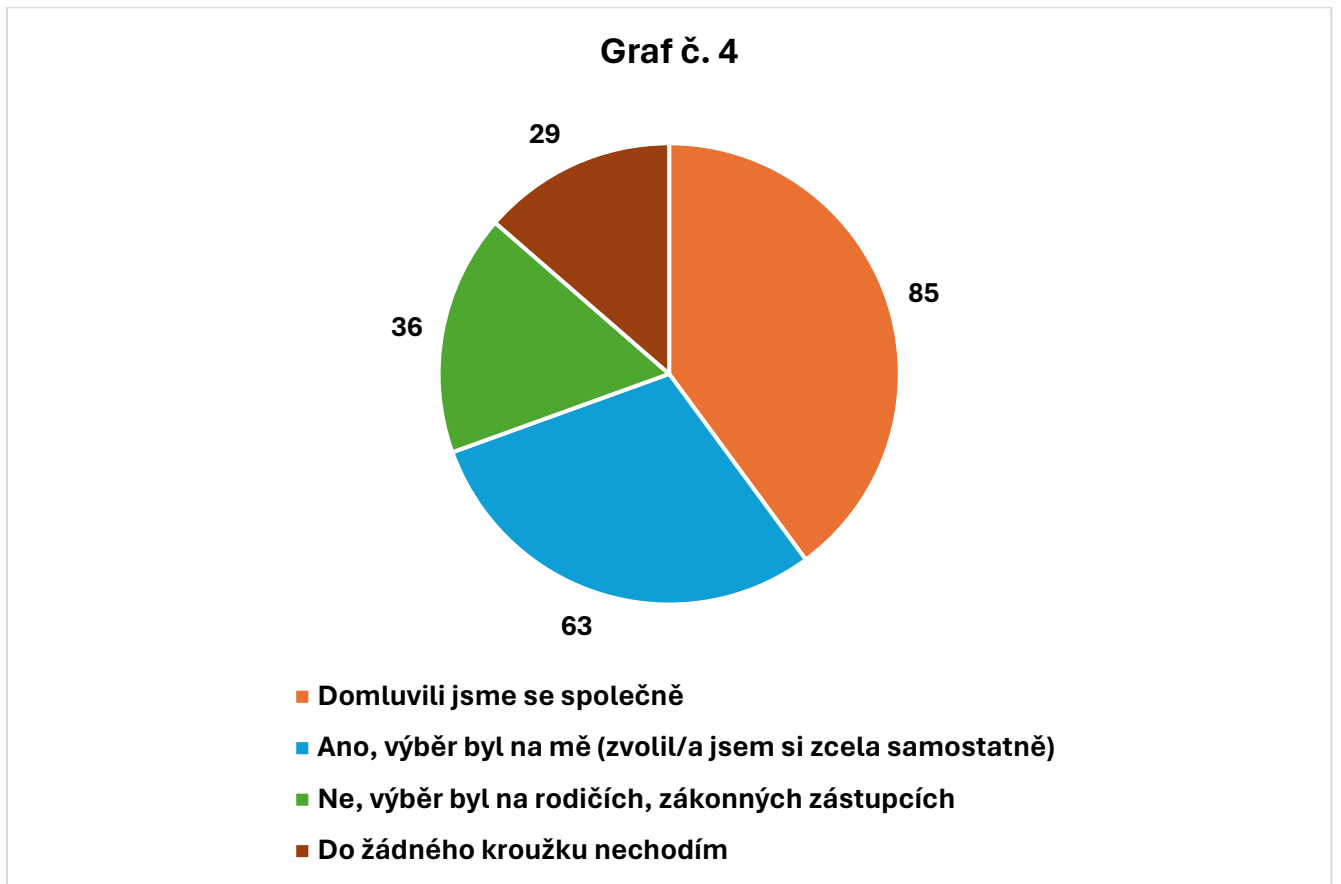

Z celkového počtu 213 respondentů jich 38 uvedlo, že je ve věku 9 let, 44 respondentů uvedlo, že je ve věku 10 let, 36 respondentů uvedlo, že je ve věku 11 let, 42 respondentů uvedlo, že jim je 12 let a 53 respondentů uvedlo, že jim je 13 let.

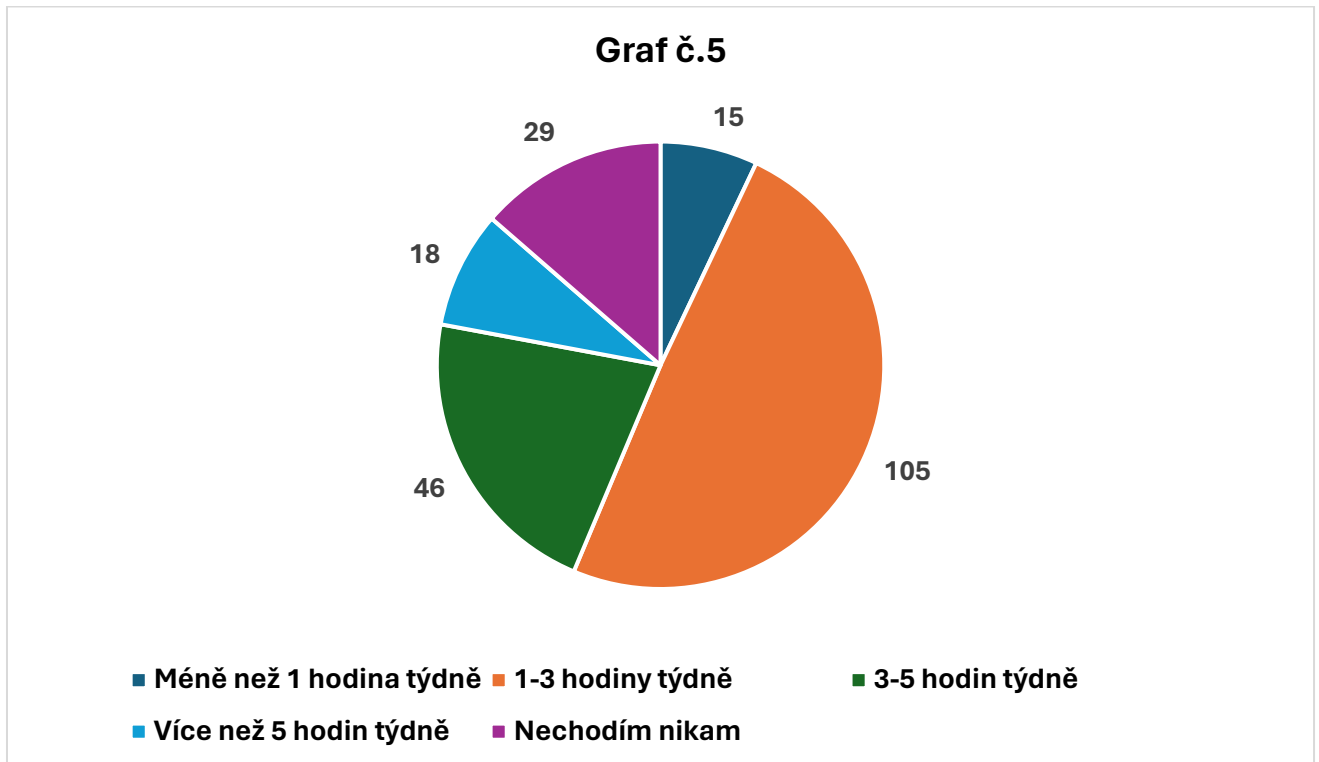
Z celkového počtu 213 respondentů uvedlo, že 103 jich bydlí v kraji Praha, 20 jich bydlí ve Středočeském kraji a 90 jich bydlí v Olomouckém kraji. V jiném kraji nebydlí žádný respondent.

Otázka č. 4: Když sis vybíral/a do jakého kroužku půjdeš mohl/a sis vybrat?

Z celkového počtu 213 respondentů, 85 respondentů uvedlo, že se na výběru kroužku se společně s rodiči nebo zákonnými zástupci domluvili společně, 63 respondentů uvedlo, že si zvolilo zcela samostatně, 36 respondentů uvedlo, že výběr byl na rodičích nebo zákonných zástupcích a 29 respondentů uvedlo, že do žádného kroužku nechodí.

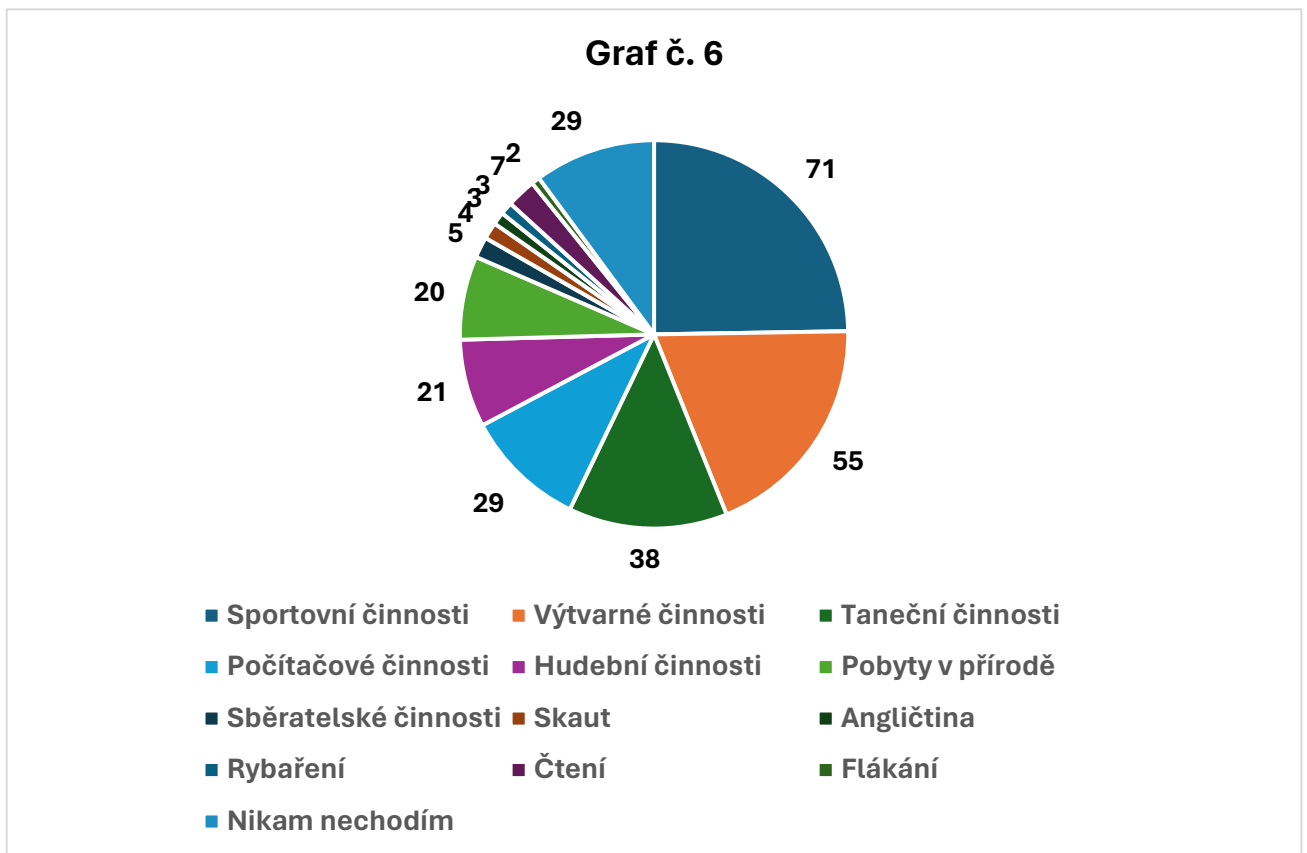
Otázka č. 5: Kolik hodin týdně trávíš zapojením do kroužků, klubů nebo organizovaných aktivit?

Z celkového počtu 213 respondentů, jich 105 uvedlo, že tráví 1-3 hodiny týdně zapojením do kroužků, 46 respondentů uvedlo, že tráví 3-5 hodin týdně zapojením do kroužku, 29 respondentů uvedlo, že nechodí do žádného kroužku, 18 respondentů uvedlo, že tráví více než 5 hodin týdně zapojením do kroužku a 15 respondentů uvedlo, že tráví méně než 1 hodinu týdně zapojením do kroužků.

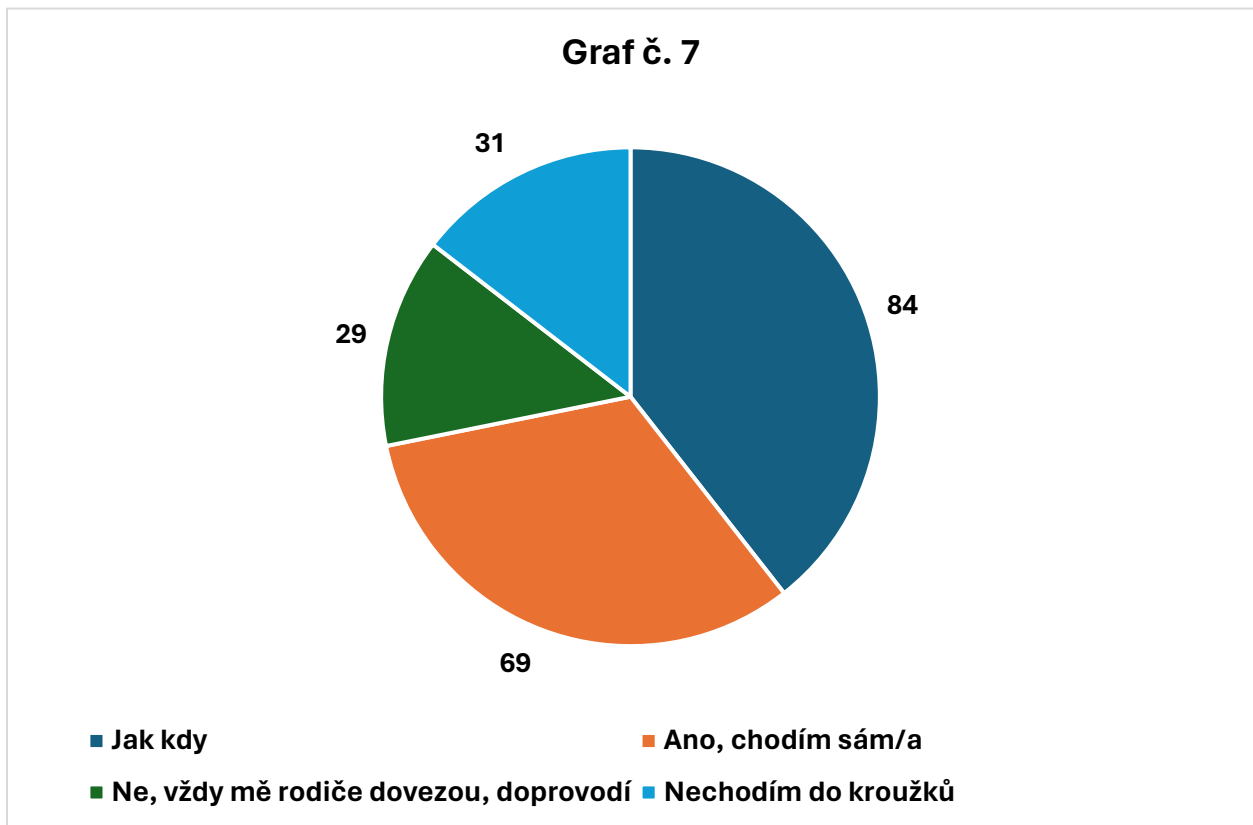
Otázka č. 6: Jaké volnočasové aktivity (kroužky) ti přinášejí největší radost a potěšení?

(Zaškrtni libovolný počet odpovědí)

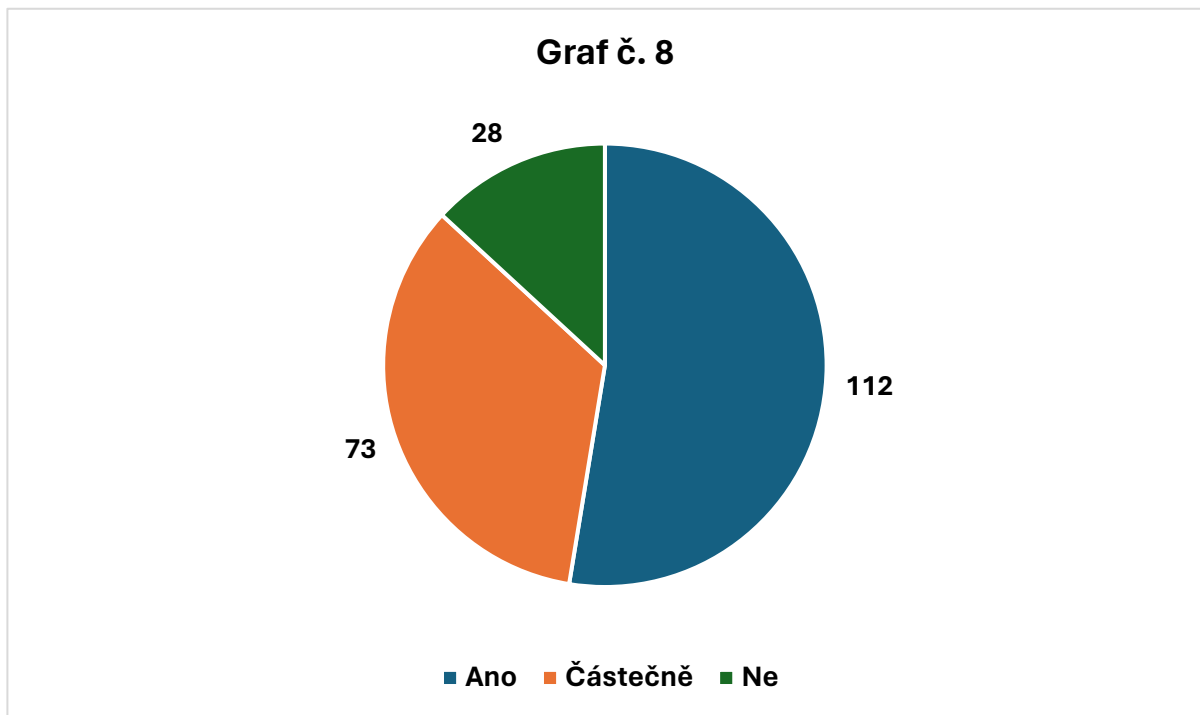
Z celkového počtu 213 respondentů, 71 respondentů uvedlo, že jim největší radost dělají sportovní činnosti, 55 respondentů uvedlo, že jim největší radost dělají výtvarné činnosti, 38 respondentů uvedlo, že největší radost jim dělají taneční činnosti, 29 respondentů uvedlo, že jim největší radost přináší počítačové činnosti, 20 respondentů uvedlo, že pobyty v přírodě jim přináší největší radost, 21 respondentů uvedlo, že největší potěšení jim přináší hudební činnosti, 7 respondentů uvedlo, že největší radost mají ze čtení, 5 respondentů uvedlo, že jim přináší radost sběratelské činnosti, 4 respondenti uvedli, že jim největší potěšení přináší skaut, 3 respondenti uvedli, že největší radost mají z rybaření, 3 respondenti uvedli, že jim největší radost přináší angličtina, 2 respondenti uvedli, že jim radost přináší flákání a 29 respondentů uvedlo, že nikam nechodí.

Otázka č. 7: Pouštějí tě rodiče samotného/ samotnou do kroužků?

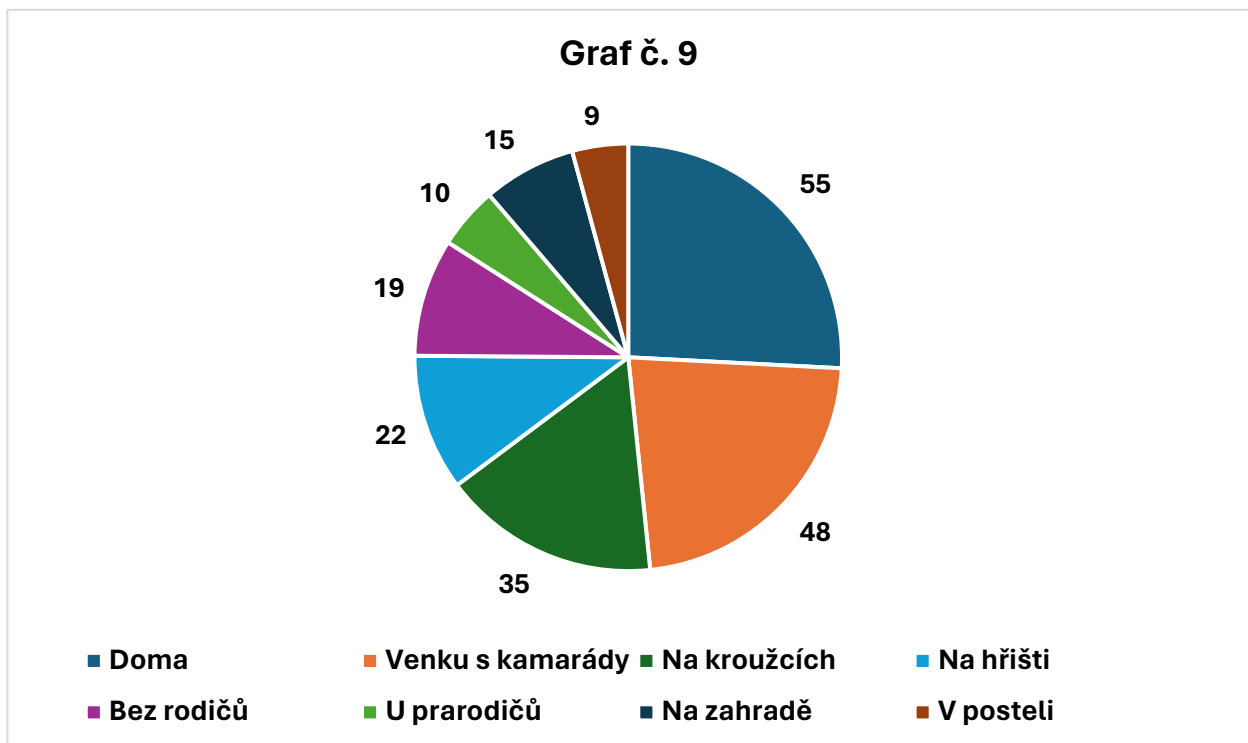
Z 213 respondentů jich 84 uvedlo, že rodiče je pouštějí jak kdy samotné do kroužků, 69 respondentů uvedlo, že chodí sami do kroužků, 31 respondentů uvedlo, že je rodiče vždy do kroužků doprovodí, dovezou a 31 respondentů uvedlo, že nechodí do kroužků.

Otázka č. 8: Jsi spokojený/á s tím, jak trávíš volný čas?

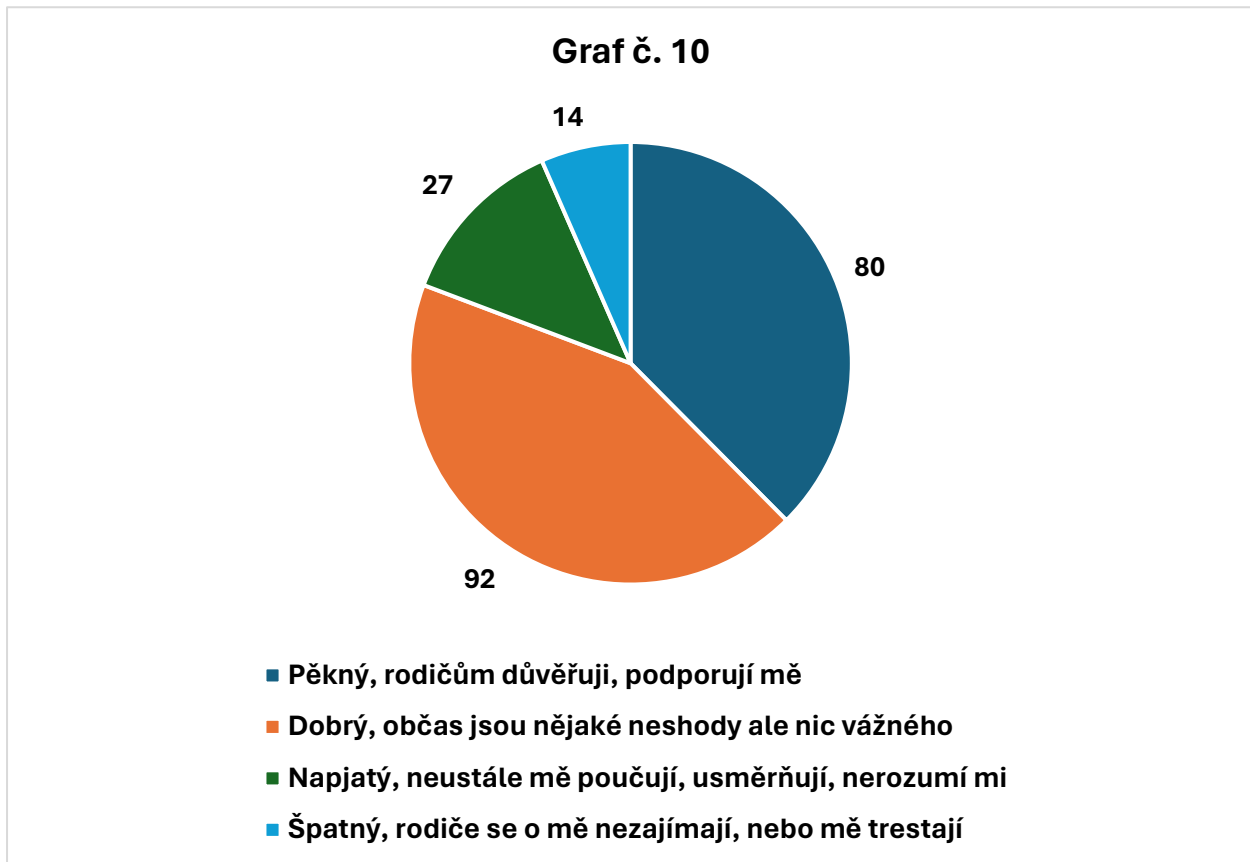
Z celkového počtu 213 respondentů jich 112 uvedlo, že je spokojených s tím, jak tráví volný čas, 73 respondentů uvedlo, že je spokojeno částečně, mezi nejčastější důvody, proč jen částečně, uvedlo 26 respondentů, že by chtělo více volna, 13 jich uvedlo, že by chtělo být víc samostatných, 8 jich uvedlo, že toho mají moc, 7 jich uvedlo, že by rádo chodilo do ještě jiných kroužků, zbylých 19 respondentů uvedlo po jednom různé důvody jako: nestíhám úkoly, nechci chodit na florbal, chci se flákat, rodiče mě pořád hlídají, nechci nic dělat atd. 28 respondentů uvedlo, že nejsou spokojeni jak tráví čas. Mezi nejčastější důvody, proč nejsou spokojeni, uvedlo 9 respondentů, že by chtělo více volna, 5 respondentů uvedlo, že by chtělo chodit jinam ale rodiče nemají peníze, 3 respondenti uvedli, že by chtěli chodit na bojové sporty ale rodiče jim to nedovolí, zbylých 11 respondentů po jednom uvedlo různé důvody proč nejsou spokojeni jako: chci být víc venku s kamarády, rodiče mě do něčeho pořád nutí, organizují mi veškerý čas, atd.

Otázka č. 9: Jaké je tvé nejoblíbenější místo, kde rád trávíš volný čas?

Z 213 respondentů jich 55 uvedlo, že nejraději tráví čas doma, 48 respondentů uvedlo, že nejraději tráví čas venku s kamarády, 35 respondentů uvedlo, že nejraději tráví čas na kroužcích, 22 respondentů odpovědělo, že nejraději tráví čas na hřišti, 19 respondentů uvedlo, že nejraději tráví čas bez rodičů, 15 jich odpovědělo, že nejraději jsou na zahradě, 10 jich odpovědělo že nejraději jsou u prarodičů a 9 respondentů uvedlo, že nejraději tráví čas v posteli.

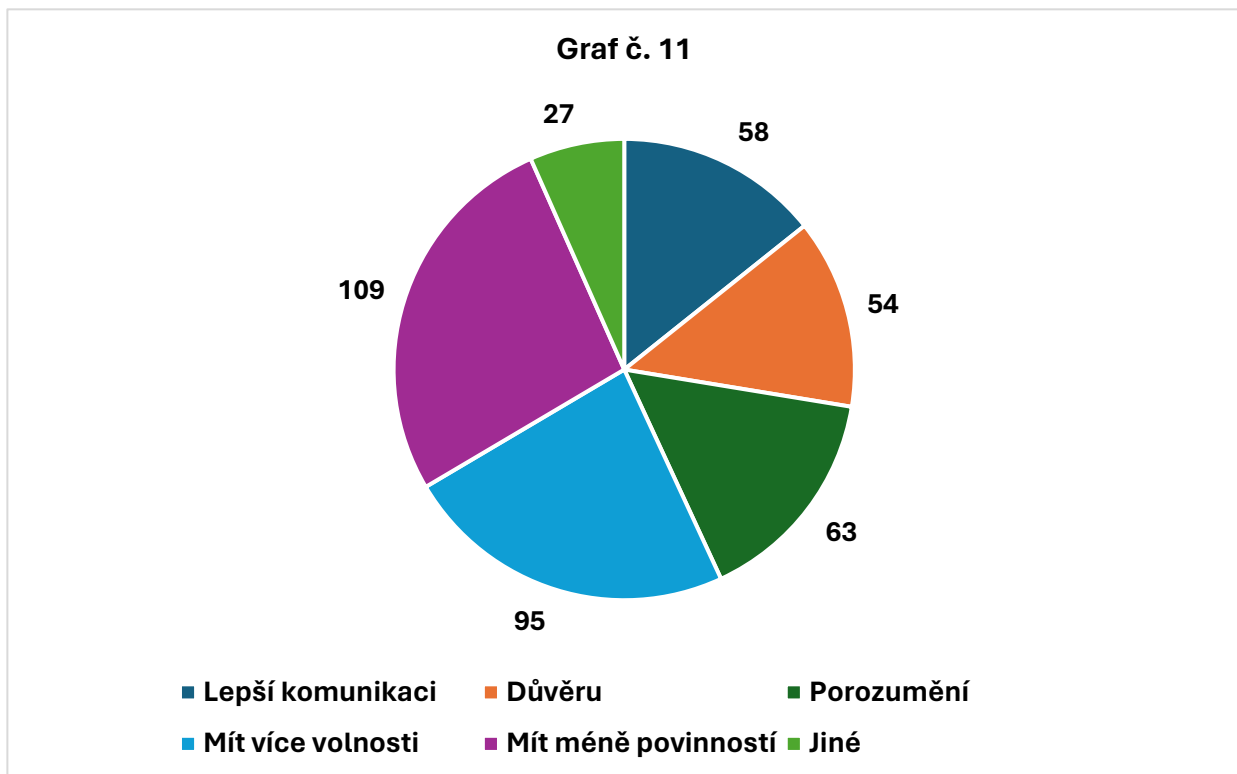
Otázka č. 10: Jaký je tvůj vztah s rodiči?

Z 213 respondentů jich 80 odpovědělo, že mají s rodiči pěkný vztah, rodičům důvěřují a rodiče je podporují, 92 respondentů uvedlo, že mají s rodiči dobrý vztah, občas jsou nějaké neshody ale není to nic vážného. 27 respondentů odpovědělo, že mají s rodiči napjatý vztah, neustále respondenty poučují, usměrňují, nerozumí jim a 14 respondentů uvedlo, že mají špatný vztah s rodiči, rodiče se o ně nezajímají, nebo je trestají.

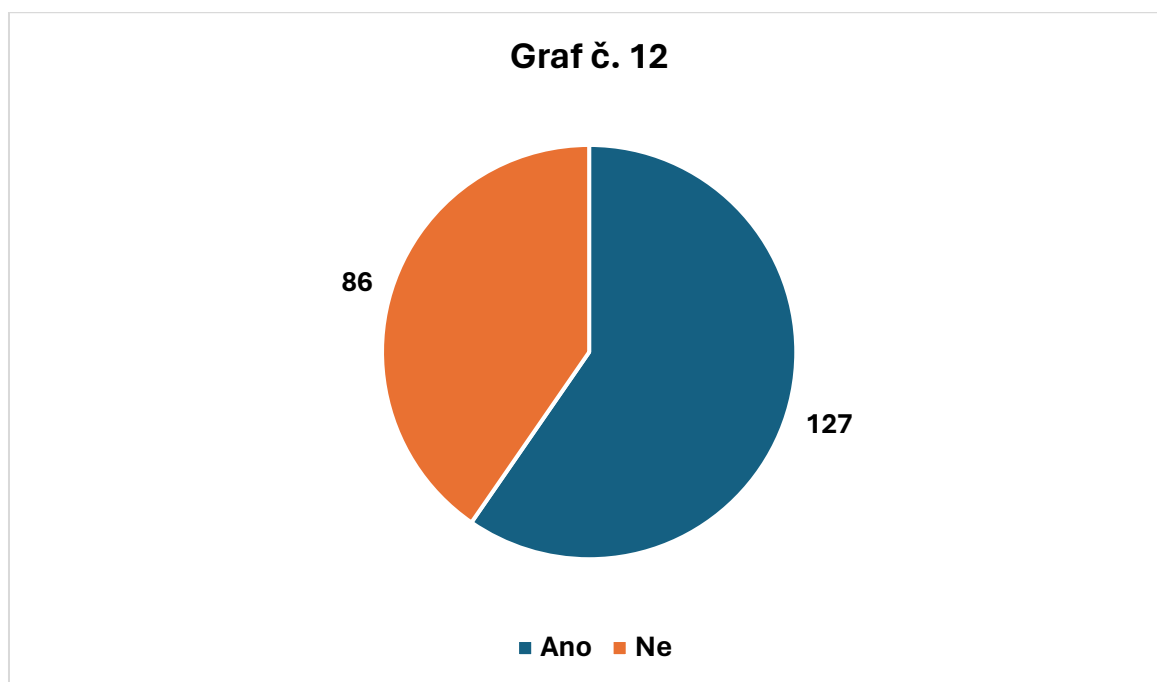
Otázka č. 11: Co bys rád/a zlepšila na svém vztahu s rodiči?

(Zaškrtni libovolný počet odpovědí)

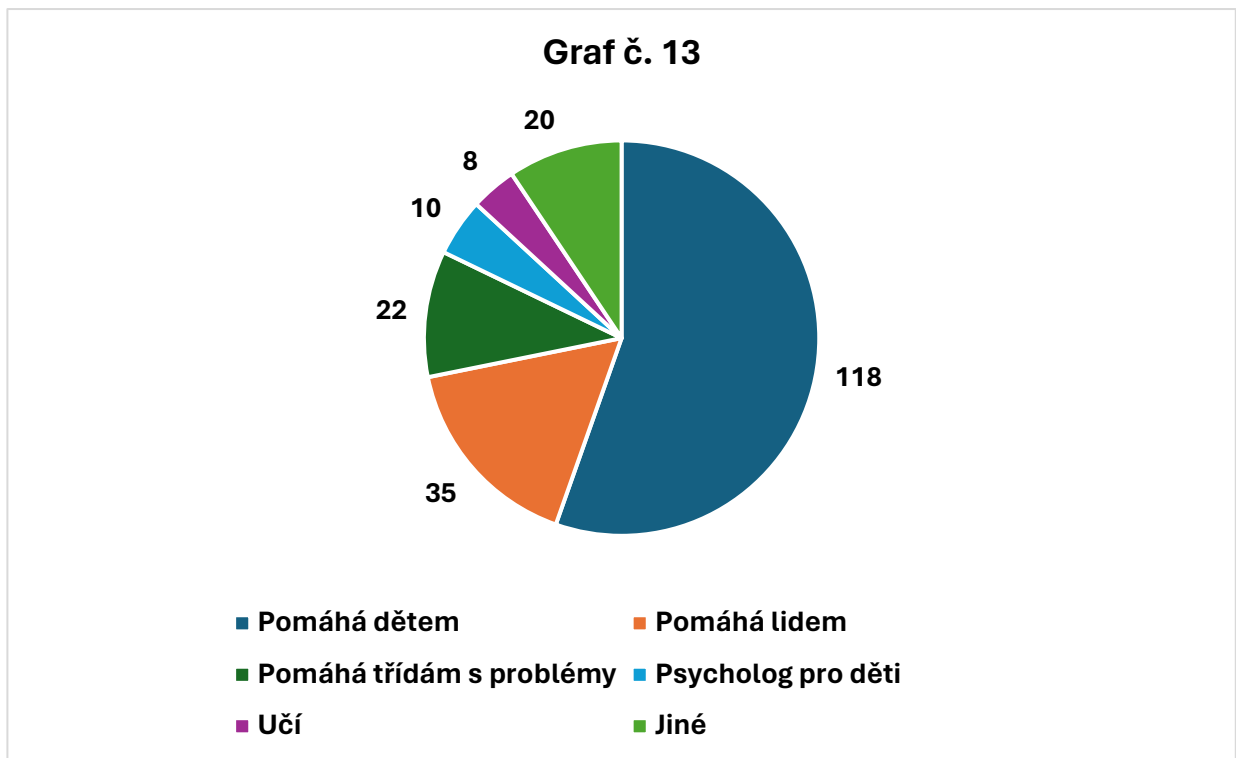
Z celkového počtu 213 respondentů jich 109 uvedlo, že by zlepšili na svém vztahu s rodiči to aby měli méně povinností, 95 respondentů uvedlo, že by měli zlepšili to aby měli více volnosti, 63 respondentů uvedlo, že by zlepšili porozumění, 54 respondentů uvedlo, že by zlepšili důvěru, 58 respondentů uvedlo, že by zlepšili komunikaci a 27 respondentů vyplnili položku jiné, kde 15 respondentů uvedlo, že by nic nezlepšili, 6 respondentů uvedlo, že by rádi zlepšili všechno, 4 respondenti uvedli, že by zlepšili to, aby rodiče byli zase spolu, 2 respondenti uvedli, že by zlepšili to, aby měli více financí.

Otázka č. 12: Slyšel/a jsi někdy pojem školní sociální pracovník?

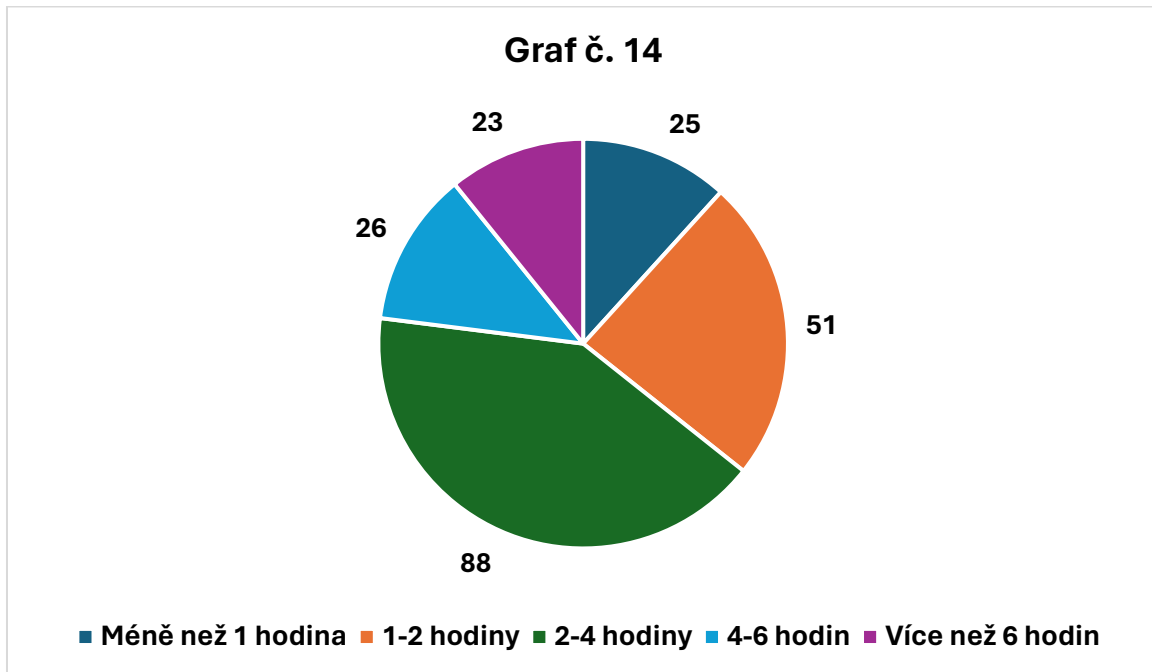
Z 213 respondentů jich 127 uvedlo, že někdy slyšeli pojem školní sociální pracovník a 86 respondentů, že tento pojem nikdy neslyšeli.

Otázka č. 13: Zkus popsat vlastními slovy, co by mohl školní sociální pracovník dělat?

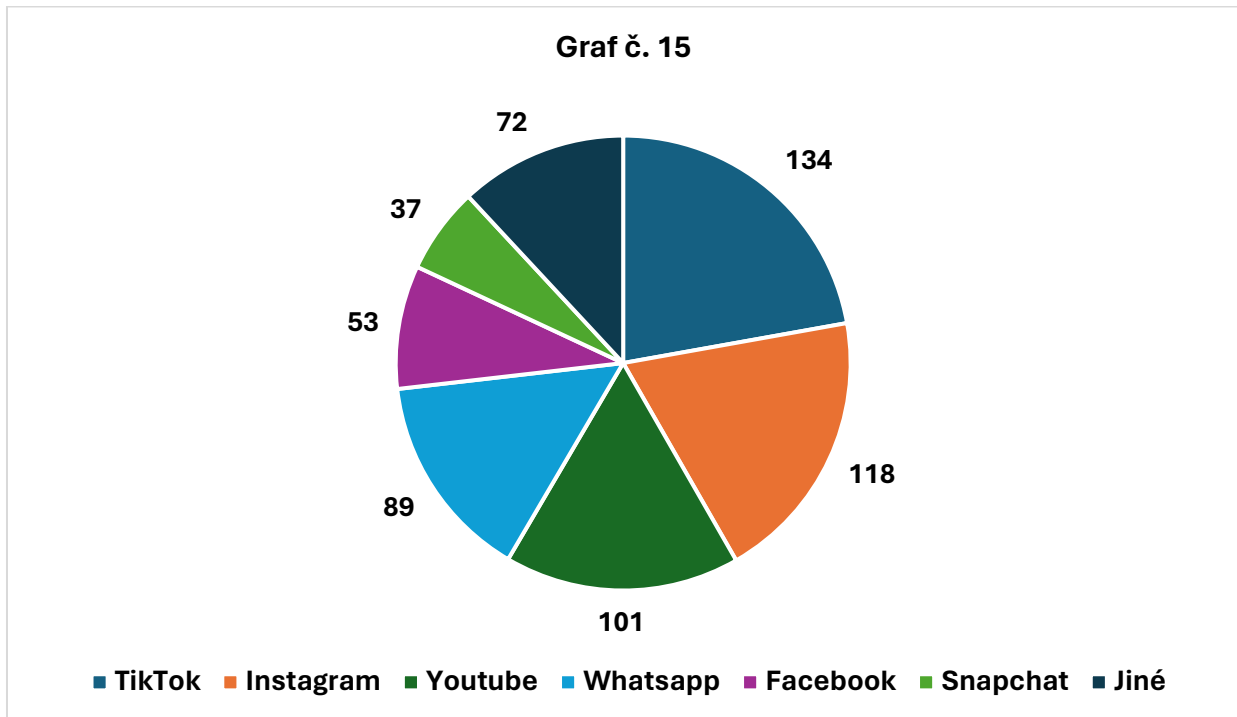
Z 213 respondentů jich 118 uvedlo, že pomáhá dětem, 35 respondentů uvedlo, že pomáhá lidem, 22 respondentů uvedlo, že pomáhá třídám s problémy, 10 respondentů uvedlo, že je to psycholog pro děti, 8 respondentů uvedlo, že učí a 20 respondentů uvedlo jinou odpověď, kdy nejčastější zastoupení bylo, kdy 6 respondentů uvedlo, že pomáhá chudým dětem, 5 respondentů uvedlo, že pomáhá s rodiči, 3 respondenti uvedli že jim pomáhal doma a 6 respondentů uvedlo po 1 zanedbatelné odpovědi jako: nepřibližuje se k dětem, dává peníze, bere peníze, nic nedělá a 2 odpovědi jsou nezveřejnitelné.

Otázka č. 14: Kolik hodin denně strávíš na mobilním zařízení nebo počítači (hraním her, surfováním na internetu apod.)?

Z celkového počtu 213 respondentů jich 25 uvedlo, že na mobilním zařízení nebo počítači tráví méně než 1 hodinu, 51 respondentů uvedlo, že tráví 1-2 hodiny, 88 respondentů uvedlo, že na mobilním zařízení nebo počítači tráví 2-4 hodiny, 26 respondentů uvedlo, že na mobilním zařízení nebo počítači tráví 4-6 hodin a 23 uvedlo, že na mobilním zařízení nebo počítači tráví více než 6 hodin.

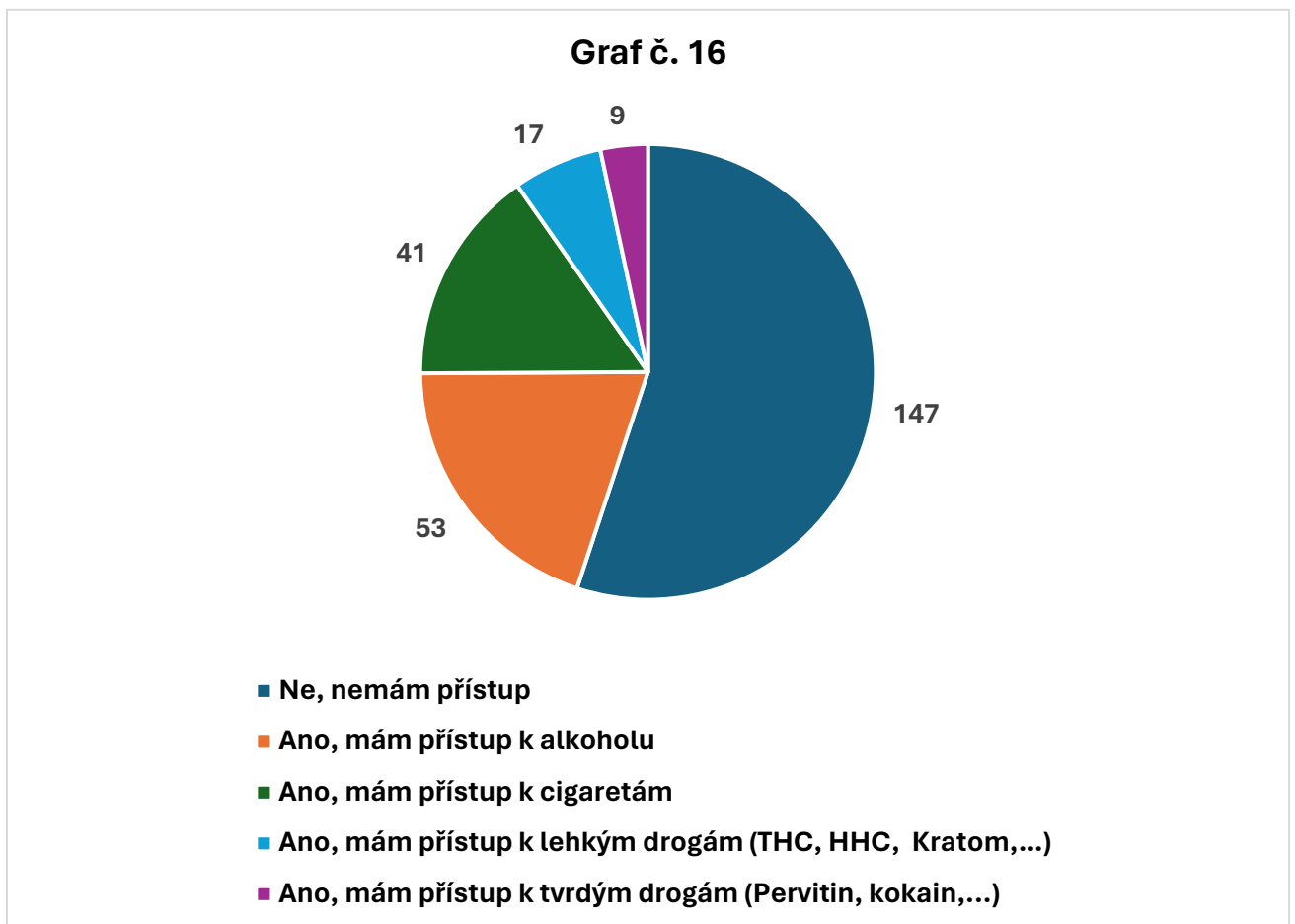
Otázka č. 15: Používáš nějakou sociální síť? Zaškrtni libovolný počet odpovědí (např. Instagram, TikTok, Snapchat atd.,)

Z 213 respondentů jich 134 odpovědělo, že používá TikTok, 118 respondentů odpovědělo, že používá Instagram, 101 respondentů odpovědělo, že používá Youtube, 89 respondentů odpovědělo, že používá Whatsapp, 53 respondentů odpovědělo, že používá Facebook, 37 respondentů používá Snapchat a 72 respondentů uvedlo, že používá i jiné sociální sítě, kdy: 26 respondentů uvedlo, že používají aplikaci Signal, 15 jich uvedlo, že používají aplikaci Steam, 12 jich uvedlo, že používají různé pornografické sítě, 13 jich uvedlo, že ne proto že mají nastavený rodičovský zámek, nebo to mají zakázané a zbylých 6 respondentů odpovědělo, po jedné shodné odpovědi např.: sprosté sítě, tajné, nechci zveřejňovat atd.

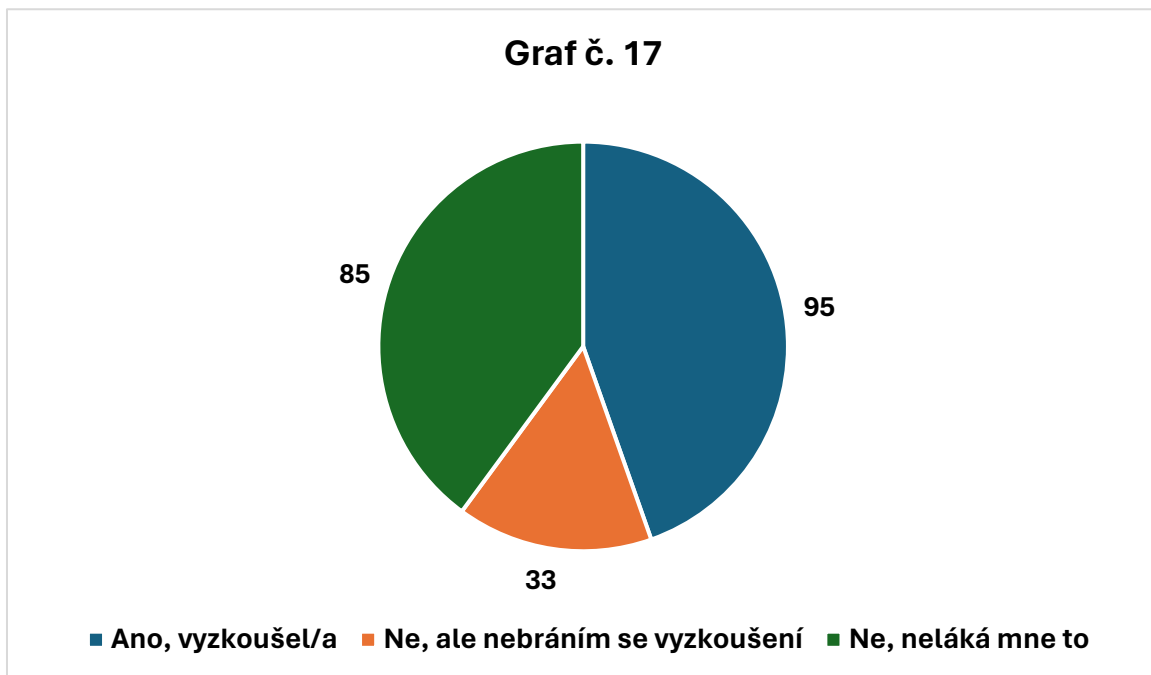
Otázka č. 16: Máš přístup k návykovým látkám? (cigaretám, alkoholu, drogám atd.)

Zaškrtni libovolný počet odpovědí

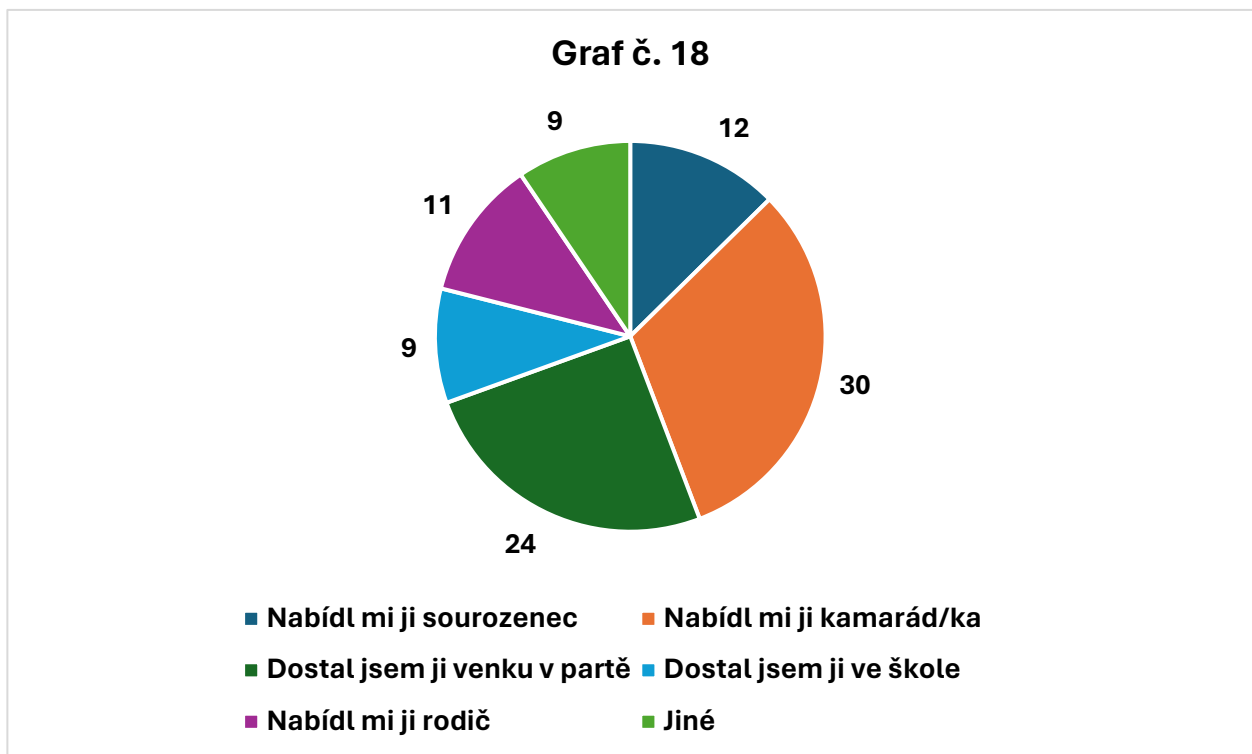
Z 213 respondentů jich 147 uvedlo, že nemají přístup k návykovým látkám, 53 respondentů uvedlo, že mají přístup k alkoholu, 41 respondentů uvedlo, že mají přístup k cigaretám, 17 respondentů uvedlo, že mají přístup k lehkým drogám a 9 respondentů uvedlo, že mají přístup k tvrdým drogám.

Otázka č. 17: Vyzkoušel/a si někdy návykovou látku (cigarety, drogy, alkohol)?

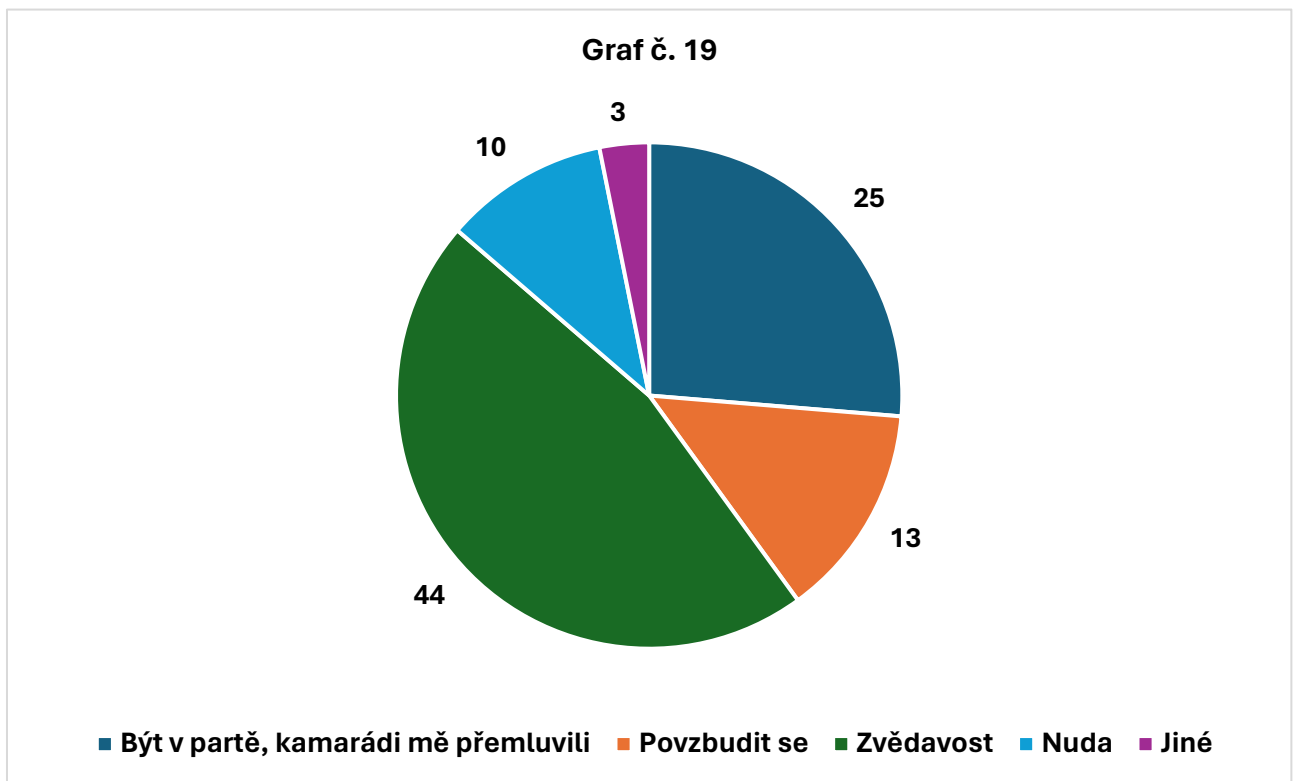
Z 213 respondentů jich 95 odpovědělo, že vyzkoušeli nějakou návykovou látku, mezi nejčastější odpovědi co vyzkoušeli, tak 57 respondentů uvedlo, že vyzkoušelo pivo, nebo že se napili piva od rodičů, prarodičů, od kamarádů, sourozenců, nebo tajně, 38 respondentů uvedlo, že vyzkoušeli cigarety, elektronické cigarety, nebo žvýkací tabák, 19 respondentů uvedlo, že vyzkoušelo THC, HHC, nebo hašiš, kratom a 7 respondentů uvedlo, že vyzkoušeli LSD, extázi, 3 respondenti uvedli, že vyzkoušeli kokain a 2 respondenti dokonce uvedli, že vyzkoušeli pervitin. 85 respondentů uvedlo, že je vyzkoušení návykových látek neláká a 33 respondentů uvedlo, že nezkusilo žádnou návykovou látku, ale nebrání se vyzkoušení.

Otázka č. 18: Pokud jsi vyzkoušel/a návykovou látku, napiš, jak ses k ní dostal/a?

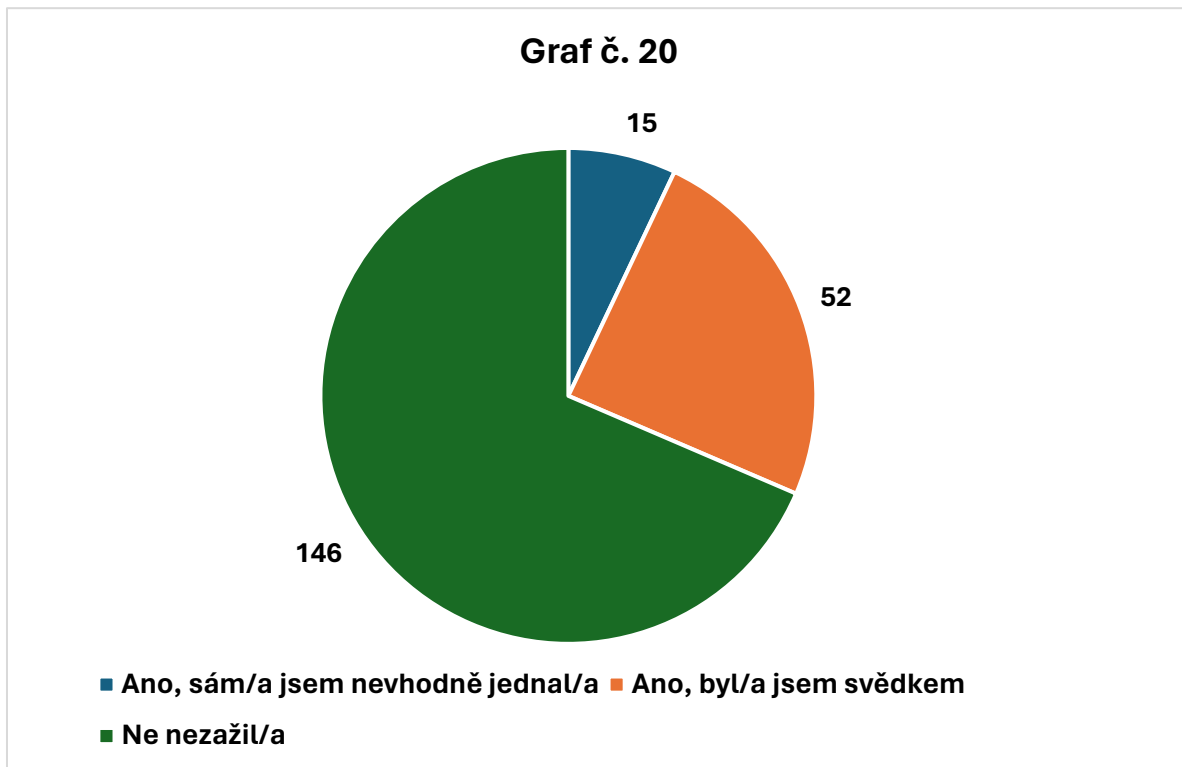
Z 95 respondentů co v předchozí otázce odpovědělo, že vyzkoušeli nějakou návykovou látku, jich 30 uvedlo, že jim je nabídl kamarád/ka, 24 respondentů uvedlo, že ji dostali venku v partě, 12 respondentů uvedlo, že jim ji nabídl sourozenec, 11 respondentů uvedlo, že jim ji nabídl rodič, 9 respondentů uvedlo, že je dostali ve škole a 9 respondentů uvedlo, že je dostali jinak: 4 respondenti uvedli, že je koupili na internetu, 3 respondenti uvedli, že je ukradli doma a 2 respondenti uvedli, že je našli.

Otázka č. 19: Co tě vedlo k vyzkoušení návykové látky?

Z 95 respondentů, kteří uvedli, že vyzkoušeli nějakou návykovou látku jich 44 uvedlo, že ji vyzkoušeli z důvodu zvědavosti, 25 respondentů uvedlo, že ji vyzkoušeli z důvodu být v partě, nebo kamarádi je přemluvili, 13 respondentů uvedlo, že je k tomu vedlo povzbudit se, 10 respondentů uvedlo, že je k vyzkoušení vedla nuda, a 3 respondenti uvedli, že je k tomu vedl útek od reality.

Otázka č. 20: Zažil/a jsi někdy nějaké rizikové chování?

Z 213 respondentů jich 146 uvedlo, že nezažili rizikové chování, 52 respondentů uvedlo, že ano, byli svědkem rizikového chování a 15 respondentů uvedlo, že sami nevhodně jednali.

6.6 Ověření hypotéz

Pro ověření hypotéz jsem použila analýzu dat pomocí výpočtu absolutní a relativní četnosti, které jsou běžně využívány při kvantitativní analýze statistických dat. Absolutní četnost f je definována jako počet pozorování daného jevu v dané skupině, zatímco relativní četnost p vyjadřuje poměr absolutní četnosti k celkovému počtu pozorování v dané skupině.

Výpočet relativní četnosti p je proveden pomocí vzorce:

$$p=f/N$$

kde f představuje absolutní četnost a N značí celkový počet pozorování v dané skupině. Relativní četnost je obvykle vyjádřena jako desetinné číslo nebo procento a umožňuje porovnávat četnosti jevů napříč různými skupinami dat.

Tyto metody poskytují kvantitativní pohled na distribuci dat a umožňují analyzovat výskyt jevů v rámci zkoumaného souboru. Použití těchto vzorců přispívá k objektivnímu a systematickému zhodnocení dat a umožňuje formulovat relevantní závěry na základě kvantitativní analýzy. (Zhaňel a kol., 2014)

Výzkumné hypotézy byly stanoveny na základě prostudované odborné literatury. Pro průzkum byly stanoveny 4 hypotézy, z toho 1 hlavní hypotéza a 3 vedlejší hypotézy z výše uvedených cílů ve znění:

Hlavní hypotéza: Předpokládám, že děti, které znají pojem školního sociálního pracovníka, budou mít menší míru zkušenosti s rizikovým chováním a užíváním návykových látek než děti, které tento pojem neznají.

Vedlejší hypotéza č. 1: Předpokládám, že děti, které mají zkušenost s vyzkoušením návykových látek, budou pravděpodobněji mít horší vztahy k rodičům než děti, co mají dobré vztahy s rodiči.

Vedlejší hypotéza č. 2: Domnívám se, že děti, které nechodí do žádných kroužků a tráví volný čas převážně doma, budou pravděpodobněji vykazovat vyšší míru zkušeností s vyzkoušením návykových látek a rizikovým chováním než děti, které si sami mohli vybrat do jakého kroužku budou chodit.

Vedlejší hypotéza č. 3: Předpokládám, že děti, které užívají denně mobilní zařízení nebo počítač 4-6 hodin, budou mít menší míru zkušenosti s návykovými látkami než děti, které tráví na mobilním zařízení nebo počítači 1–2 hodiny.

Výzkumné hypotézy:

Hlavní hypotéza: Předpokládám, že děti, které znají pojem školní sociální pracovník, budou mít menší míru zkušenosti s rizikovým chováním a užíváním návykových látek než děti, které tento pojem neznají.

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit:

Děti, které znají pojem školní sociální pracovník:

Absolutní četnost: 61

Relativní četnost: přibližně 48.03%

Z toho vyplývá, že z 127 dětí, které znají pojem školní sociální pracovník, má 61 zkušenosti s návykovými látkami.

Děti, které neznají pojem školní sociální pracovník:

Absolutní četnost: 34

Relativní četnost: přibližně 39.53%

Z toho vyplývá, že z 86 dětí, které neznají pojem školní sociální pracovník, má 34 zkušenosti s návykovými látkami. Děti, které znají pojem školní sociální pracovník, mají vyšší absolutní četnost zkušeností s rizikovým chováním i s užíváním návykových látek než děti, které tento pojem neznají.

Kontingenční tabulka č. 1:

Znalost pojmu školní sociální pracovník	Absolutní četnost rizikového chování	Absolutní četnost zkušeností s návykovými látkami	Celkový počet dětí	Relativní četnost rizikového chování	Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami
Ano	37	61	127	29.13 %	48.03 %
Ne	30	34	86	34.88 %	39.53 %

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit následující závěr:

Na základě poskytnutých dat nelze jednoznačně potvrdit hypotézu o vztahu mezi znalostí pojmu školní sociální pracovník zkušenostmi s návykovými látkami u dětí. Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami je sice vyšší u dětí, které znají pojem školní sociální pracovník (48.03 %), než u dětí, které tento pojem neznají (39.53 %), nicméně rozdíl není dostatečně signifikantní, aby se potvrdila hypotéza. Bylo by nutné provést další analýzu a zvážit další faktory, které by mohly ovlivnit tento jev.

Vedlejší hypotéza č. 1: Předpokládám, že děti, které mají zkušenost s vyzkoušením návykových látek, budou pravděpodobněji mít horší vztahy k rodičům než děti, co mají dobré vztahy s rodiči.

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit:

Děti, které mají dobrý vztah s rodiči:

Absolutní četnost: 172

Zkušenosti s návykovými látkami: 54

Relativní četnost: 31.40%

Z toho vyplývá, že z 172 dětí, které mají dobrý vztah s rodiči, má 54 zkušenosti s návykovými látkami.

Děti, které mají horší vztahy s rodiči:

Absolutní četnost: 41

Zkušenosti s návykovými látkami: 26

Relativní četnost: 63,41 %

Z toho vyplývá, že z 41 dětí, které mají horší vztahy s rodiči, má 26 zkušenosti s vyzkoušením rizikových látek.

Kontingenční tabulka č. 2:

Vztah k rodičům	Absolutní četnost zkušeností s návykovými látkami	Celkový počet dětí	Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami
Dobry	54	172	31,40 %
Horši	26	41	63,41 %

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit následující závěr:

Existuje pozitivní korelace mezi zkušeností dětí s vyzkoušením návykových látek a kvalitou vztahů k rodičům. Děti s horšími vztahy k rodičům mají vyšší relativní četnost zkušeností s návykovými látkami než děti s dobrými vztahy k rodičům. Tento výsledek naznačuje, že vztah mezi dětmi a jejich rodiči může hrát klíčovou roli v prevenci užívání návykových látek. Lepší komunikace a podpora v rodině mohou snižovat riziko, že děti budou experimentovat s těmito látkami. Je důležité věnovat pozornost vztahům mezi rodiči a dětmi jako součásti preventivních opatření proti užívání návykových látek a podporovat vytváření pozitivního a pevného rodinného prostředí.

Výsledky analýzy naznačují, že hypotéza byla potvrzena. Pozorované údaje korespondují s očekáváním uvedeným v hypotéze, což naznačuje statisticky významný vztah mezi proměnnými.

Vedlejší hypotéza č. 2: Domnívám se, že děti, které nechodí do žádných kroužků a tráví volný čas převážně doma, budou pravděpodobněji vykazovat vyšší míru zkušeností s vyzkoušením návykových látek a rizikovým chováním než děti, které si sami mohli vybrat do jakého kroužku budou chodit.

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit:

Děti, které nechodí nikam a tráví čas nejraději doma:

Absolutní četnost: 24

Z toho děti se zkušenostmi s návykovými látkami: 8

Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami: 33,33 %

Z toho děti s rizikovým chováním: 3

Relativní četnost rizikového chování: 12,5 %

Děti, které chodí do kroužků, které si samy zvolily:

Absolutní četnost: 63

Z toho děti se zkušenostmi s návykovými látkami: 29

Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami: 46,03 %

Z toho děti s rizikovým chováním: 5

Relativní četnost rizikového chování: 7, 94%

Kontingenční tabulka č. 3:

Skupina dětí	Absolutní četnost zkušeností s návykovými látkami	Absolutní četnost rizikového chování	Celkový počet dětí v této skupině	Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami	Relativní četnost rizikového chování
Děti, které nechodí do žádného kroužku a tráví čas doma	8	3	24	33,33 %	12,5 %
Děti, které chodí do kroužků, které si samy zvolily	29	5	63	46,03 %	7,94 %

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit následující závěr:

Děti, které nechodí nikam a tráví čas nejraději doma, vykazují nižší relativní četnost zkušeností s návykovými látkami (33.33 %) ve srovnání s dětmi, které chodí do kroužků (46.03 %). To naznačuje, že děti, které mají aktivnější životní styl a účastní se kroužků, mají vyšší pravděpodobnost setkání se závislostmi. Dále je zřejmé, že děti chodící do kroužků mají nižší relativní četnost rizikového chování (7.94 %) ve srovnání s dětmi, které nechodí nikam (12.5 %). To může signalizovat, že zapojení do strukturovaných aktivit, jako jsou kroužky, může přispívat k menšímu projevu rizikového chování u dětí. Celkově tedy lze říci, že účast dětí v kroužcích, které si samy zvolily, může pozitivně ovlivnit jejich chování a snížit riziko setkání

se závislostmi. Z těchto dat tedy vyplývá, že hypotéza o vyšší míře zkušeností s návykovými látkami a rizikového chování u dětí, které nechodí do žádných kroužků a tráví čas doma, má určitý potenciál být potvrzena. Nicméně pro potvrzení by bylo nezbytné provést další analýzu a zohlednit další faktory, které by mohly ovlivnit vztah mezi účastí dětí v kroužcích a jejich zkušenostmi s návykovými látkami a rizikovým chováním, aby se hypotéza mohla plně potvrdit nebo vyvrátit.

Vedlejší hypotéza č. 3: Předpokládám, že děti, které užívají denně mobilní zařízení nebo počítač 4-6 hodin, budou mít menší míru zkušeností s návykovými látkami než děti, které tráví na mobilním zařízení nebo počítač 1–2 hodiny.

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit:

Děti, které tráví 1-2 hodiny denně na mobilním zařízení nebo počítači:

Absolutní četnost: 24

Relativní četnost: 47.06%

Z toho vyplývá, že z 51 dětí trávících 1-2 hodiny denně na mobilním zařízení nebo počítači má 24 zkušenosti s návykovými látkami.

Děti, které tráví 4-6 hodin denně na mobilním zařízení nebo počítači:

Absolutní četnost: 10

Relativní četnost: 38.46%

Z toho vyplývá, že z 26 dětí trávících 4-6 hodin denně na mobilním zařízení nebo počítači má 10 zkušenosti s návykovými látkami.

Kontingenční tabulka č. 4:

Čas strávený na mobilním zařízení nebo počítači	Absolutní četnost zkušeností s návykovými látkami	Celkový počet dětí	Relativní četnost zkušeností s návykovými látkami
4-6 hodin	10	26	38.46 %
1-2 hodiny	24	51	47.06 %

Na základě poskytnutých dat lze vyvodit následující závěr:

Na základě poskytnutých dat nelze jednoznačně potvrdit ani vyvrátit hypotézu. Relativní četnosti zkušeností s návykovými látkami jsou 38.46 % pro děti trávící 4-6 hodin denně na mobilním zařízení nebo počítači a 47.06 % pro děti trávící 1-2 hodiny denně na těchto zařízeních. To naznačuje, že děti trávící méně času na mobilních zařízeních nebo počítači mají vyšší relativní četnost zkušeností s návykovými látkami. nebo počítači a zkušenostmi s návykovými látkami. Je však důležité brát v úvahu, že i když existuje tento trend, mohou existovat další faktory, které mohou ovlivnit vztah mezi časem stráveným na mobilních zařízeních nebo počítači a zkušenostmi s návykovými látkami.

7 Diskuze

Moje motivace k tomuto výzkumu byla potřeba zmapovat aktuální výzvy z pohledu sociální práce při práci s dětmi, jelikož tato skupina patří k těm nejzranitelnějším. Což sama vidím ve své odborné praxi. V dnešní době mají problém se vypořádat s mnohými novými výzvami a krizemi dospělí jedinci natož děti. Neustálý tlak na výsledky, výrazný vliv masmédií, nestabilní ekonomická situace, a mnoho dalšího mají vliv nejen na duševní zdraví dospělých ale i dětí. Které se může projevit různým rizikovým chováním. Velký problém v dnešní době je i přetíženost škol a rodiče jsou často z důvodu nynější ekonomické situace často pracovním přetížením a nemají dostatečné zdroje ani čas adekvátně reagovat na tyto potřeby.

Proto pro rozvoj školské sociální práce jako možné řešení se nabízí změna legislativy, konkrétně tedy změna zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ve znění pozdějších předpisů, aby sociální pracovník ve školách byl oficiálně uznán jako pracovní pozice, která by měla na starost mimo jiné i prevenci rizikových jevů. Přesto, že jsou ve školách, zaměstnaní sociální pracovníci zaměřují se převážně na pomoc žákům a jejich rodinám v hmotné a sociální nouzi. Přitom stačí se ohlédnout na Slovensko, kdy zkušenosti ukazují, že sociální pracovníci zaměstnaní ve školách značně přispívají ke snížení počtu rizikového chování žáků.

Téměř před odevzdáním této diplomové práce vyšla dne 26.3.2024 tisková zpráva, kde zástupci MŠMT, škol i neziskových organizací diskutovali o sociální roli školy i o tom, jak má taková podpora vypadat a shodli se na tom, že sociální práce do škol patří, je nezastupitelná a neměla by být rolí pedagogů. Další z novinek, je to, že se chystají dvě novely školského zákona. Teď už pracujeme na té druhé a do ní připravujeme definici školního poradenského pracoviště tak, že tam bude i školní sociální pracovník. (Černý, MŠMT, 2024). Věřím, že se jedná o pokrok a zlepšení správným směrem.

Výzkumné šetření na dané téma mi přineslo řadu nových informací, převážně co se týká dětí a jejich pohledu na nynější svět. Výzkumný vzorek byl pestrý, kdy jsem se zaměřila nejen na děti z města Prahy a Olomouce ale i na děti z okolních vesnic, které navštěvují uvedené školy. Zkušenosti z výzkumného šetření mi ukázaly, kde jsem měla slabá místa a na co se příště zaměřit. Rozhodně bych volila dotazník o více položkách abych získala rozmanitější perspektivu, která by poskytovala hlubší vhled do dané problematiky. Volila bych také větší počet respondentů, abych měla jasnější výsledky. Uvědomuji si, že výsledky mého výzkumu nelze jednoznačně generalizovat, nejsou reprezentativní a nemají statistický význam. Během

výzkumu se hrávala roli i má nezkušenost s touto metodologií, stejně jako absence osobních setkání s respondenty, setkání proběhlo na 2 školách online s jejich třídními učiteli a 2x naživo, kdy jsem přinesla část dotazníků. Využití online setkání výrazně šetří čas a je efektivní ale na druhou stranu ubírá na autentičnosti. Na základě provedeného výzkumu a zpracování jeho výsledků jsem došla k těmto jednotlivým závěrům, které jsou uvedeny v kapitole analýza a vyhodnocení dat.

Ve své odborné praxi se setkávám s menším počtem školních dětí, se kterými pracuji dlouhodobě. Na základě této dlouhodobé spolupráce jsem intuitivně formulovala několik hypotéz o vztahu mezi rizikovým chováním u mladších školních dětí, způsoby a kvalitou trávení jejich volného času a vztahem s rodiči. Svou diplomovou práci jsem chtěla využít k ověření těchto neformálních hypotéz na větším statistickém vzorku. Jinými slovy, závěry, které jsem formulovala kvalitativně na základě rozhovorů, jsem chtěla ověřit kvantitativně.

K hlavní hypotéze mě přivedla zkušenost z mé odborné praxe, že při rozhovoru rozhovorech dětí, které znají pojem školní sociální pracovník, mají potenciálně větší přístup k podpoře a prevenci rizikového chování. Výsledky kvantitativního výzkumu ukázaly na komplexnost tohoto vztahu a naznačily potřebu další analýzy. Další hypotéza o vztahu mezi zkušeností s užíváním návykových látek a kvalitou vztahů k rodičům vycházela z poznatků, které jsem zjistila opět během rozhovorů, že kvalitní vztahy s rodiči mohou hrát klíčovou roli v prevenci rizikového chování a užívání návykových látek. Potěšilo mě, že tato neformální hypotéza byla potvrzena. Hypotéza, která se týkala vztahu mezi účastí v kroužcích a zkušenostmi s užíváním návykových látek, vycházela z mého předpokladu, že zapojení dětí do strukturovaných aktivit může snižovat pravděpodobnost setkání se závislostmi. Z kvantitativního výzkumu vyplynulo, že děti účastníci se kroužků mají nižší míru rizikového chování. Poslední hypotéza o vztahu mezi časem stráveným u obrazovky a zkušenostmi s užíváním návykových látek vycházela z mého pozorování, že takové děti mohou vyhledávat nezdravé stimulační prostředky. Závislosti související s digitálními nástroji nejsou sice látkové závislosti, ale u závislosti se jedná o jeden obecný vzorec chování. Následující text uvádí detailnější analýzu zformulovaných hypotéz:

Hlavní hypotéza: Předpokládala jsem, že děti, které znají pojem školní sociální pracovník budou mít menší míru zkušenosti s rizikovým chováním a užíváním návykových látek než děti, které tento pojem neznají. Tato hypotéza se jednoznačně nepotvrdila, relativní četnost zkušeností s návykovými látkami je sice vyšší u dětí, které znají pojem školní sociální pracovník než u dětí, které tento pojem neznají, nicméně rozdíl není příliš výrazný, aby se

potvrdila hypotéza. Bylo by potřeba provést další analýzu a zvážit ostatní faktory, které by mohly ovlivnit tento jev.

Vedlejší hypotéza č. 1: Předpokládala jsem, že děti, které mají zkušenost s vyzkoušením návykových látek, budou pravděpodobněji mít horší vztahy k rodičům než děti, co mají dobré vztahy s rodiči. Tato hypotéza byla potvrzena. Zjistila jsem, že existuje pozitivní korelace mezi zkušeností dětí s vyzkoušením návykových látek a kvalitou vztahů k rodičům. Děti s horšími vztahy k rodičům mají vyšší relativní četnost zkušeností s návykovými látkami než děti s dobrými vztahy k rodičům. Tento výsledek naznačuje, že vztah mezi dětmi a jejich rodiči může hrát klíčovou roli v prevenci užívání návykových látek. Lepší komunikace a podpora v rodině mohou snižovat riziko, že děti budou experimentovat s těmito látkami. Je důležité věnovat pozornost vztahům mezi rodiči a dětmi jako součásti preventivních opatření proti užívání návykových látek a podporovat vytváření pozitivního a pevného rodinného prostředí.

Vedlejší hypotéza č. 2: Domnívala jsem se, že děti, které nechodí do žádných kroužků a tráví volný čas převážně doma, budou pravděpodobněji vykazovat vyšší míru zkušeností s vyzkoušením návykových látek a rizikovým chováním než děti, které si sami mohli vybrat do jakého kroužku budou chodit. Z analýzy vyplynulo, že děti, které nechodí nikam a tráví čas nejraději doma, vykazují nižší relativní četnost zkušeností s návykovými látkami ve srovnání s dětmi, které chodí do kroužků. To naznačuje, že děti, které mají aktivnější životní styl a účastní se kroužků, mají vyšší pravděpodobnost setkání se závislostmi. Dále je zřejmé, že děti chodící do kroužků mají nižší relativní četnost rizikového chování ve srovnání s dětmi, které nechodí nikam. To může signalizovat, že zapojení do strukturovaných aktivit, jako jsou kroužky, může přispívat k menšímu projevu rizikového chování u dětí.

Celkově tedy lze říci, že účast dětí v kroužcích, které si samy zvolily, může pozitivně ovlivnit jejich chování a snížit riziko setkání se závislostmi. Z těchto dat tedy vyplývá, že hypotéza o vyšší míře zkušeností s návykovými látkami a rizikového chování u dětí, které nechodí do žádných kroužků a tráví čas doma, má určitý potenciál být potvrzena. Nicméně pro potvrzení by bylo nezbytné provést další analýzu a zohlednit další faktory, které by mohly ovlivnit vztah mezi účastí dětí v kroužcích a jejich zkušenostmi s návykovými látkami a rizikovým chováním, aby se hypotéza mohla plně potvrdit nebo vyvrátit.

Vedlejší hypotéza č. 3: Předpokládala jsem, že děti, které užívají denně mobilní zařízení nebo počítač 4-6 hodin, budou mít menší míru zkušenosti s návykovými látkami než děti, které tráví na mobilním zařízení nebo u počítače 1–2 hodiny denně. Na základě poskytnutých dat nelze jednoznačně potvrdit ani vyvrátit hypotézu. Výsledky výzkumu značí, že děti trávící méně času na mobilních zařízeních nebo počítači mají vyšší relativní četnost zkušeností s návykovými látkami než děti které na mobilu nebo počítači tráví 4-6 hodin. Je však důležité brát v úvahu, že i když existuje tento trend, mohou existovat další faktory, které mohou ovlivnit vztah mezi časem stráveným na mobilních zařízeních nebo počítači a zkušenostmi s návykovými látkami. Pro plné potvrzení nebo vyvrácení hypotézy by bylo potřeba provést další analýzu s detailnějšími faktory.

Na základě výsledků lze konstatovat, že práce poskytuje poznatky o vztahu mezi různými sociálními a behaviorálními faktory a zkušenostmi rizikovým u dětí. Pro budoucí výzkum je důležité pokračovat v detailnějším zkoumání těchto vztahů a identifikovat specifické intervence pro prevenci rizikového chování u dětí. Je také důležité zohlednit kontext a specifika každého výzkumného prostředí a přizpůsobit intervence podle potřeb jednotlivých škol.

Výsledky výzkumu mě přivádějí k mnohým otázkám. Například:

- co udělat pro to, aby školy efektivněji spolupracovaly se školními sociálními pracovníky a ostatními profesionály, aby se lépe poskytovala podpora a prevence v oblasti rizikového chování u dětí,
- jak lépe podporovat děti, v organizovaných aktivitách jako jsou kroužky a další volnočasové aktivity, aby se zvýšila jejich sociální integrace a snížilo riziko užívání návykových látek,
- jak efektivně mohou děti trávit čas na mobilních telefonech a počítačích,
- jak můžeme lépe porozumět zájmům, potřebám dětí a mládeže a integrovat je do plánování a provádění programů prevence,

a mnohé další. Nezbytná je i týmová spolupráce nejen odborníků ale i rodičů. Tyto otázky, které mě napadají, představují jen základní rámec pro další diskusi a akce v oblasti sociálních věd a prevence rizikového chování u dětí a mládeže. Jejich zodpovězení a zahrnutí do budoucího výzkumu a intervencí může přispět k vytváření efektivnějších strategií pro podporu zdraví a pohody dětí a mladých lidí.

Závěr

Diplomová práce se věnuje tématu rizikového chování u dětí na základních školách. Věnuje se popisu pojmů, které se k tomuto tématu vztahují jako prevence rizikového chování u dětí, jak vypadá a jaké jsou formy rizikového chování u dětí, přibližuje adekvátní možnosti trávení volného času dětí a mládeže, představuje nezastupitelnou roli sociální práce ve školství a mimo školu, věnuje se i aktuálním výzvám z pohledu sociální práce a zmiňuje i důležitou roli rodičů a jejich zájem o volnočasové aktivity dětí.

Teoretická část práce představila jak obecné termíny okolo tématu rizikového chování u dětí na základních školách, tak i hlubší informace, které se týkají specifík volnočasových aktivit dětí, nebo pohled na nynější legislativu sociálních pracovníků ve školství a jejich nezastupitelnost. To, jak děti využívají svůj volný čas, ovlivňuje nejen jejich dětství, ale také jejich budoucnost. To, jak se cítí ve škole a při mimoškolní činnosti má velký význam pro jejich rozvoj, protože každý den se setkávají s lidmi, kteří je v daných oblastech ovlivňují a rozvíjejí jejich talent a schopnosti. Pokud dítě cítí jistotu, chodí rádo do školy a věnuje se rádo i mimoškolním aktivitám. Sociální pracovník jako koordinátor činností ve školní a mimoškolní činnosti by mohl odhalovat skryté nedostatky i ve volnočasových aktivitách a poukazovat na význam vyplnění volného času v rámci školy i mimo školu, která je důležitá jako prevence sociálně-patologických jevů. Je důležité, aby pozice sociálního pracovníka byla zavedena do škol a do mimoškolních zařízení, i když pro mnohé pedagogy a ředitele škol je to nepředstavitelné.

Už jen v teoretické rovině jsem měla možnost popsat, co všechno obsahuje práce sociálního pracovníka ve škole a v mimoškolních zařízeních. Proč je tedy tato funkce nepředstavitelná pro mnohé pracovníky ve škole a mimoškolních zařízeních? Je důležité, aby se někdo zajímal a řešil ve školním i mimoškolním prostředí i jiné věci z pohledu oboru sociální práce, než jen z pohledu a z oblasti pedagogiky. Práce popisovala i to, jakou hodnotu má správně vyplněný volný čas a kam může vést smysluplné využívání volného času. Bohužel, i na školách se stává, že někteří žáci mají zkušenosti se sociálně-patologickým chováním a někteří problémoví jedinci mohou negativně působit na ostatní žáky i celou třídu. Právě vhodné využívání volného času dětí a správný pohled a usměrnění sociálního pracovníka by mohl pomoci dětem najít jiné možnosti, řešení a povzbuzení pro smysluplné využívání volného času.

Na volný čas má velký vliv kromě školy a mimoškolních zařízení také rodina. V rodině stráví dítě mnoho času. Zde je důležité, jakou hodnotu dávají rodiče k využití volného času s dětmi.

Ať už aktivně nebo pasivně se rodiče podílejí na volném čase dětí, neměli by přitom zapomínat, že i neorganizované činnosti jsou pro děti důležitým faktorem pro jejich rozvoj. Rodič by se měl aktivně zajímat, co jeho dítě dělá ve volném čase a jak jej využívá nejen v dětství, ale zejména v období dospívání, kdy může dojít ze zvýšení rizika sociálně-patologických jevů. Je velmi důležité, aby děti chtěly vykonávat dané činnosti ve volném čase a rodiče by je v daných činnostech měli podporovat.

Praktická část diplomové práce se zabírala kvantitativním výzkumem pomocí dotazníkového šetření. Výzkumný vzorek tvořili žáci prvního a druhého stupně na vybraných čtyřech základních školách. Dohromady se výzkumného šetření zúčastnilo 213 respondentů. Děti byly záměrně vybrány ve věku 9-13 let. Respondenti byli vybráni dle věkového zařazení a dotazník byl zcela anonymní.

Při realizaci průzkumu byli nápomocní rodiče, kteří předem dostali od třídních učitelek na základě schválení vedoucích pracovníků daných škol tištěný informovaný souhlas s dotazníkovým šetřením, na jehož vyplnění a odevzdání měli 14 dnů. Dětem od rodičů, kteří udělili informovaný souhlas k dotazníkovému šetření byl rozdán na třídnické hodině třídní učitelkou dotazník a následně třídní učitelé dětí ze zmíněných základních škol dohlížely na vyplňování dotazníků a pokud byly nějaké nejasnosti dle mých předem daných instrukcí, tak je objasnily, aby došlo k co největší návratnosti správně vyplněných dotazníků. Dané výsledky jsem zpracovala, vyhodnotila a graficky znázornila. Výzkum blíže ukazuje, že pro jasnější obhájení daných hypotéz by bylo potřeba provést bližší analýzu a zohlednit další faktory, které by mohly ovlivnit vztah proměnných.

Nicméně z výsledků výzkumu vyplývá, že je důležité poukazovat na potřebu zaměřit preventivní programy a vzdělávací aktivity na informovanost dětí ohledně škodlivých následků užívání návykových látek a souvisejícího rizikového chování, a to již od raného věku. Zjistila jsem, že existuje pozitivní korelace mezi zkušeností dětí s vyzkoušením návykových látek a kvalitou vztahů k rodičům, vztah mezi dětmi a jejich rodiči může hrát klíčovou roli v prevenci užívání návykových látek. Lepší komunikace a podpora v rodině mohou snižovat riziko, že děti budou experimentovat s návykovými látkami. Je tedy nezbytné věnovat pozornost vztahům mezi rodiči a dětmi jako součástí preventivních opatření proti užívání návykových látek a podporovat vytváření pozitivního a pevného rodinného prostředí.

Dále lze říct, že účast dětí v kroužcích, které si samy zvolily, může pozitivně ovlivnit jejich chování a snížit riziko setkání se závislostmi. Co se týká délky používání mobilního zařízení nebo počítače, tak z výzkumu vyplývá, že delší doba strávená na těchto zařízeních není nutně spojena s vyšší mírou expozice návykovým látkám. Všechny tyto skutečnosti je potřeba mít na paměti a vědomě s nimi zacházet.

Seznam použité literatury

- Badura, M. (2018). *Unorganized Leisure Activities and Their Impact on Youth: A Sociological Perspective*.
- Bendl, S. (2003). *Prevence a řešení šikany ve škole (1. vyd)*. Praha.
- Bendl, S. (2004). *Neukázněný žák: cesta institucionální pomoci (1. vyd)*. Praha.
- Bendl, S. (2015). *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada.
- Bělík, V., Hoferková, S. S., & Kraus, B. (2017). *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada.
- Borus, A. (2011). *Volunteering: A How-to Guide*. Enslow Publishing, LLC.
- Buckley, S. (Ed.). (2021). *Handbook of Research on Pedagogies and Early Intervention Strategies for Combatting Socio-Pathological Behaviors*. IGI Global.
- Eckortová, L., & Dočekal, D. (2013). *Bezpečnost dětí na internetu*. Brno: Computer Press.
- Internetem bezpečně. *Sexting*. In: *Sexting* [online]. (2018). [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <https://www.internetembezpecne.cz/internetem-bezpecne/rizika-onlinekomunikace/sexting/>
- Elichová, M. (2017). *Sociální práce: Aktuální otázky*. Praha: Grada Publishing.
- Fischer, S., & Škoda, J. (2009). *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada.
- Fischer, S., & Škoda, J. (2014). *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (Eds.). (2013). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Gulová, L. (2011). *Sociální práce: Pro pedagogické obory*. Praha: Grada Publishing.
- Gulsah, S. (2018). *Handbook of Research on Children's Consumption of Digital Media*. IGI Global.
- Hájek, B., Hofbauer, B., & Pávková, J. (2011). *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času (2nd ed.)*. Praha: Portál.
- Hamřík, Z. (2022). *Volný čas dětí a mládeže: Zábava, odpočinek a příležitost pro rozvoj*. Olomouc.
- Hewstone, M., & Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie: Moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál.

Hickman, C. (2011). *Social Work with Children and Families: Getting into Practice (3rd ed.)*. Jessica Kingsley Publishers.

Chopra, R. (2012). *Global Media, Culture, and Identity: Theory, Cases, and Approaches*. Routledge.

Janošová, P., Kollerová, L., Zábrodská, K., Kressa, J., & Dědová, M. (2016). *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada.

Kaplanek, M. (2006). *Výchova a volný čas: Sborník příspěvků 1. mezinárodní Konference O výchově a volném čase: České Budějovice, Jihočeská Univerzita, teologická Fakulta 2.-3. červen 2005*. Jihočeská Univerzita.

Kaplanek, M. (2013). *Animace: studijní text pro přípravu animátorů mládeže*. Praha: Portál.

Kelly, C. (2020). *The Fullness of Free Time: A Theological Account of Leisure and Recreation in the Moral Life*. Georgetown University Press.

Kopecký, K. (2015). *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Kraus, B. (2014). *Základy sociální pedagogiky (2nd ed.)*. Praha: Portál.

Kyriacou, C. (2005). *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál.

Lazarová, B. (2008). *Netradiční role učitele: O situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi (2. vydání)*. Brno: Paido.

Lissak, G. (2018). *The Effects of Excessive Screen Time on Children and Adolescents: A Systematic Review*.

Matoušek, O., & Matoušková, A. (2011). *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže (3. aktualizované vydání)*. Praha: Portál

Maslowova pyramida potřeb [online]. [cit. 2022-10-19]. Dostupné z: www.filosofie-uspechu.cz

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2010). *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (Dokument č.j.: 21291/2010-28)*. [online] Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialniprogramy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny93>

- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., Novák, P. (Eds.). (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga.
- Smutková, L. (2007). *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Moravskoslezský kraj (Odbor školství, mládeže a sportu). (2010). *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Vytváření pozitivního sociálního prostředí ve školách*. Číslo registrace CZ.1.07/1.2.00/14.0028, č.j. 21291/2010-28.
- Střediska volného času [online]. [cit. 2022-10-19]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/strediska-volneho-casu>
- Streetwork [online]. [cit. 2022-11-27]. Dostupné z: <https://www.streetwork.cz/stranka/13/co-je-streetwork>
- Munger, R. (2011). *Changing Children's Behavior by Changing the People, Places, and Activities in Their Lives*. Boys Town Press.
- O'Loughlin, M., & O'Loughlin, S. (2016). *Social Work with Children and Families (4th ed.)*. SAGE Publications.
- Openshaw, L. (2008). *Social Work in Schools: Principles and Practice*. Guilford Press.
- Oropesa, R. S., et al. (2014). *Contemporary Social Work: Challenges and Perspectives*.
- Pávková, J. (2014). *Pedagogika volného času*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
- Pelikán, J. (1995). *Výchova jako teoretický problém*
- Potenza, M. (2020). *The Oxford Handbook of Digital Technologies and Mental Health*. Oxford University Press.
- Procházka, M. (2012). *Sociální pedagogika*. Praha: Grada.
- Procházka, R. (2014). *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada.
- Řádová, H. (2012). *Sada vzdělávacích programů a příkladů dobré praxe II*. Národní institut pro další vzdělávání.
- Satirová, V. (2006). *Kniha o rodině (2. vyd.)*. Praha: Práh.
- Sešit sociální práce, 1(2017), *Role sociálního pracovníka ve školství*.

- Spitzer, M. (2016). *Kybernemoc: jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*. Přeložil Iva. Internetem bezpečně.
- Šulová, L. (1998). Člověk a rodina. In: Výrost, J., & Slaměnik, I. (Eds.). *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Vališová, A., Kasíková, H., & Bureš, M. (2011). *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří (1. vyd.)*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M., Kodymová, P., & Koláčková, J. (Eds.). (2010). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi (2nd ed.)*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M., & Matoušková, A. (2011). *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže (3rd ed.)*. Praha: Portál.
- Výrost, J., Slaměnik, I., & Sollárová, E. (2019). *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace*. Praha: Grada
- Tůma, J. (2018). *Pedagogika volného času*. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, spol. s r.o.
- Urban, D. (2018). *Specifika sociální práce při práci s vybranými cílovými skupinami*
- Závřník, A. (2017). *Kyberkriminalita*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Zdravá Generace. (2022). *Rizikové chování*. Získáno z <https://zdravagenerace.cz/reporty/rizikove-chovani/>
- Zhaňel, J., Hellebrandt, V., & Sebera, M. (2014). *Metodologie výzkumné práce (1. vyd.)*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sportovních studií.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Příloha č. 2: Dotazník

Přílohy

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS PRO ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE NEZLETILÉHO ÚČASTNÍKA DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Informace pro zákonného zástupce nezletilého účastníka dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření provádí: Bc. Lenka Hradecká, studentka **Pražské vysoké školy psychosociálních studií, s.r.o.**, obor Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Kontaktní údaje: Bc. Lenka Hradecká, e-mail: selen.hr@seznam.cz, mobil: 732 306 399.

Název dotazníkového šetření: Prevence rizikového chování u dětí ve věku 9-13 let

Doba sběru dat: Říjen 2023

Smysl a cíl dotazníkového šetření: V rámci dotazníkového šetření, které slouží k diplomové práci na uvedené škole, se bude zjišťovat pomocí otázek s uzavřenými i otevřenými odpovědi, jak děti tráví volný čas, zda chodí do kroužků, jak jsou spokojeni s jejich výběrem, zda výběr volnočasových aktivit je věcí rodiče, nebo se dítě může rozhodnout jaké volnočasové aktivity bude dělat, dále se bude zjišťovat, kolik času tráví na mobilu nebo počítači a zda mají zkušenost s návykovými látkami a rizikovým chováním. Dotazník bude zcela anonymní.

Dotazník bude rozdán na vybraných školách v tištěné a elektronické podobě, po udělení souhlasu zákonných zástupců. Oslovené školy na základě schválení ředitele/ky, rozdají dotazníky ve třídách s dopomocí třídních učitelů a po 14 dnech si je autorka diplomové práce vyzvedne.

Dotazníkové šetření bude probíhat na dvou základních školách v Olomouckém kraji a na dvou základní školách v Praze. Dohromady bude rozdáno cca 200 dotazníků. Průzkumný vzorek budou tvořit děti od 9-13 let. Pomocí získaných dat se vyhodnotí výzkumné otázky, graficky se znázorní a implementují do diplomové práce.

Zapojení se do dotazníkového šetření je dobrovolné.

Předem velice děkuji za ochotu a pomoc s dotazníkovým šetřením

Lenka Hradecká

Tímto uděluji **souhlas/ nesouhlas** s uvedeným dotazníkovým šetřením za účelem zpracování diplomové práce. (Zvolenou odpověď prosím zakroužkujte)

Místo a datum souhlasu:

Jméno účastníka dotazníkového šetření:

Jméno zákonného zástupce:

Podpis zákonného zástupce:

Příloha č. 2: Dotazník

Milí žáci,

poprosím Vás o vyplnění následujícího dotazníku. Vaše odpovědi použiji v průzkumu své práce. Dané odpovědi mi pomohou při zpracování analýzy (rozboru) toho, jak v dnešní době děti ve věku 9-13 let tráví volný čas, čím se baví, jaké mají vztahy s rodiči a dále i zda mají zkušenosti s návykovými látkami a rizikovým chováním. Nebojte se, veškeré dotazníkové šetření je anonymní, nikde nebudou dotazníky k nahlédnutí a výsledky průzkumu, kromě mé diplomové práce, nebudou nikde zveřejněny. Prosím proto o co nejpřesnější a neupřímnější odpovědi. Když nenaleznete přesné vyjádření pro Vaši odpověď, označte tu, která se nejvíce podobá Té Vaší.

Moc děkuji za ochotu a pomoc Lenka Hradecká

1. Jaké je tvé biologické pohlaví?

- A) Ženské
- B) Mužské

2. Kolik ti je let?

- A) 9
- B) 10
- C) 11
- D) 12
- E) 13

3. V jakém kraji bydlíš?

- A) Olomoucký
- B) Praha
- C) Středočeský
- D) Jiný (doplň): _____

4. Když sis vybíral/a do jakého kroužku půjdeš mohl/a sis vybrat?

- A) Ano, výběr byl na mě (zvolil/a jsem si zcela samostatně)
- B) Ne, výběr byl na rodičích, zákonných zástupcích
- C) Domluvili jsme se společně
- D) Do žádného kroužku nechodím

5. Kolik času týdně trávíš zapojením do kroužků, klubů nebo organizovaných aktivit?

- A) Méně než 1 hodina týdně
- B) 1-3 hodiny týdně
- C) 3-5 hodin týdně
- D) Více než 5 hodin týdně
- E) Nejsem zapojený/á do žádného kroužku nebo organizované aktivity

6. Jaké volnočasové aktivity (kroužky) ti přinášejí největší radost a potěšení? (Zaškrtni libovolný počet odpovědí)

- A) Výtvarné činnosti
- B) Sportovní činnosti
- C) Hudební činnosti
- D) Počítačové činnosti
- E) Sběratelské činnosti
- F) Taneční činnosti
- G) Pobyty v přírodě
- H) Jiné (doplň): _____

7. Pouštějí tě rodiče samotného/ samotnou do kroužků?

- A) Ne, vždy mě rodiče dovezou, doprovodí
- B) Jak kdy
- C) Nechodím do kroužků
- D) Ano, chodím sám/a

8. Jsi spokojený/á s tím, jak trávíš volný čas?

- A) Ano
- B) Částečně, uveď důvod, proč ne:

- C) Ne, uveď důvod:

9. Jaké je tvé nejoblíbenější místo, kde rád trávíš volný čas?

Doplň: _____

10. Jaký je tvůj vztah s rodiči?

- A) Pěkný, rodičům důvěřuji, podporují mě
- B) Dobrý, občas jsou nějaké neshody ale nic vážného
- C) Špatný, rodiče se o mě nezajímají, nebo mě trestají
- D) Napjatý, neustále mě poučují, usměrňují, nerozumí mi

11. Co bys rád/a zlepšila na svém vztahu s rodiči? (Zaškrtni libovolný počet odpovědí)

- A) Lepší komunikaci
- B) Důvěru
- C) Porozumění Mít více volnosti
- D) Mít méně povinností
- E) Jiné (doplň): _____

12. Slyšel/ jsi někdy pojem školní sociální pracovník ?

- A) Ano
- B) Ne

13. Zkus popsat vlastními slovy, co by mohl školní sociální pracovník dělat?

Doplň: _____

14. Kolik hodin denně strávíš na mobilním zařízení nebo počítači (hráním her, surfováním na internetu apod.)?

- A) Méně než 1 hodina
- B) 1-2 hodiny
- C) 2-4 hodiny
- D) 4-6 hodin
- E) Více než 6 hodin

15. Používáš nějakou sociální síť? Zaškrtni libovolný počet odpovědí (Instagram, TikTok, Snapchat atd.,)

- A) TikTok
- B) Instagram
- C) Facebook
- D) Snapchat
- E) Youtube
- F) Whatsapp
- G) Jiné (doplň): _____

16. Máš přístup k návykovým látkám? (cigaretám, alkoholu, drogám, ...) Zaškrtni libovolný počet odpovědí

- A) Ano, mám přístup k alkoholu
- B) Ano, mám přístup k cigaretám
- C) Ano, mám přístup k lehkým drogám (THC, Kratom, ...)
- D) Ano, mám přístup k tvrdým drogám (Pervitin, kokain, ...)
- E) Ne, nemám přístup

17. Vyzkoušel/a si někdy návykovou látku (cigarety, drogy, alkohol, ...)?

A) Ano, doplň, co jsi vyzkoušel/a:

B) Ne, ale nebráním se vyzkoušení

C) Ne, neláká mne to

18. Pokud jsi vyzkoušel/a návykovou látku, napiš, jak ses k ní dostal/a?

A) Nabídl mi ji sourozenec

B) Nabídl mi ji kamarád/ka

C) Dostal jsem ji venku v partě

D) Dostal jsem ji ve škole

E) Nabídl mi ji rodič

F) Jiné (doplň): _____

19. Co tě vedlo k vyzkoušení návykové látky?

A) Být v partě, kamarádi mě přemluvili

B) Povzbudit se

C) Zvědavost

D) Nuda

E) Jiné (doplň): _____

20. Zažil/a jsi někdy nějaké rizikové chování?

A) Ano, sám/a jsem nevhodně jednal/a

B) Ano, byl/a jsem svědkem

C) Ne, nezažil/a

Moc děkuji, že jste si našli čas vyplnit tento dotazník Lenka Hradecká

Bibliografické údaje

Jméno a příjmení autora: Bc. Lenka Hradecká

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Sociální práce jako prevence rizikového chování u dětí na základní škole

Vedoucí práce: PhDr. Hana Hejná

Rok dokončení práce: 2024

Počet znaků (bez příloh): 133.764

Celkový počet stran příloh: 7

Počet titulů české literatury a pramenů: 66

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 10

Počet internetových odkazů: 5

**Posudek vedoucího diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Lenka Hradecká

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Sociální práce jako prevence rizikového chování u dětí na základní škole

Vedoucí práce: PhDr. Hana Hejná

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 86

Počet stránek příloh: 7

Počet titulů v seznamu literatury: 60

Procento podobnosti z antiplagiátorského systému Theses:

Komentář k závěrům kontroly z Theses

Označené části textu jsou v diplomové práci řádně uvedeny s jejich zdroji.

Výběr tématu

Závažnost tématu

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Soutěž¹ ano?

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		x		
--	--	---	--	--

Metody práce

Soutěž¹ ano?

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

¹ Soutěž o nejlepší diplomovou práci. Zaškrtněte, pokud práci doporučujete na základě kvalit v dané oblasti hodnocení.

Obsahová kritéria a přínos práceSoutěž¹ ano?

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		x		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Jaký odborný přínos pro Vaši praxi měla realizace Vaší diplomové práce jako celek?
--

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky; v případě doporučení do soutěže o nejlepší DP uveďte nadprůměrné charakteristiky práce v souladu s Vámi výše označeným kritériem formální úrovně, obsahové reprezentativnosti, metodologie a přínosnosti práce pro teorii či praxi):

<p>Autorka ve své DP zpracovala stále aktuálnější téma – využití sociální práce ve školách. Ve své teoreticko praktické práci využila i svých praktických zkušeností z poradenské práce s dětmi. Teoretická část je zpracována velmi pečlivě, kapitoly i podkapitoly na sebe obsahově navazují a jsou vhodným východiskem pro praktickou část. Ve výzkumném šetření autorka zvolila kvantitativní výzkumnou strategii. Metodologicky postupovala celkem správně, jen validita a reliabilita by si zasloužila pozornost.</p> <p>Vysoce hodnotím Diskusi, kde autorka propojila teoretickou a výzkumnou část a také vlastní odbornou zkušenost. Přínos výzkumného počínu vidím především v následném kritickém vyhodnocení výzkumného projektu a stanovení zajímavých témat vhodných k další vědecké pozornosti. I toto je smysluplný výsledek zkoumaného.</p> <p>Po formální stránce práce odpovídá požadavkům. Nepochopitelnou však je absence číslování stránek, které v Obsahu jsou uvedeny, ale na jednotlivých stranách nikoliv. Z tohoto důvodu navrhuji známku 1-2, dle obhajoby.</p>

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně – velmi dobře

Datum, podpis:
16.5.2024

PhDr. Hana Hejná

**Posudek oponenta diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: bc. Lenka Hradecká

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Sociální práce jako prevence rizikového chování u dětí na základní škole

Vedoucí/oponent* práce: doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 86

Počet stránek příloh: 7

Počet titulů v seznamu literatury: 60

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		2		
--	--	---	--	--

Oborová příslušnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		2		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		2		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

0				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

0				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

		2		
--	--	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

		2		
--	--	---	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		2		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		2		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Co znamenají formulace, že: (tvrzení ze s. 30)

a) výchova ve volném čase je stále nedocenená“?

b) požadavky na vysokoškolské vzdělání pedagogů jsou realizovány „jen částečně“?

Jak si má čtenář vyložit formulaci, že „selekce volnočasových aktivit projevuje (u člověka) jeho identitu“ (viz formulace ze s. 30)

Podle čeho autorka soudí, že dnešní děti mají více volného času než v minulosti? O jaké minulosti je řeč? Jak to lze doložit?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Diplomantka se věnovala aktuálnímu tématu činnosti sociálního pracovníka ve školách, kterou se pokusila zdůvodnit intervencí do volnočasových aktivit dětí.

Připomínky: v DP jsou některé problematické výroky a definice. Na s. 13 je zmíněna „teorie rozeného zločince“, což není teorie, ale tvrzení Caesara Lombrosa při stanovování typologie a fyzické identifikace zločinců (dnes je tento základ pozitivistické kriminologie považován za příkladný, leč zastaralý). Pasáž o „nezprostředkované zkušenosti“ je vážná (pojetí zprostředkování vztahů ve společnosti má již Hegel – a pojetí zprostředkovaných a nezprostředkovaných vztahů ve společnosti je daleko složitější, než je v textu uvedeno). Na s. 27 je nevhodný pokus o definici volného času (odkud se např. vzalo, že jde o „příjemné aktivity“?). Formulace typu, že dítě nemá ve společnosti „patřičné místo“ nejsou šťastné (s. 28) – to chce vysvětlit, nestačí jen konstatovat; na s. 28 je formulace: „Socializační proces v období dětství je ukončen v období, kdy dítě opustí základní školu“, což platí potud, že od 15 let se hovoří o dospívajících, že? (Socializace je celoživotní proces.) Na s. 30 se čtenář dočte definici volného času, která odpovídá tradičnímu pojetí (v textu ovšem není přesnější vymezení co tvoří tzv. čas k dispozici člověka na rozdíl od nutných aktivit... ani nebylo zkoumáno, kolik vlastně volného času mají děti z výzkumné kohorty 9 – 13 let v Praze a Olomouci) Poslední odstavec na s. 30 obsahuje protimluv „výchova ve volném čase mimo vyučování poskytuje příležitost vést děti k racionálnímu využívání jejich volného času...atd“ Výchova je z definice cílevědomá a řízená činnost, ale volný čas, který by byl řízený není volným časem! Může snad existovat výchova k využití volného času, (když už), ale nikoliv organizovaný a řízený VČ (poslední odstavec na s. 30). Uvedený koncept volného času je v bodech obsažen i na následující stránce (viz výčet bodů z Pávkové na s. 31). Na s. 32 je řeč o vysokém nárůstu volného času v porovnání s minulostí a současně se odkazuje na graf z Maslowa, který žádný takový nárůst neznázorňuje. Na s. 32 lze najít i formulaci „K nárůstu celoživotního fondu volného času nastal nárůst v průběhu 20. století.“ Neúnosná je definice kruhem na s. 33: „Výchova mimo vyučování je výchovně vzdělávací činnost mimo vyučovací dobu...“ atd.

Pokračování hodnotícího textu:

Citace z Beckleye na s. 51 představuje zastaralé behaviorálně-mechanické pojetí toho, jak TV ovlivňuje agresivitu dětí a dospívajících; další výzkumy ukázaly, že problém je výrazně složitější. Výzkum obsahuje řadu témat, která jsou obvykle předměty samostatných výzkumů: trávení VČ; vztahy k rodičům, povědomí o sociálních pracovnících, návštěva kroužků, aktivity na počítači a internetu, přístup k návykovým látkám včetně jejich užívání atd. V kapitole diskuse jsou smíšeny některé problémy jako je např. status sociálního pracovníka s rozbořením

závěrů diplomové práce. Diplomová práce má v titulu zdůrazněnu prevenci, ale zdá se, že nakonec celá práce ústí do zakotvení (včetně legislativního) sociálního pracovníka v základních školách.

Celkové hodnocení: téma se věnuje aktuálním a potřebným záležitostem okolo činnosti sociálního pracovníka ve školství. Protože text neobsahuje číslování stránek (!!!), jsou uváděná čísla stránek podle údajů v počítači, v němž byl text čten. Možná by práci prospělo vynechání grafů a převedení čísel do jednoduchých tabulek. Ocenit lze snahu zmapovat možné aktivity sociálního pracovníka; otázkou ovšem je, zda se podařilo přesvědčivě ukázat, v čem by byl nezastupitelný, když řadu zmíněných aktivit vykonává i tzv. pedagog volného času, nebo učitelé na základní škole pověřeni některými aktivitami včetně například vedení kroužků atd. V tomto ohledu lze uvést, že tematika statusu sociálního pracovníka ve škole je stále velice otevřená. Vzhledem k tématu a zpracování lze předložený text diplomové práce doporučit k obhajobě.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: velmi dobře

Datum, podpis: doc. PhDr. Jaroslav Kořan